

K. Brancusi: **První křik**, 1917 (1922)

K. Brancusi, **Polibek**, 1922/1940 (1923?)

My, pozdní Římané

(„Fotbal je hra“ po 38 letech)

RADIM ŠÍP

Před téměř 40 lety napsal Jiří Černý útlou knihu Fotbal je hra. Jednalo se patrně o jedinou podobnou knihu vydanou do roku osmašedesát. A – nemýlímlí se – od té doby v české republice nevyšel text, který by se jí svým úhlem pohledu podobal. Nebude snad proto na škodu, když si tuto dávno zapomenutou práci připomeneme.

Jestliže bychom měli krátce charakterizovat Černého knihu, pak snad slovy: deziluze bežešvě promísená s fascinací. Ve střední pasáži (cca s. 60-95) kniha kulminuje, protože právě zde se střetávají všechny podstatné motivy a teze, které má Černý za důležité. Předně odděluje to, co do sportu vkládají lidé s vysoce vyvinutým smyslem pro morální normy. Ať již by stav sportu měl být jakýkoli, faktická podstata sportu a typu hry, která se ve sportu projevuje, je následující:

1. Účelem hry není hra sama, ale dát gól (porazit soupeře nebo své starší já, překonat se).
2. Krása hry spočívá ve svém sebeúčelu. Podstatou není člověk, který hraje, ale naplnění hry, jejíž je (sice důležitou, ale přece pouhou) součástí.
3. Nositelem estetické funkce je míra naplnění sebeúčelu.
4. Jestliže se předvádí (způsobem hry, kontaktem s protihráči atd.), že se jedná „pouze o hru“, pak se z hráčů stávají herci, kteří předvádějí hru, ale ve své podstatě ji nehrají, neboť se vzpěčují té z nejhlavnějších kategorií – účelu hry, a tedy hře samotné.

„Když hráči dávají hrou najevo nadřazenost nad touto hrou, když naznačují, že hrají s vědomím, že jsou jen poloviční nebo vůbec žádnou její součástí, když chtějí vytvořit zdání, že je to opravdu jen hra, nic než hra pak se hře protíví. Hra musí být hrána jako plná, naprosto hodnověrná, krutě vážná skutečnost, má-li být opravdu krásnou hrou. Její hráči ji musí nejen hrát, nejen umět, nejen *předvádět*, ale doslova *žít* jako život, musí ji brát jako něco smrtelně opravdového, jako něco, kde jde o všechno a o nic. Její hráči jí musí být podřízeni, musí stát cele, celým svým tělem, srdcem a myslí v jejích službách, musí jí dávat k dispozici sebe sama do posledního dechu, do poslední síly svého těla (musí v ní zaujímat ono ‘patické naladění’), jinak by vzbudili okamžitě zdání své nevěry ke hře, jinak by před očima těchto staniců přihlížejících proměňovali chtě nechtě z hráčů v herce. Jinak by místo hry vznikala hra na krásu. A to by byla její [hry] smrt.“

Z každého Černého slova je zřejmé, že i on stál na tribunách, i on křičel s davem a povzbuzoval to „své“ mužstvo – byl uvnitř, pohlcen oním „patickým naladěním“, vášnivostí, kterou s sebou hra přináší. Zároveň však byl teoretikem, který se pokusil najít „objektivní“ nadhled. Nadhled v něm zasel semeno deziluze a vášně hry, v něm se propadal, mu otevřela prostor dalšího teoretického promyšlení produkujícího novou dimenzi vášně. Ta mu umožnila odložit brýle morálního opovržení.

Hra je i podle Černého nutnou součástí lidského života, neboť hra přechází ve skutečnost a skutečnost ve hru. Celá kniha nás na mnoha místech upozorňuje na fakt, že hra existuje díky skutečnosti a že naopak pomocí hry je skutečnost činěna transparentní – tím umožňuje lidem lépe chápat skutečnost, a tak ji otevírá možným změnám. Hranice mezi hrou a skutečností, jak ještě uvidíme níže, je neustále vymezována a opět porušována. („Dialektika“ je jedno z nejpoužívanějších Černého slov, když se snaží definovat hru. Je to jistě projev poplatnosti době, nicméně právě pro hru je to charakteristika nejpřiléhavější.) Dialektika vymezování a porušování umožňuje trvání hry – jak její relativní pravidelnost, tak její překvapivé momenty. Přesto hned v úvodu Černý deklaruje: „Hra je hrou a život je životem, nechceme smazat hranici.“; a my níže uvidíme, jak je tato hranice důležitá.

„Hra je elementem nevážnosti“ a zároveň systém hry (nejen fotbalu) je podstatně jednodušší než vážnější systémy, v níž je nám žít své skutečné životy – např. systém práva či ekonomie. Toto zjednodušení umožňuje uchopit podstatu systémů a podívat se na ně zvenčí, a tak dává člověku možnost participovat na nich svojí znalostí. (Patrně to je jeden z důvodů, proč Wittgensteinovou nejoblíbenější metaforou jeho druhého období byla hra.) Černý – veden Finkovou filozofií hry (Spiel als Weltsymbol) – hru označuje za symbol světa a hraní za symbol života. Odtud pramení hlavní zdroj přesvědčení, že hra ve své podstatě (a paradoxně v kontrastu k některým Finkovým vyjádřením) se stává nesmírně vážnou záležitostí. Jestliže hraní je symbolem života, pak každá porážka je symbolem smrti. Smrti s odkladem. Odtud pramení vášně, jež ze sportu vzlíná.

Sestupke však z roviny filozofických idejí do nižších, empiričtějších pater. Černý jako mnozí ostatní lidé vidí podstatu každé hry v jejích pravidlech. Ta jsou smluvně dána předem. Jsou čitelná a každý, kdo se o danou hru zajímá, je dobře zná (přinejmenším na té úrovni, aby mohl pocítit diváckou vášně a uvědomit si krásu hry). Garantem těchto pravidel je sudí – podle Černého „nejméně ‘hravý’ element hry“, tragikomická postava. Ta má totiž dbát na fair play, nestranně soudit, ale vedle psaného řádu zde existuje „dynamický řád vyvíjející se hry (včetně vášnivě reagujících tribun)“, který produkuje tzv. „metasystém pravidel a faulů“. Každý, kdo sleduje fotbalová utkání ví, že penalta nařízená v prvních pěti minutách je nepoměrně menším štěstím pro jedno mužstvo a neštěstím pro druhé než penalta nařízená v pěti posledních. Sudí, který odpíská penaltu v posledních pěti minutách, si může být jist, že bude nařčen z protěžování jednoho z týmů. Druhá žlutá karta v zápase daná jednomu

z hráčů je sice také žlutá, ale znamená vyloučení onoho hráče a oslabení celého týmu do konce utkání. Sudí proto podruhé pro žlutou kartu sahá po delší rozvaze, kdy zvažuje všechna již nepsaná pro a proti dané chvíli. Ale faul byl (braný sám o sobě, bez kontextu hry) zřejmý. Odchyluje se sudí za takové situace od fair play? Řídí se nebo neřídí pravidly? Neprotivil by se své nestranosti, kdyby toto vše nezohledňoval? Kde však toto zohledňování skončí? Atd. atd. Diváci se v těchto okamžicích stávají hlavními účastníky zmíněných posunů hodnocení, protože i rozhodčí at již vědomě či nevědomě nasává atmosféru tribun. Není proto divu, že je v průměru odpískáno mnohem více penalt v neprospěch hostujícího mužstva a neudivuje, že samotný klub organizuje zájezdy svých fandů do míst, kde jejich tým hostuje.

Zde se nám objevuje prostor, jímž realita proniká do hry a ovlivňuje ji. Diváci, kteří stojí jednou nohou vně hry, do ní vstupují jako – zdá se – ten nejpodstatnější, byť podceňovaný element. Bez diváka by se samoúčel hry zapouzdřil do sebe. Divák – at už odborný nebo laický – je oním pohledem, který vnímá a hodnotí (a tedy utváří) krásu hry. Černý k tomu poznamenává:

„Myslíme si, že tato divácká účast jejich vlastní samoúčel – jenž ovšem může nabývat ve svém konečném efektu zároveň kompenzativního, symbolického a zástupného charakteru vůči jiným oblastem lidské existence – ještě daleko více zesiluje a intenzifikuje. Samoúčel hry je stupňován právě neustálým a pobízejícím zájmem těch, kdo tuto hru sledují; opravdovost a stále větší namáhavost fyzických výkonů, jež je nutno ve sportovní hře podávat, není rozhodně něčím pouze „předstíraným“, předstíraným *pro tento* divákův chtivý pohled, ale naopak něčím čím dál smrtelně skutečnějším.“

Tento průnik reality do skutečnosti je pro hru důležitý, nicméně ji neustále vystavuje nebezpečí, že se hranice mezi ní a skutečností zcela rozplynou a že ze hry nezůstane nic než další frustrace z reality. Diváci ovlivňují nejen sudího, aktuální výkon mužstva, ale také náladu v mužstvu, fungování celého klubu a odvolávání a přijímání hráčů, trenérů a nepřímé schvalování nejvyššího managementu. Pronikání reality do hry a hry do reality si můžeme nejlépe dokumentovat na událostech kolem Sparty Praha. Vzpomeňme jen na problémy fotbalisty Matušoviče po jeho přestupu z Baníku Ostrava do Sparty Praha, kdy jeho prohlášení, rozhovory a veřejné omluvy spartanským fanouškům připomínaly kampaň dobře placené PR agentury. Nebo si připomeňme složitou situaci trenéra Hřebíka, jehož na tribunách „jeho“ fanouškové vítali transparentem s rakví a nápisem „Další Hřebík do rakve“ a jenuž ke konci jeho působení v mužstvu dokonce vyhrožovali fyzickou likvidací. Nebo připomeňme velmi nejasnou pozici předsedy klubového představenstva Sparty Křetínského, jemuž dodnes spartanští fanoušci nemohou přijít na jméno, přestože se situace v mužstvu – zdá se – stabilizovala. Diváci navíc ovlivňují samotné vyjednávání pravidel, a to díky nátlaku mediálních partnerů a reklamních agentur. Ty totiž v zájmu větší sledovanosti nutí sportovní svazy k ústupkům, které jsou často vyjednány v neprospěch zdraví sportovců. Jako příklad si uvedme úpravy hokejových či basketbalových pravidel, které umožňují daleko větší tě-

lesný kontakt. Ale opět je nutné vše vidět v širší souvislosti. Zatímco hráči NHL jsou ochotni protestovat proti navrženým platovým stropům, nikdy se – pokud vím – nesemkli, aby protestovali proti „nelidským“ pravidlům. Sportovci samotní neprotestují a vždy se musí čekat na podobnou hraniční událost, jakou bylo naražení zlínského obránce Luďka Čajky na hrazení, jež způsobilo jeho několikaměsíční, beznadějně kóma a poté smrt, aby se udělaly korekce v příliš římských (na divácký efekt zaměřených) pravidlech.

Bez „ideálních“, předem sjednaných pravidel, jejichž má být sudí strážcem, by nebylo hry, neboť by ani nemohla vzniknout či se ustálit nebo se nějak vyvíjet, ale bez jejich porušování (často nevědomého) by se hra stala prací, nepřekvapivým, nenapínavým sériovým výrobkem s nepatrnou mírou variace. Čímisi odhadnutelným a vypočítaným. Stala by se tím, od čeho lidé utíkají, když vyrazí sportovat nebo za sportem, totiž všedností. „Každý sport by byl podle našeho názoru skomírajícím a neuživým stvořením, kdyby měl žít jen podle toho, co mu lidé smluvili jako pravidla života při jeho vzniku.“

Eagelton ve své „Ideji kultury“ vymezuje pojem kultury pomocí dvou zdánlivě protichůdných procesů: „Kultura je také otázkou dodržování pravidel, a to v sobě zahrnuje souhru regulovaného a neregulovaného. Dodržování pravidla není totéž co podřízenost fyzikálnímu zákonu. Žádná pravidla pro dodržování pravidel nemohou existovat.“ Sport je nepochybně jedním z důležitých projevů lidské kultury. Proto zcela přirozeně také on podléhá křížení a souběhu oněch dvou procesů. Jak výstavba (dohoda, smír), tak demolice (narušování, potírání) umožňují vznik kultury stejně jako sportu a v něm projevující se „sportovní“ hry.

Přesto mnozí teoretikové kouskují sport na to, co je ještě kulturní a co již není, přičemž „kulturním“ rozumí pouze to, co je „kultivované“, opředené přesnými pravidly a těmito pravidly zpracované do pozitivní podoby. To „nekulturní“ ze sportu odstraňují. Za takové situace jim ze sportu zůstává pouze pohyb a setkávání lidí. Dokonce i hra samotná jim vypadává z jejich horizontu, protože – jak jsme viděli na demonstrativním příkladu fotbalu – její podstatou je i její vlastní nepoddajnost a vzpěčování se lidmi smluvenému řádu. Takový moralizující pohled je možný a často přináší vyjasnění nepřehledné situace. Ovšem ruku v ruce s tímto zjednodušením mizejí z teoretického obzoru i vztahy, jaké vznikají mezi „kulturním“ a „nekulturním“ (např. nutnost přítomnosti onoho „patického naladění“, které je garantem nevšednosti), a tak tyto teoretikové ztrácejí schopnost vnímat fenomén sportu v jeho širokém kontextu.

Je otázkou, zda vůbec lze (a je jedno zda snadno či složitě) odlišit v rámci sportu kulturní od nekulturního. Při zimním výstupu na Mont Blanc je sportovec podstatně více soustředěn na sebe a na vrchol než fotbalový divák na své reakce, ve vzájemné interakci mezi vrcholem a sportovcem můžeme dokonce spatřovat zenbudhistické splynutí individuálního principu s principem univerzálním, ve sportovcově soustředěné spolupráci s ostatními členy výpravy můžeme vidět příklad a zjevení opravdové lidské solidarity. Tak lze horolezectví

oddělit od špíny např. fotbalového fanatismu. Ale i výstup má svůj patos, svá nebezpečí – úskalí jednostrannosti horolezcovy přípravy a především možné deformace zdraví. Navíc čistotu sportů, jakými jsou např. horolezectví, zastihuje fakt, že tyto sporty jsou solitérní, působí daleko méně jako sociální pojiivo, jako tmel (nejen národních) společenství. Fotbal a jemu podobné masové sporty jsou bez diváků, jejich energie a jejich anonymní „špíny“ a nezodpovědnosti nemyslitelné.

Jestliže sport či hru obecně podřídíme vivisekci morálních soudů, pak mine to podstatné. Opomineme možnost použít hru jako symbol světa, jako explikativní princip života. Existují zde významné paralely. Je dokonce možné o světě uvažovat jako o jedné gigantické („boží“) hře. Ovšem tato hra je hrou, již člověk může uchopit pouze metaforicky, pomocí analogie s jemu dobře známou hrou menšího „ontologického“ rozsahu, např. fotbalem. Přesto stejně jako fotbal i svět má svá „ideální pravidla“, která jsou neustále vyjednávána, a každé jejich vyjednání v sobě již skrývá možnosti jejich budoucích narušení. Realita „ideálně“ vyjednaných pravidel je spíše na papíře. Vyjednávání pouze dohání tendenci získat další výhodu nad svým soupeřem. Obě – vyjednávání a boření, konstrukce a dekonstrukce – je podstatou nejen vzniku kultury či sportu, ale také podstatou lidského života vůbec. *A právě schopnost udržet oba tyto procesy v rovnováze je tím největším lidským výkonem.*

Jakmile se dotkneme tématu sport či tělo, okamžitě se nám vybaví řecká KALOKAGATHIA a s ní i řecká harmonie těla a duše, racionality a mýtu, lidského a božského. Máme před sebou etický ideál, jemuž jsme ve školách učeni, ale jakmile zavřeme dveře vzdělávacích institucí, stane se KALOKAGATHIA nejen pro žáky, ale i pro učitele jen dalším heslem Wikipedie. Proč se v dnešní společnosti tak snadno řecký ideál rozplývá? Snad je to možné vysvětlit tím, že si zmíněný etický ideál přináší z příšeří vlastní historie i svoji specifickou ontologii. Jestliže tomuto pojetí člověka a světa něco chybělo, pak to byla představa vzniku nového. Téměř celá řecká filozofie byla založena na přesvědčení o existenci věčných, neměnných, pevných forem (idejí či tvarů), kterých člověk a svět dosahují. Pokud nedosahují, pak se z nich podle tohoto pojetí stávají HYBRIS – cosi, co nemá ani řádného jména, protože postrádá ty správné meze, ty správné proporce. Je to něco mimo pevnou osnovu řádu světa – LOGOS. (Sokrates fyziognomií své tváře, Diogenes svým životem byli hybridové.) Jediný pohyb a změna, které nevedou k hybridnosti, tzn. k patologické nedokonalosti, je pohyb uskutečňování, jenž díky „finaální příčině“ dovede „to měnící se“ k jeho ideální či ideálu se blížící podobě. (Používám zde specificky aristotelské pojmové schéma, nicméně to přesně odráží směr řeckého filozofického myšlení.) Cíl je tedy dán již předem, i když ho člověk nemusí v danou chvíli znát. Celý svět je vetkán do předem dané harmonie řádu a tento řád pamatuje i na člověka. Jeho duše a tělo musí být v souladu. A tento soulad je univerzální. Jak tělo, tak duše mají jeden jediný pravý výměr, který se nemění s časovým obdobím a zkušenostmi člověka. A proto je také jed-

nodušší uvažovat o jediné podobě jejich souladu. Pro řeckého člověka (alespoň tak, jak je nám líčen optikou „dějin filozofie“, a je otázka, zda takový člověk vůbec kdy existoval) nebylo problémem uvažovat o předem daných ideálech (ideách), protože jediné ty byly skutečné. Přestože je většina lidí nebyla schopna poznat, mohla se spolehnout na nějakého filozofa, který jim řekne, co je tělo, co je duše a jak mají být tyto dvě veličiny člověka uvedeny do souladu. A filozof jim to může říci, protože za vším pohybem a proměnami zří věčný a neměnný LOGOS.

Obávám se však, že tento myšlenkový svět je dnešku naprosto nepřiměřený. Přes všechny rozdíly, které naše současné ontologie vykazují, sdílejí jednu důležitou charakteristiku – *oceňují změnu, nečekanost a improvizaci*. Pokud mohu použít příliš zjednodušeného přirovnání (které by si vyžádalo mnohá zpřesnění a výjimky), pak jsme více Římány než Řeky. Jsme bytostmi, do jejichž instinktů se vepsal neustálý ohled na politiku, na sociální střetávání, na vyjednávání a války, na vyhlazování a sjednávání příměří. Jsme Římány, kteří jsou schopni nečekané disciplíny, v níž se uplatňují úžasně složité strategie (své války či souboje nevyhráváme pouze vlastní chrabrostí, talentem či pracovitostí, ale často úskokem, lepším odhadem situace, manévrováním), ale zároveň Římány, kteří propadají rádi vášni – vašeň dokonce ke svému životu nezbytně potřebujeme. Z řeckého myšlenkového prostředí byla vašeň důsledně odstraňována, neboť vašeň vede k hybridnosti. Pro Římana je vašeň a podivná nutnou součástí jeho života. Skrze ně se přibližuje novému a nečekanému. Proto ty slzy v očích, když stojíme uprostřed davu na přeplněné tribuně a sledujeme své „gladiátory“ (Neumannovou, Bauera, Jágra), své hrdiny, kteří hře věnují celý život, soukromí i zdraví, a pokud nevěnují, pak zůstávají našimi hrdiny jenom proto, že jsme to ještě neodhalili. To oni pro nás umírají v aréně moderního sportu. Smrt byla převedena v symbol, neumírá se skutečně, ale i Jágrovi ukápla slza po prohraném čtvrtfinále na MS. A v tu chvíli mnozí z nás dávali palec dolů. Smrt, cézare! Zkrátka obzor Římanů na rozdíl od Řeků je otevřený, nikdy totiž nevíme, na jaké nové soupeře ještě narazíme a jaké nové hře, jejichž pravidla se teprve bolestně vyjednávají, budeme vystaveni.

Černý všechny tyto tendence a myšlenky oživil již před téměř 40 lety. Jeho útok proti moralizování byl však především útokem na falešnou rétoriku sportovních svazů (které se až na čestné výjimky bez skrupulí spolupodíleli na komunistické propagandě za cenu zdraví svých svěřenců). Když např. Černý píše o letních přestupech, nechce aby se o nich psalo petitem, ale touží, aby se na rovinu řeklo, proč ten a ten hráč přestupuje, za jakých podmínek a za jaké peníze. Ostatně, „na kolik bude [přestupující hráč] oceněn, na tolik bude člověkem“. (s. 56) Fair play k divákům a fandům bude podle něho ta hra, „kde se otevřeně promluví i o všem tom, co se naši petitové, tak trochu neupřímné moralce někdy jako fair play vůbec nezdá“. Patrně právě toto kritické zaměření (které mohlo být motivováno čistě politicky) však Černému znemožnilo vidět úskalí římského pojetí sportu, a tak ve svém boji proti falešné moralce Černý

mnohé zjednodušil, přehlédli, popř. nedohlédli. I údajná fair play hra s diváky je pouze hra, a tedy vykazuje vnitřní tendenci k zneužití, narušení pravidel a k získání neoprávněných výhod. A to většinou na úkor těch, pro které se sport masově „produkuje“ – na úkor diváků.

Dnes už se o přestupových částkách píše palcovými titulky, a dokonce se už ani neskrývá, že sportovci jsou zboží. „Pracovní podmínky“ výkonu jejich zaměstnání neodpovídají normám EU. Stávají se dobře placenými gladiátory, kteří mají svou cenu, dokud symbolicky nezemřou (dokud jsou schopni produkovat vítězný výkon).

Nikdo už nepopírá, že účelem hry je dát branku a porazit soupeře. Ale to také vede k podceňování takových otázek jako: Mám (a jestliže ano, pak proč) cítit obdiv k tomuto kyborgovi nadopovanému anaboliky, trávící čtvrtinu roku v kyslíkovém stanu a na operačních sálech? Co mě s ním pojí? Není to bezvýznamnost a šed' mého života a má touha být tak veliký jako on? Netouží někdo tuto moji bezvýznamnost maskovat, a tak ji udržovat?

Nikdo už nepochybuje, že vrcholový sport (ovšem dnes už i některé druhy sportu rekreačního) se škodolibou přesností destruuje nejen těla. Můžeme potkávat minulé hvězdy našich arén, jak se s nohama do O, s vrzajícími klouby a s pocitem, že byli podvedeni, šinou k továrnám, kde pracují jako noční hlídači.

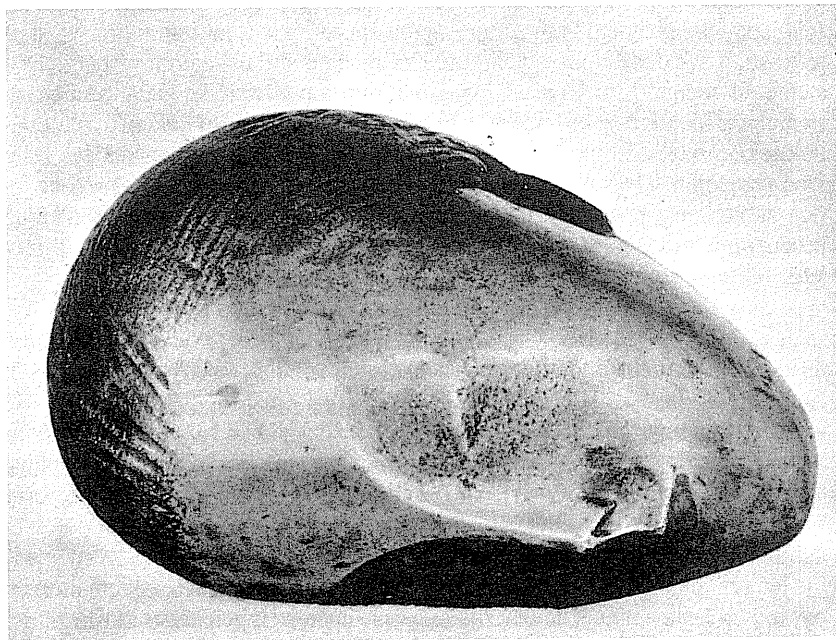
To, že divák je nepostrádatelnou hybnou silou sportu, že jej utváří a dává smysl, také nikdo nezpochybuje. Ale divák je zároveň vyvlastněn a využit. Jeho „patické naladění“ umožňuje supům sportu využít jej mimo hru, ve skutečnosti, a tak dosáhnout svých cílů. (Všimněme si další zajímavé paralely – stejně tak jednali i římscí císaři. Využívali hry a podívané ke kanalizaci negativních vášní, které se hromadily v římském plebsu.) Diváci dokonce vítají nátlak reklamních agentur a mediálních partnerů. Pro ně se podívaná stává stále více vzrušující. Tleskají a křičí na tribunách, a když je bolí klouby, protože jejich ztěžklá těla postrádají pohyb, koupí si v hospodě Gambrinus, v lékárně proenzim a budou věřit, že ČEZ vyrábí „duhovou energii“ dokonce i v Teme-líně.

Jestliže je opravdu hra symbolem světa, pak *vice versa* svět, respektive historie her v určitém období, může poskytnout mnohé vhledy do skutečných funkcí dnešního sportu. Neboť kontext těchto her – historie pozdní římské říše – může předjímat mnohé z našich osudů. Římská říše se rozpadla nikoli pouze pod nájezdy barbarů, ale především proto, že její občané ztratili schopnost vybalancovávat oba póly – vyjednávání pravidel a jejich improvizované porušování. Zatímco se bavili na nákladných hrách, na nichž se pro jejich potěšení denně obětovaly stovky jejich „hrdinů“, měnili hru ve skutečnost – vzpomeňme jen obludná „divadelní“ představení pro desetitisíce diváků, během kterých byl hlavní hrdina skutečně ukřižován, popř. upálen. Jejich vlastní hrdost a jejich vlastní připravenost osvědčit svoji sílu, statečnost a disciplínu se rozplynula ve falešném patosu ne-hry. I my násilně boříme hranici mezi hrou a sku-

tečností. Hra se pro nás stává vším. Je téměř nepodstatné, kdo a jak nám vládne, ale je důležité, že budeme mít peníze na to, abychom odjeli do Německa na mistrovství světa. Je nepodstatné, jak se Berlusconi či Abramovič dostali ke svým miliardám, je nepodstatné, kolik utrpení, křivd a podvodů je za nimi, hlavně že *jejich* hráči – *jejich* gladiátoři – jsou našimi miláčky.

Obávám se, že nám v současné situaci stavba morálních systémů a moralizování obecně tyto problémy řešit nepomůže. V našem „tekutém“ světě, světě neřeckém si nevystačíme s řeckou výbavou. Musíme stavět a bořit, vyjednávat a porušovat. *A hlavně onen „dialektický“ proces činit transparentním a pochopitelným.* To, co přineslo smrt celému římskému impériu i se všemi jeho obdivuhodnými klady a jeho občany, bylo zapomenutí na svoji situaci. Neschopnost jednotlivců dohlédnout, že hry se staly součástí skutečnosti a princip boření, úkladů a lstivosti nabral vrchu nad schopností dohodnout se, smířit se a stavět. A právě to bychom měli připomínat a objasňovat. A v rámci tohoto objasňování bychom se měli *vážně* ptát:

Kteří „barbaři“ nás smetou a které náboženství nám naše hry (i s těmi olympijskými) zakáže? A nezasloužíme si to?

K. Brancusi, *Spící múza*, 1909-1910

Barva a tón

aneb Zavátá cesta umění i apercpece

RUDOLF PEČMAN

Vztah barvy a zvuku (tónu) zajímal nejen impresionisty, nýbrž myslitele, vědce a hudebníky všech dob. Již roku 1725 zkonstruoval Louis Bertrand **Castel** (1688-1757) barevný klavír, ale jeho pokus ztroskotal. Tento jezuita, podnícený Newtonem, zkoumal „barevné slyšení“ a považoval je za psychologický úkaz. Nazval je „audition colorée“. Avšak k vlastnímu vědeckému zkoumání jevu došlo až v 19. století, které bylo prosyceno hlubokým zájmem o vzájemné souvislosti barvy a tónu. D. D. Jameson vydal v Londýně 1844 knihu *Colour Music*; konstruoval přístroj, který měl skleněné nádoby s barevnými tekutinami – barvy tekutin byly promítány na stěnu z kovových, hladce leštěných desek. Pro tento svůj hudební vynález – neboť to byl hudební nástroj – vytvořil i speciální notaci. V londýnském Science Museum je zachován „pyrophon“. Jeho vynálezce Frederic **Kastner** (1852-1882) v něm vytvořil varhany na plyn. Vydávaly zvuky podobné lidskému hlasu, ale byly schopny napodobit i klavír a orchestr. Zvuky „pyrophonu“ doprovázely šlehající plameny, které ústily do barevných trubíc. „Pyrophon“ měl třináct hořáků, vyúsťujících do speciálních válců z broušeného skla. Vizuální složka byla tu autonomní, a tudíž nezávislá na hudbě.

K užšímu sepětí hudby a barevných obrazů, tedy k jejich simultaneitě, směřovaly varhany amerického vynálezce Bainbridge **Bishopa**; pracoval na nich kolem r. 1880 a nazval je „colour organ“. Varhanní korpus vrcholil projekční plochou ve tvaru lunety; tuto projekční plochu osvětlovalo nejprve denní, poté i elektrické světlo.

Další projekt barevných varhan předvedl Američan Alexander Wallace **Rimington** (1854-1918) a vydal o nich samostatnou publikaci (*Colour Music. The Art of Mobile*, 1911). Rimingtonovy varhany patrně poznal americký fyzik Albert **Michelson**, jenž byl přesvědčen, že vznikne i barevná hudba, která bude mít schopnost pracovat se spektrálními barvami a mísit je v rozmanitých kombinacích. Názory Alberta Michelsona se formovaly těsně před koncem 19. století, tj. r. 1899.

Do kinetického umění zasáhl Louis **Favre**, jehož teorie byly víceméně opomíjeny pro svou skurilnost. Favre, jenž v Paříži r. 1900 vydal publikaci *La musique des couleurs et les Musiques de l'avenir*; věřil, že je možno vybudovat obecnou uměleckou mluvu, která má společné významové konvence. Tak např. podle L. Favra mohou určité akordy navozovat barevné představy, a dokonce označovat i pevné pojmy. Tónové škále je analogické duhové spektrum; červená barva má charakter barvy „nejnižší“, fialová navozuje představu barvy „nejvyšší“ – mezi nimi je podle jeho návrhu sto odstínů, které odpovídají

rozsahu osmi škál. Bylo by dobré, navrhuje Favre, zvolit 12 odstínů, které by odpovídaly chromatické stupnici. Favre pracoval na svých teoriích od r. 1889 (tehdy – marně – navrhoval barevnou fontánu pro Světovou výstavu v Paříži). Pracoval na konstrukci nástroje, jenž by byl odvozen z klavíru; dotykem prsty na klávesu (klávesnici) by se rozsvěcovaly barevné plochy. R. 1900 byl vystavován na pařížské Světové výstavě v Paláci optiky nový nástroj, který vycházel z Castelových pokusů. Šlo tu o jakýsi typ harmonia; ovládal je slepý hudebník. Klaviatura nástroje byla propojena s barevnými světly nad nástrojem. Výsledný efekt nebyl takový, jak bylo očekáváno. Český badatel Jindřich **Chaloupecký**, který podává o nástroji zprávu (*Hudba barev. Studie medicinská a literární*. Praha 1906), staví se k experimentům podobného druhu skepticky. Píše o nedostačujícím výsledném efektu a podotýká, že „ani na pozorovatele do věci zasvěceného nedělalo to žádného dojmu – leda nějakého chaosu jiskřících lampiček za průvodu hudby; o nějakém libém pocitu dvojakém, o přilnutí hudby k barvám, nevěděl snad nikdo!“

Na cestě za spojením barvy a tónu má nevšední význam ruský skladatel Alexander Nikolajevič **Skrjabin** (1872-1915). Vyšel z teosofických nauk a rozvíjel možnosti Rimingtonových barevných varhan. Usiloval o to, aby celý sál byl prostoupen barevnými metamorfózami v souladu s jeho vlastními skladbami. Skrjabinovy pokusy však narazily na málo vyvinuté technické předpoklady. Při premiéře své *Bázně ohně* (*Prométheus*), která se konala r. 1911 v divadle Bol'shoj teatr v Moskvě, a při repríze díla v New Yorku r. 1915 (Carnegie Hall), předepsal Skrjabin projekci barev. Byla však prováděna na malou plochu nad auditoriem, takže vlastní umělecký a estetický účín byl malý. Skrjabin směřoval pak i ve svém dalším díle k těsnému propojení malířství a hudby. Jeho *Mysterium*, přervané ovšem autorovou smrtí, mělo být syntézou prvků hudebních, choreografických a hereckých. Vnímání mělo být podporováno barevnou chromatikou a dokonce i vůněmi. Skrjabinovy požadavky však narazily na ryze technické problémy, neboť tehdy nebylo možno dosáhnout např. kontinuální projekce.

Skrjabin věřil v jednotu barvy a tónu. Avšak záhy převládla skepse, neboť se upevňovalo přesvědčení, že barevně-tónové vztahy jsou přece jen záležitostí ryze subjektivní a náhodnou. Poslyšme, co o problému napsal např. František **Kupka** (1871-1957), malíř, grafik a ilustrátor, průkopník abstraktního umění: „Z těchto asociací vznikají ovšem jiní činitelé; jejich zasahování do připomenutého pocitu rozšiřují dojmy prvotní tím či oním směrem, což dodává např. barevné podoby vůním, zvuky barvám, odstiňuje jejich charakter, vokalizuje je, chromatizuje tóny atd. Jsou to smyslové zisky, příliš četné, jež se proměnily v arsenál asociací, kde každý příkrývající nový dojem se pozměňuje jako celistvost. Takto se stává, že se neubráním, abych tón, ježž jsem označil před několika lety jako jemně oranžový, necítil dnes jako olověně modrý; prohrabuje se ve své paměti zjišťuji, že je to doplňující tón – šatů, ježž měla pianistka na koncertě, ježž jsem od té doby slyšel. Je to výsledek psychických od-

razů, jež se mění ve fotochemickém procesu sítnice.“ (František Kupka, *Tvoření v umění výtvarném*, Praha 1923; překlad Věry Urbanové).

Vztah hudby a výtvarných umění byl v ústředí zájmu napořád. Tak např. významný výtvarník a teoretik umění Vasilij **Kandinskij** (1866-1944) věřil ve vnitřní zvukovost, která vede malířův štětec. Osobitý představitel německého expresionismu Paul **Klee** (1879-1940), původem Švýcar, byl přesvědčen o nutnosti syntézy hudby a malířství a sám se pokusil nejednou hlouběji proniknout do kosmických sfér hudby, kterou považoval za jakési vyšší zjevení; proto je nutno, míní Klee, transformovat hudbu do výtvarných projevů.

Z úvah nad spojením hudby a výtvarných umění vznikla tzv. *hudební grafika*. Její cíl byl hlavně pedagogický. Oskar **Rainer**, zakladatel specializace „hudební grafika“ ve Vídni, pojednává o hudební grafice v samostatné práci (*Musikalische Graphik, Studien und Versuche über Wechselbeziehungen von Ton- und Farbharmonien*, Vídeň 1924). Hledá hlavně analogie mezi oběma uměními, nechce objevovat „nadumělecké“ rysy, které obě umění spojují. Výtvarník hudebně nadaný nepostupuje na základě jakéhosi „zvukového zření“, nýbrž přes veškeré spjitosti mezi oběma uměními musí jako výtvarník postupovat na základě výtvarných premis a zákonů. Spjitosti tudíž dlužno vidět jen ve „všeobecně přístupných analogických výtvarných kvalitách umění, svým původem a strukturou navzájem příbuzných“, jak vystihla Berta **Ernstová** (*Musikalische Graphik. Sonderheft aus „Der Staedter Brief“, Hefte 15, 17 a 18*); emocionální analogie barev a tónů jsou jakýmsi primárními zážitky, které doplňkovostí, tedy komplementárností, cílí k syntéze vjemů.

Zatímco Oskar Rainer vycházel z předpokladu zachování specifičnosti výtvarného projevu, podlehl dánský znalec Thomas **Wilfred** (1889-1968) ve svých tzv. světelných hrách zcela jednoznačně zvuku. Prováděl pokusy od r. 1905. Byl uchvácen opticky působící „barevnou hudbou“. V pokusech pokračoval i poté, co se byl usadil v USA (1916). R. 1919 vynalezl „*clavilux*“ a prezentoval jej poprvé 10. ledna 1922. Tento nástroj se podobal varhanám. Wilfred sám pro něj skládal, a to ne méně než 160 opusů. O jeho dílo projevil zájem Museum of Art v New Yorku; instalovalo totiž Wilfredovu Lumia Suite, op. 158, avšak je tu patrné, že náleží, stejně jako ostatně i „*clavilux*“, ryze do výtvarného umění.

A. B. **Klein** řešil vztah barvy a tónu bez snahy o dosažení analogií. Sestrojil přístroj, jenž obsahoval 267 barevných odstínů, které však byly vázány na hudbu pouze volně. Veřejnost seznámila se s Kleinovým nástrojem r. 1935 v Astoria Cinema v Londýně. Hrou na instrument bylo možno doprovázet hudbu barevnými efekty. Obdobně pracoval i Achille **Ricciardi**, jenž instaloval svůj nástroj v Teatro del colore v Římě v časovém intervalu let 1920-1925.

Od r. 1914 prováděl pokusy ruský malíř Vladimír **Baranov-Rissině**. Pro mítal malby z otáčivé desky „*optophoniku*“ a v Moskvě (1919) je doprovázel hudbou. Po Moskvě seznámila se s jeho vynálezem dvě další města, Berlín a Paříž. Skladatelem a vynálezcem byl Alexander **Laszló**. Pro svůj „*soncro-*

matoskop“ – jakési spojení klavíru s barevnými světly – komponoval preludia a uplatňoval tu i nový způsob notace.

To už jsme v letech dvacátých minulého století. Předmětem zájmu bylo stále spojení hudby s obrazy. Bylo lhostejno, zda je volnější nebo bezprostřednější. V prostředí výmarského Bauhausu spojili se tři umělci: Joseph **Hartwig**, Kurt **Schwerdtfeger** a Ludwig **Hirschfeld-Mack**. Zdolávali problém pohyblivých „*Farblichtspiele*“. Na základě jejich experimentů zrodila se myšlenka nových barevně-světelných produkcí, které byly doprovázeny hudbou, zpravidla hrou na klavír. Interpretoval ji Ludwig Hirschfeld-Mack a pokusy popsal v práci *Farblicht-Spiele* (Výmar 1925). Těžiště pokusů tkvělo ve vizuální sféře, nešlo o stanovení nebo odhalení zákonitostí vztahu barvy a tónu. Obě složky, výtvarná a hudební, byly považovány za volné; bylo je možno také volně přičleňovat.

Do problematiky zasáhl od r. 1922 i pražský architekt a sochař Zdeněk **Pešánek** (1896-1965). Vybudoval projekt *barevného klavíru*. Nešlo mu o interferenci barev a tónů z hlediska přísné objektivity. V knize *Kinetismus (Kinetika ve výtvarném umění)*, Praha 1941, píše mj. o svých záměrech: „Nepodařilo se mi (...) zjistit žádné vědecky exaktní vztahy mezi barvou a formou, ani mezi koneckonců přece jen tradičně chápanými barvou či formou a zvukem. Nemohl jsem proto stavět na pouhém zdání řady osob, které se touto věcí zabývají, když jsem nenalezl ani ve dvou případech názor společný. Jasně může přinést jedině experimentální psychologie a fyzika.“ Pešánkův *barevný klavír* prezentoval na veřejném koncertě pianista a skladatel Erwin **Schulhoff** (1894-1942). Dne 13. dubna 1928 přednesl na tomto nástroji skladby Skrjabinovy: *Sonáty č. 7 a 9, Poemu, Nokturno, Vers la flamme, Sonátu č. 10*. Výsledek praktického pokusu zaznamenal Adolf **Felix** (*Umění v pohybu*. In: *Světlo a výtvarné umění v díle Zdeňka a Jany Pešánkových*, Praha 1930). Hovoří o tom, že nástroj umožňoval vytváření celé symfonie barev a ostře se odlišoval od principu barevných reklam, které mohou světelně opakovat – vcelku ovšem monotónně – jen několik barev. Pešánkův nástroj však má možnost splývání libovolných barevných melodií s libovolnými harmoniemi. V principu však, jak podotýkáme, jde opět o subjektivní prezentaci a výklad problémů; *objektivitu vztahu barva – zvuk nelze stanovit*. Přece však např. na Pešánkovy pokusy navazuje nepřímo sochař Jan **Zach**, který o svém obdivu k jeho výzkumům a praktickým výsledkům píše ve stati *Imagery and motion in my sculptures* (in: *Leonardo*, III, 1970).

Architekt Arnošt **Hošek**, další z českých badatelů v oblasti vztahu barvy a tónu, věří v moc čísel a staví se na stanovisko novopythagorejců. V práci *Souvislost barev a tónů* (Praha, bez vrocení) se vyznává: „Číslo není jen početním prostředkem, každý duševní děj je založen na přesném číselném poměru, vše duševní má buď přesný rytmus, nebo jinou matematicky vysvětlitelnou soustavu.“ Na základě své filozofické orientace je přesvědčen, že lze nalézt všechny kombinace plošného a prostorového chvění (např. v hudbě a poezii), že lze dále odhalit matematickou zákonitost v přesných výtvarné výrazových

formách (jsou doložitelné graficky i barevně). Arnošt Hošek proto prorokuje vznik nové vědy, která bude schopna vytvořit přesné zákony, jimiž by se mělo řídit nové umění. Tyto zákony by nahradily instinktivní rys kultur tzv. klasičtých národů a prohloubily by porozumění pro nové „všeumění“ (Arnošt Hošek, *Hudba tvarů a barev*. In: Světlo a výtvarné umění, Praha 1930).

Problematiku vztahu barvy a tónu shrnul český badatel Pavel Preiss. Odmitá kinetické experimenty vyvolané číselnou magií, avšak věří ve spříznění volbou, které se promítá do výtvarného umění a hudby. „Styk s hudbou v moderních kinetických experimentech,“ praví Preiss (*Barva a tón – hledání prostředků vyjádření jejich vztahu*, in: *Hudba a výtvarné umění*, ed. Rudolf Pečman, Frýdek-Místek 1978, s. 47-56), „nehledá (...) základnu v jakési numerické magii.“ (s. 55) Je třeba mít stále na paměti, že rozdílnost mezi uměními je stejně závažná jako zase závažná je i jejich podobnost. V tom smyslu se Preiss stává za stanovisko Judith Rotschildové, která si pro své pokusy zvolila soustavu barev Wilhelma Oswalda. Aplikovala ji zjednodušeně na svůj klavír s 88 klávesami. Došla k podobnostem, nikoliv ke shodnostem. Podle ní je možno tudíž dosáhnout barevných analogií s hudbou, které ovšem *nemají* charakter objektivně platných vztahů a soudů. Rotschildová (*On the use of colour-music analogy and on chance in painting*. In: Leonardo, III, 1970) tedy stojí na stanovisku, které vyznává jak Pavel Preiss, tak my.¹⁾ Vztah barvy a zvuku (tónu) nás bude přitahovat vždy. Netoužíme po absolutní objektivitě tohoto vztahu. Nelze jí dosáhnout už prostě proto, že materiál, s nímž pracuje výtvarné umění na jedné a hudba na druhé straně, je vzájemně odlišný. Analogičnost dává možnost k uplatnění a prohloubení subjektivních vkusových i zkušenostních norem vnímatelových. Při vši úctě k tendencím směřujícím k postižení naprosto přesných vztahů mezi barvou a zvukem (tónem) jsme koneckonců vlastně rádi, že naprostá přesnost není v tomto ohledu možná. Analogie však představuje vhodné pole pro rozvoj vnímatelových fantazijních imaginací, tedy rysů, s nimiž tolik počítal impresionismus. Skoro se zdá, že se výzkum vztahů barvy a zvuku (tónu) pohybuje na cestě zaváté.

1) Srov. také Jarmila Doubravová, *Hudba a výtvarné umění*, Academia, Praha 1982, edice Studie ČSAV, č. 3.

Ze současné medicíny

Gerontologie – geriatrie, historie a současnost na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity

HANA KUBEŠOVÁ

Již od počátku minulého století je možno pozorovat tendence k definování odlišností v přístupu k nemocným vyššího věku. Prodlužující se lidský věk postupně znamenal vznik skupiny nemocných, jejichž vlastnosti, schopnosti, ale i spektrum chorob se podstatným způsobem liší od mladší populace. Pojem geriatrie byl patrně poprvé použit I. L. Nascherem v roce 1909 a o pět let později jím byla nazvána kniha *Geriatrics*.

K významným osobnostem počátků geriatrie patří i M. Warrenová, s jejímž jménem jsou ve 40. letech 20. století spojeny v Británii počátky geriatrických nemocničních oddělení, geriatrického posuzování i domácí ošetrovatelské péče. V roce 1942 vznikla Americká geriatrická společnost a vývoj oboru byl akcelerován v roce 1975 programem GRECC (*Geriatric Research, Education and Clinical Centers*). Ve stejném roce byla v USA založena na podporu geriatrického vzdělávání i *Association for Geriatric Higher Education (AGHE)*, od roku 1999 vzdělávací jednotka *Gerontological Society of America*.

V českých zemích přednášel již v roce 1843 na pražské lékařské fakultě o nemocech stáří J. Hammerník. Od roku 1921 se geriatrií zabýval profesor R. Eiselt, který v roce 1929 přeměnil Ústav pro nemoci stáří v dnešní pražské Thomayerově nemocnici ve fakultní kliniku, pravděpodobně první geriatrické univerzitní pracoviště na světě. Česká gerontologická společnost byla založena po 2. světové válce profesorem B. Prusíkem, který patřil k zakládajícím členům prestižní Mezinárodní gerontologické asociace IAG. V roce 1981 vyšla první česká novodobá geriatrická monografie. Odborná veřejnost se v současné době sdružuje v České gerontologické a geriatrické společnosti.

Změny po roce 1989 vedly bohužel k destrukci v té době již velmi kvalitně fungujícího systému geriatrických sester, které pracovaly jako členky týmu obvodního lékaře. Postupně a někdy velmi těžce se rodila síť agentur domácí péče, které během několika let zacelily a do dnešní doby nesmírně zkvalitnily péči o starší nemocné v jejich vlastním sociálním prostředí.

V brněnských podmínkách byl jedním z nejznámějších průkopníků geriatrie MUDr. Václav Jedlička a první hmatatelnou podobu získala geriatrie jako obor v roce 1995 založením Geriatrického oddělení ve Fakultní nemocnici v Brně-Bohunicích. V té době mělo oddělení 44 lůžek a zabývalo se doléčo-

váním starších nemocných s destabilizací stavu po interních, chirurgických, ortopedických neurologických a dalších akutních onemocněních.

V roce 1999 došlo na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně z iniciativy tehdejšího děkana prof. MUDr. J. Vorlíčka, CSc., ke sloučení tří pracovišť s prolínající se problematikou – Geriatrického oddělení, Ústavu rodinného lékařství a bakalářského studia ošetrovatelství, které bylo prozatímně pod patronací Interní hematologické kliniky. Byla založena Klinika geriatry, ošetrovatelství a praktického lékařství, která zajišťovala pregraduální výuku studentů všeobecného lékařství v rámci předpromoční praxe – stáž u praktických lékařů a v geriatrických zařízeních, dále prezenční i kombinovanou formu bakalářského studia oboru všeobecná sestra a základy ošetrovatelství a komunikace pro studenty všeobecného lékařství.

Postupem času a vlivem nejrůznějších změn v brněnském zdravotnickém systému dostala klinika do své péče i tu oblast Brna, jejíž péči původně zajišťovalo Interní oddělení nemocnice na Kolišti, což podstatným způsobem změnilo ráz pracoviště, nicméně věkové složení klientely se příliš nezměnilo. Současně došlo k takovému nárůstu objemu činnosti bakalářského a nyní již i magisterského studia ošetrovatelství a oboru všeobecná sestra, že byla založena samostatná katedra ošetrovatelství. Současný název pracoviště věnujícího se geriatrii tedy je Klinika interní, geriatry a praktického lékařství. Aktivita této kliniky se realizují na 61 lůžcích, z nichž původních 44 je nadále určeno nemocným nad 65 let, i když ráz medicíny je podstatně akutnější, a dále na 17 lůžcích určených pro nemocné mladší. Část kliniky zabývající se pregraduální výukou studentů všeobecného lékařství sídlí v budově Lékařské fakulty na ulici Kamenice.

Pracovníci kliniky jsou plně zapojeni i v postgraduální výuce v rámci atestačního vzdělávání v geriatrii i vnitřním lékařství – pro obě tyto oblasti získalo pracoviště akreditaci podle zákona 95/2004 Sb. Pracoviště je zapojeno i do specializačního vzdělávání sester v gerontologii.

Gerontologie bývá definována jako nauka o stárnutí a stáří, ale odvození názvu od řeckého slova gerón – stařec (srov. gerás – stáří) napovídá spíše zájem o problematiku starých lidí a život ve stáří – tedy nepominutelný akcent na lidskou dimenzi. V dnešním pojetí má gerontologie tři základní součásti.

Gerontologie experimentální (biogerontologie a psychogerontologie) se zabývá příčinami a způsobem stárnutí živých organismů. Hlavní podíl biologického výzkumu se dnes podobně jako v jiných oborech přesouvá na celulární a molekulární úroveň.

Gerontologie sociální se zabývá vzájemným vztahem staršího člověka a společnosti, tím, co starší lidé od společnosti potřebují, i tím, jak populační stárnutí ovlivňuje společnost a její rozvoj.

Gerontologie klinická je nazývána také geriatry a zabývá se zdravotním a funkčním stavem starších lidí. Název geriatry je odvozen od slova gerón – starý člověk a iatró – léčím. Klinická gerontologie v širším slova smyslu shr-

nuje a zobecňuje napříč všemi obory seniorskou problematiku zdravotního a funkčního stavu i specifických potřeb geriatrických pacientů, zvláštností ve výskytu, klinickém obraze, průběhu, vyšetřování, léčení, prevenci i v sociálních souvislostech chorob ve stáří.

Geriatrická problematika nabývá na významu zvláště s ohledem na demografický vývoj naší, ale i celoevropské populace. Střední délka života se prodlužuje, v našich podmínkách dosahují ženy průměrného věku 78 let, muži 72 let. Tento trend má za následek zvyšování podílu starších jedinců v populaci. Existuje mezinárodně uznávaná hranice, kdy se péče o starší populaci stává celospolečenskou záležitostí. Tato hranice znamená 14% a vyšší podíl obyvatel starších 65 let. Naše republika tuto hranici překročila již v roce 2000.

V medicíně je trend zvyšování podílu starších nemocných již dlouhou dobu nazýván geriatrizace medicíny, která je dnes patrná ve všech složkách lékařské péče – v ambulancích praktických lékařů, ambulantních specialistů i na lůžkových odděleních nemocnic. Vyšší věk nemocných souvisí i s vyšším počtem chorob, kterých se nemocní dožijí. Ve snaze léčit všechny choroby staršího nemocného se často jeho medikace dostává do oblasti polypragmatie, kdy se již jen těžko posuzují možnosti lékových interakcí a kdy nevyhnutelně narůstá i počet chyb v užívání složité medikace samotným nemocným.

Dalším specifickým rysem chorob starších nemocných je oligosymptomatologie či mikrosymptomatologie, kdy manifestní příznaky jsou jen malou částí toho, co většina z nás očekává podle znalostí nabytých z medicínských učebnic, což může ve svém důsledku vést k podcenění závažnosti aktuální situace geriatrického nemocného.

Neméně podstatným problémem v diagnostice u starších nemocných je možnost přenosu manifestace příznaků choroby na nejkřehčí orgány, kterými jsou mozek a srdce. Rozsáhlá infekce, například infekce močových cest, se tak může projevit pouze celkovým nespecifickým zhoršením a zmateností způsobenou mozkovou dysfunkcí. Nesprávná diagnostika, a tím i nesprávné léčení jsou potom logickými důsledky, nejsme-li dost ostražití.

Vlastní průběh choroby je u starších nemocných závažnější, je doprovázen vyšším výskytem komplikací a několikanásobně se prodlužuje doba rekonvalescence.

Závažnou kapitolou geriatricke jsou tzv. velké geriatrické syndromy (giants of geriatrics), které podstatným způsobem snižují soběstačnost staršího nemocného, ale i jeho celkovou kvalitu života. Jejich základním rysem je jejich multidisciplinární charakter – tedy k jejich správné diagnostice a efektivní terapii je vždy třeba týmové spolupráce. Do této významné skupiny chorob řadíme intelektové poruchy – poruchy paměti a pokles intelektových schopností, dále imobilizaci spojenou s rozvojem tzv. imobilizačního syndromu – kaskády vzájemně se podmiňujících poruch končících až smrtí nemocného. Další skupinou chorob jsou instabilita a pády postihující až třetinu seniorů, kdy řádná diagnostika vede až u poloviny z nich k odhalení řešitelné příčiny. Další vý-

znamnou skupinou chorob jsou inkontinence spojené obvykle i s poruchami integrity kůže.

Tato tzv. „4 I“ (intelektové poruchy, imobilita, instabilita, inkontinence), jejich diagnostika, preventivní i profylaktické ovlivnění, léčba, ale i výzkum jsou nyní v centru pozornosti geriatric s vizí podstatného zvýšení soběstačnosti a prodloužení schopnosti nezávislého života starších nemocných.

Vyšší procento starších nemocných znamená i nutnost přizpůsobení časového plánu zdravotnických pracovníků, protože na běžné úkony, jako je třeba svlečení v ordinaci, je třeba delšího časového intervalu. K prostému faktoru časové kalkulace pro jednotlivý úkon však přibývá často i faktor společensko-sociální – pro osamělého staršího nemocného je praktický nebo jiný lékař často jediným společenským kontaktem, vzájemný rozhovor v ordinaci se tedy odehrává nejen na úrovni chorob a léků, ale i na úrovni aktuálních událostí v domácnosti.

Sociální aspekt obecně je neoddělitelnou součástí geriatric. Vývoj soběstačnosti je určujícím faktorem dalšího osudu seniora. Z tohoto pohledu je výstižně rozdělení seniorů na kategorie:

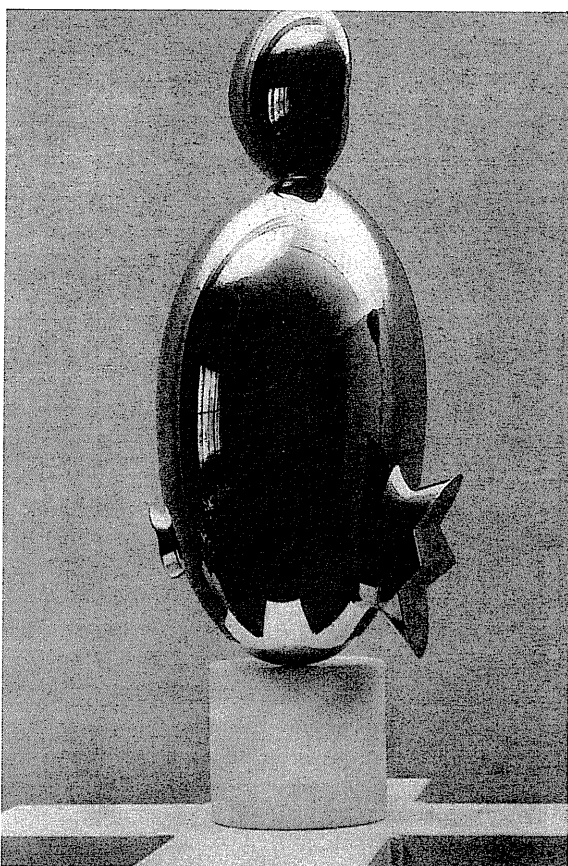
- **kategorie elite** – tedy senioři ve skvělé kondici, sportující, naprosto soběstační,
- **kategorie fit** – senioři bez problémů zvládající sebe, zahrádka, vnučata a mnoho dalších aktivit,
- **kategorie independent** – senioři sice ještě nezávislí na pomoci zvenčí, ale pomalu ustupující od dřívějších aktivit,
- **kategorie frail** – křehký senior zatím soběstačný, ale při jakémkoli zdravotním problému se propadá do kategorií nižších,
- **kategorie dependent** – senior závislý na pomoci zvenčí,
- **kategorie disabled** – senior upoutaný na lůžko nebo křeslo, neschopný základní sebepečce.

Dalším z cílů geriatric z hlediska medicínského je umožnit většině populace prožít období senia v co možno nevyšší kategorii, z hlediska sociálního je cílem geriatric ohodnotit co nejpřesněji aktuální stav nemocného a podle zjištěného výsledku zprostředkovat optimální způsob další péče tak, aby nemocný byl na jedné straně motivován k další vlastní aktivitě, ale aby na druhé straně nedocházelo k jeho neadekvátnímu zatížení. Bohužel pro splnění tohoto cíle zatím nejsou adekvátní materiální podmínky – v České republice chybí několik desítek tisíc lůžek pro dlouhodobou péči o seniory, čekací doby na místa v penzionech a v domovech důchodců se pohybují ve větších městech až v řádu desítek let. Za těchto podmínek je samozřejmě výběr „optimální varianty péče“ podstatně ztížen.

Oproti jiným evropským zemím dluží naše společnost seniorům vyšší podíl péče vlastní rodiny. Doba panelákových bytů bohužel odděluje velmi brzy od sebe mladší a starší generaci, které se potom vzdálí nejen místně, ale i citově, a tím mladší generace z péče o seniory prakticky vypadá. Řečí studentů, které

jsem v rámci předpromoční praxe vzala na exkurzi do domova důchodců, byli velmi udiveni počtem zájemců o pobyt v podobném typu zařízení a popisovali, jakým způsobem zajišťují řecké rodiny zcela automaticky péči o svoje seniory.

Gerontologie i geriatrie si buduje svoje místo v povědomí zdravotnické i laické veřejnosti, nejrychleji samozřejmě u těch, kteří již měli příležitost řešit u svých blízkých nějaký závažnější problém zdravotní, ale většinou problém zdravotně-sociální. Jedním z hlavních úkolů gerontologie i geriatrie zůstává definovat a zkoumat základní problémové oblasti včetně multidisciplinárních přístupů napříč všemi obory a určovat efektivní preventivní a profylaktické postupy s cílem maximálního zachování soběstačnosti a obecně optimální kvality života starších nemocných.

K. Brancusi, **Světlovlasá černoška**, 1926

Potíže s češtinou**Odpovídám přátelům profesora Dítěte**

MILAN JELÍNEK

Zásluhu o tento fejeton má prof. Jan Šmarda, který mně položil otázku, jak se příjmení *Dítě* skloňuje. Máme zde ctít tvary s tvaroslovným *-et-* (*publikace profesora Dítěte*), či můžeme při skloňování příjmení vyjít z obecného jména *dítě* a zvolit tvar podle vzoru *pole* (*publikace profesora Dítě*)? Protože takových jmen, která vznikla užitím původního apelativa ve funkci příjmení, je více a protože zde jde o různé slovotvorné typy, pokusíme se na zadanou otázku odpovědět poněkud obsírněji.

Nemůžeme ovšem pojednat o skloňování příjmení v takové šíři, jak to učinila akademická *Mluvnice češtiny 2 (Tvarosloví)* v r. 1986. Tam je tomuto problému věnováno víc než 15 stran a doporučení tvarů jsou ve všech případech dokumentována hojnými příklady příjmení od původu českých i cizích. Nenajde-li někdo odpověď na složitě otázky deklinace příjmení v mém fejetonu, necht' se obrátí na akademickou *Mluvnici*. Musím k tomu poznamenat, že je škoda, když tak důkladné gramatické práce mizejí ze zorného pole uživatelů spisovného jazyka.

Kde nastávají potíže se skloňováním příjmení českých nebo příjmení, která Čech pocítuje jako příjmení zdomácnělá? Stranou ponechávám deklinace příjmení cizích, protože u nich dochází ke kompromisům mezi deklinací českou a cizí. Povaha našeho jazyka ovšem vykonává tlak na cizí jména, aby se podobila víceméně českému deklinačnímu systému. Navíc u cizích příjmení musíme počítat s tím, že jsou zaznamenána odchýlným pravopisem. Např. maďarské příjmení *Király* není při vyslovení zakončeno samohláskou *-y*, nýbrž litera *-y* jen signalizuje výslovnost *-ly* v *-j* (tedy výslovnost *Kiráj*).

Příjmení zakončená na souhlásku tvrdou nebo obojetnou působí jistě potíže, končí-li na *-ek*, popř. *-ček*. Obvykle se u nich v nepřímých pádech *-e-* vypouští, tak jak jsme na to zvyklí u apelativ (např. *Havránek*, gen. *Havránka*). Jsou však případy, kdy by vypuštění *-e-* vedlo ke krkolomnému (vlastně jazykolomnému) tvaru. Akademická *Mluvnice* uvádí příjmení *Vepřek* (ano, někdo byl pojmenován po *vepři* a u původního příjmení zůstal) a při jeho deklinaci připouští dublety: historicky zdůvodněný tvar *Vepřka* a tvar usnadňující výslovnost *Vepřeka*. Já bych dal na první místo dubletní tvar *Vepřeka*. Zdá se mi, že se nositel příjmení chtěl aspoň trochu odpoutat od nelichotivého názvu domácího zvířete. Ale těch případů, kdy se můžeme rozhodovat mezi vypuštěním samohlásky *-e-* a jejím ponecháním, je u zdrobnělých jmen na *-ek* málo. Doporučoval bych dávat u jmen na *-ek* přednost systémovému vypouštění samohlásky (např. *mluvil jsem s panem Havránkem*).

Složitější je to s českými příjmeními na *-el*. Ta, která vznikla z obecných jmen, u nichž se *-e-* nevyšouává, měla by se chovat jako příslušná apelativa. Např.

příjmení *Koudel* mělo by si v deklinaci zachovat *-el-*, protože i obecné jméno samohlásku *-e-* podržuje (např. *vytáhnout nit z koudele*). Všimněme si, že slovo *Koudel* jako příjmení mění měkký vzor v tvrdý (např. *poikat pana Koudela*, nikoli *Koudele*). Stejně se bude chovat např. příjmení *Hřidel*: řeknu *Viděl jsem pana Hřidela*, avšak nemůžeme vyloučit ani *Hřidele*. Ale příjmení *Strnadel* nás zradí: je nářečního původu a ztrácí jako mužské apelativum ve významu 'strnad' samohlásku *-e-* (např. *vyplašil jsem strnadla*). Jenže spisovná čeština tvar *Strnadla* ve 2. a 4. pádě nepřijala, snad proto, že zůstal omezen na nářečí (běžně se při skloňování příjmení *Strnadel* užívá podoby s *-e-*), mluvil jsem se *Strnadelem*. Toto příjmení je však u jmen na *-el* výjimkou, jinak se jejich deklinace řídí skloňováním příslušných apelativ, např. *Vorel*, 2. 4. p. *Vorla*, 7. p. *Vorlem*.

Příjmení na *-el*, která vznikla ze sloves, a to z přičestí minulého, si ovšem samohlásku *-e-* zachovávají (např. *Doseděl* – 2. 4. p. *Doseděla*, *Vykypěl* – 2. 4. p. *Vykypěla*). Složitější je skloňování příjmení cizího původu na *-el* a *-er*, jsou-li jejich nositeli Češi. Příjmení bývají částečně počeštěna a pak by se jejich výslovnost měla shodovat s jejich písemnou formou. Např. počeštěný zápis příjmení *Šlégl* určuje jeho výslovnost, kdežto při německém způsobu zápisu *Schlegel* se nám nabízejí nejméně dvě varianty přečtení příjmení (buď *Šlégl*, nebo *Šlégel*; vidíme také, že v písemné podobě kolísá délka první slabiky).

V akademické *Mluvnici* se dává rada, aby se vyslovování a skloňování příjmení na *-el* a *-er* řídilo rodinným územ: *Schlegel* – *Schlegla*, *Schlegela*; *Weber* – *Webra*, *Webera*; vypouštění *-e-* ovlivňuje zřejmě výslovnost německá. Myslím, že bychom se mohli německé výslovnosti s vypouštěním *-e-* držet, ať je česká úprava příjmení jakákoliv (*Winter*, *Vinter*, *Vintr* – 2. 4. p. *-tra*). Situaci bychom ovšem mohli zjednodušit tím, že bychom při skloňování vycházeli z podoby psané, ať ji čteme jakkoliv: k příjmení *Schlegel* by pak 2. 4. p. zněl *Schlegela*, k příjmení *Weber* – *Webera*. Německé vypouštění *-e-* i ve psané podobě by bylo ponecháno na vůli pisatele. Přimlouvám se tedy za to, aby u uvedeného typu příjmení měli uživatelé spisovného jazyka možnost výběru. Tak je tomu už dlouho v deklinaci příjmení *Wolker* – 2. 4. p. *Wolkera* i *Wolkra*. V některých případech však *-el* a *-er* zůstává i ve skloňovaných tvarech, např. *Bachel* – *Bachela* nebo *Müller* – *Müllera*.

Jiné slovanské jazyky než čeština mají místo pohybného *-e-* samohlásku *-o-* nebo *-a-*, která se při skloňování v příslušném slovanském jazyce vypouští. Akademická *Mluvnice* uvádí jako příklad slovenské jméno *Pavol* a radí k němu mechanicky připojovat pádové koncovky, tedy 2. 4. p. *Pavola*, 3. 6. p. *Pavolovi*. Připouštějí se však i tvary bez *-o-*, jak tomu bylo ve starších českých mluvnících: *Pavla*, *Pavlovi*. Stejně doporučení dává *Mluvnice* pro chorvatská a srbská jména na *-ak*, pocituje-li se toto zakončení jako přípona. Můžeme tedy skloňovat příjmení *Zubak* mechanicky se zachováním *-a-* (*Zubaka*, *Zubakovi*), ale i bez něho. Nemůžeme však přijímat srbskou a chorvatskou pravopisnou podobu s *-p-* (*Zupka*, *Zupkovi*).

Potíže bývají se skloňováním polatinštěných příjmení na *-ius*. V minulosti, která si zakládala na latinském vzdělání, obyčejně se koncové *-us* vypouštělo

a příjmení se zařazovalo ke vzoru *pán*, např. *Kramerius*, 2. 4. p. *Krameria*, 3. 6. p. *Krameriovi*. V dnešní češtině však přibývá případů, kdy se pádová koncovka připíná k celému příjmení: 2. 4. p. *Mathesiuse*, 3. 6. p. *Mathesiusovi*. Dává se zde přednost skloňování podle vzoru *muž*, ale za chybu by se neměl považovat ani starší tvar podle *pán* (2. 4. p. *Mathesiusa*). Já bych přece jen –*us* vypouštěl, abychom neznásilňovali latinu: *Pistorius*, 2. 4. p. *Pistoria*, 3. 6. p. *Pistoriovi*. Tvary *Pistoriuse* nebo *Pistoriusa* bych trpěl, nemůžeme odmítat to, co vlastně v jazyce už existuje.

Také příjmení s příponou *-eš*, která patří ke vzoru *muž*, mívají v nepřímých pádech dvojí podobu: *Dobeše // Dobše*, *Tomeše – Tomše*. V minulém století jazykovědci doporučovali podobu druhou, protože ta má historické zdůvodnění. Jazyk se však dal jinou cestou: skloňování zjednodušil tím, že v nepřímých pádech přestal vypouštět samohlásku *-e-*. V některých případech už tvary *s -e-* vyloučil: *Beneš – 2. 4. p. Beneše*, *Remeš – 2. 4. p. Remeše*. U některých je vypouštění *-e-* zdůvodněno ctením formy historické: *Aleš*, 2. 4. p. *Alše* (v příjmení známého malíře), ale i zde se prosazuje tvar nový, analogický (*Aleše*).

Kdyby se deklinace příjmení *Švec* držela skloňování apelativa, museli bychom doporučit tvar 2. 4. p. *Ševce*, 5. p. *Ševče*. Užijeme-li v daném příjmení těchto tvarů, nedopustíme se tvaroslovné chyby, ale dnešní spisovná čeština dává přednost tvarům analogickým, v nichž se samohláska *-e-* nevypouští: 2. 4. p. *Švece*, 5. p. *Šveci*. Také příjmení *Kadlec* (z apelativa *tkadlec*) se odpojilo od svého původního obecného jména. Skloňujeme je se samohláskou *-e-* zachovanou podle nominativu: 2. 4. p. *Kadlece*, 5. p. *Kadlecí* apod. Historicky zdůvodněné tvary 2. 4. p. *Kadlce*, 5. p. *Kadlče* z jazyka ustupují a už vůbec neslyšíme podoby shodné s tvary apelativ: 2. 4. p. **Kalce*, 5. p. **Kalče*. Musíme uznat, že zde jazyk postupuje moudře: zjednodušuje deklinaci vlastních jmen.

No a konečně přicházíme k posouzení tvarů nepřímých pádů příjmení vzniklých z apelativ středního rodu, jejichž základ se rozšiřuje o *-et-*. Jde o příjmení jako *Hrabě*, *Dítě*, *Kníže*, *Poupě*. Všechno ukazuje na to, že se skloňování apelativ udržuje i v deklinaci příjmení: 2. 4. p. *Dítěte*, 7. p. *Dítětem*. Vedle toho pronikají tvary utvořené mechanicky z 1. p. *Dítě*, např. *návrh kolegy Dítě* nebo *zahrada pana Hrabě*. Nevím, jak znějí tyto mechanicky tvořené formy vám, ale já bych se klonil ke tvarům, které v nepřímých pádech zachovávají kmenotvorné *-et-* (*návrh kolegy Dítěte* nebo *zahrada pana Hraběte*). S 3. a 6. pádem jsou potíže: kdybychom zachovali tvar apelativa (*přinesl knihu Dítěti*), ztratila by se nám přípona *-ovi*, která je vlastně znakem životnosti. Proto bych doporučoval tvary *Dítovi // Dítětovi*. Všechny můžeme z hlediska tvaroslovného dobře zdůvodnit. Svoje slovo ovšem nechtě řekne *Český národní korpus*.

Já vím, že jsem zdaleka neprobral všechny případy, kdy nám skloňování příjmení dělá potíže. K tomu by však bylo třeba celé monografie. Nezávidíte někdy západoevropským jazykům, že se v podstatě deklinace vzdaly?

Na závěr chci vyslovit dík jazykovědci Janu Balharovi, který přispěl ke zpřesnění článku.

Očima ekonomů

Institut veřejné podpory v podmínkách České republiky

LUBOMÍR CHALOUPKA

Veřejná podpora je v rámci EU sledována a monitorována již řadu let. Představuje jeden z nástrojů, který má napomoci vytvoření podmínek pro svobodné působení konkurenčních sil v rámci jednotného trhu členských zemí EU. Na první pohled se tedy zdá, že jde o nástroj nesoucí se zcela v liberálním duchu, který do praxe přináší pouze pozitivní aspekty. Jak však bude dále podrobněji uvedeno, jde o nástroj, který není důsledně aplikován do všech hospodářských odvětví a vytváří diskriminační tlaky v rámci národního hospodářství i směrem k zahraniční konkurenci. Základní vymezení pojmu veřejná podpora je zakotveno v primární legislativě ES, jde však o vymezení velmi obecné, které je prováděno řadou aplikačních předpisů sekundárního práva.

1. Terminologické vymezení

Regulace poskytování veřejných podpor patří spolu s ochranou vnitřního trhu, zákazem kartelových dohod a zadáváním veřejných zakázek mezi čtyři hlavní problematické oblasti ochrany svobodné soutěže v rámci EU.

Omezování veřejné podpory lze z ekonomického hlediska chápat jako nástroj vedoucí k nastolení podmínek svobodné soutěže, který má napomáhat odstraňování bariér v podnikání a umožňovat konkurenční působení tržních sil, které vedou k efektivnímu fungování celého ekonomického systému. Podle našeho názoru je třeba pro smysluplnost působení regulace veřejné podpory, chápat ji jako jakýsi rámec, který na základě jednoduchých pravidel povede k liberalizaci ekonomického prostředí a v dlouhodobém horizontu ke zvýšení celkové konkurenceschopnosti národního hospodářství. Nadnárodní regulaci veřejné podpory, lze do určité míry považovat za pozitivní aspekt také proto, že přinejmenším garantuje jednotné posuzování veřejných podpor v členských státech, které bylo do okamžiku vstupu České republiky do EU prováděno Úřadem pro ochranu hospodářské soutěže. Ten je sice zřizován se zákonným statutem nezávislosti, avšak je financován ze státního rozpočtu členského státu, jde tedy o státní orgán. Je zde tedy značný prostor pro diskreční pravomoc úředníků a tím i pro jejich možné korupční chování.

Primární právo ES definuje poskytování veřejné podpory v článku 87 Smlouvy o Evropských společenstvích, kde se v prvním odstavci říká, že:

„Podpory poskytované v jakékoliv formě státy nebo ze státních prostředků, které narušují soutěž nebo hrozí narušením soutěže tím, že zvýhodňují určité podniky nebo určitá odvětví výroby, jsou – pokud ovlivňu-

jí obchod mezi členskými státy – neslučitelné se společným trhem, nestanoví-li tato smlouva jinak.“¹

Z výše uvedeného potom lze vyvodit hlavní definiční znaky veřejných podpor. Jsou jimi:

- **opatření je poskytováno státem² nebo ze státních prostředků³** (musí být splněny obě podmínky, z aplikační praxe vyplývá, že je nutné aby došlo k zatížení rozpočtu)⁴
- **opatření zakládá výhodu⁵ pro určitý podnik⁶ nebo odvětví výroby**
- **postačující je existence reálné hrozby⁷ narušení soutěže**
- **ovlivnění obchodu⁸ mezi členskými státy** (Veřejná podpora je poskytována subjektům, kteří vyváží svoji produkci do některého z členských států EU nebo subjektům, kteří svoji produkci nevyváží, avšak na základě veřejné podpory dochází k posílení jejich vnitrostátní pozice při soutěži se subjekty podílejícími se na obchodu v rámci ES.)

Obecně lze konstatovat, že za veřejnou podporu jsou Evropskou komisí považována všechna opatření ze strany členského státu, orgánů veřejné moci či subjektů pod jejich kontrolou.

2. Nejběžnější formy realizace veřejné podpory

Mezi nejčastější formy veřejné podpory bývají označovány **daňové úlevy, státní záruky, dotace, úvěry, privatizace, odkupy nebonitních pohledávek, kapitalizace pohledávek či prodej pozemků za zvýhodněné ceny** apod.

1. V článku 87, odst. 2 a 3 Smlouvy ES jsou však stanoveny dva okruhy výjimek, (obecné a individuální), kdy je veřejná podpora slučitelná se společným trhem. Obecné výjimky obsahuje čl. 87 odst. 2 Smlouvy ES, které stanoví, že „Se společným trhem jsou slučitelné:

- a) podpory sociální povahy poskytované individuálním spotřebitelům za podmínky, že se poskytují bez diskriminace založené na původu výrobků,
- b) podpory určené k náhradě škod způsobených přírodními pohromami nebo jinými mimořádnými událostmi,
- c) podpory poskytované hospodářství určitých oblastí Spolkové republiky Německo postížených rozdělením Německa, pokud jsou potřebné k vyrovnání hospodářských nevýhod způsobených tímto rozdělením.“

Individuální výjimky jsou obsaženy v čl. 87 odst. 3 Smlouvy ES, kde se praví: „Za slučitelné se společným trhem mohou být považovány:

- a) podpory, které mají napomoci hospodářskému rozvoji oblastí s mimořádně nízkou životní úrovní nebo s vysokou nezaměstnaností,
- b) podpory, které mají napomoci uskutečnění některého významného projektu společného evropského zájmu anebo napravit vážnou poruchu v hospodářství některého členského státu,
- c) podpory, které mají usnadnit rozvoj určitých hospodářských aktivit nebo oblastí, pokud nemění podmínky obchodu v takové míře, jež by byla v rozporu se společným zájmem,
- d) podpory, které mají napomoci kultuře a zachování kulturního dědictví, jestliže neovlivní podmínky obchodu a soutěže ve Společenství v míře odporující společnému zájmu, jiné druhy podpor, které mohou být vymezeny rozhodnutím Rady přijatým kvalifikovanou většinou na návrh Komise.“

U tzv. **daňových úlev** je realizována veřejná podpora především díky tomu, že dochází k výpadkům daňových příjmů, a tudíž lze tuto formu podpory považovat za financovanou z veřejných prostředků. Zásadní v této souvislosti je i to, že poškozovaná konkurence je v tomto případě znevýhodněna hned dvakrát. Jednak díky povinnosti plnit své daňové povinnosti vůči státu a jednak díky užití těchto daňových výnosů na podporu své vlastní konkurence. Tento problém se týká dnes velmi populárních investičních pobídek, které na jedné straně díky daňovým úlevám přitahují zahraniční investory, kteří vytvářejí nová pracovní místa, na druhé straně takto vyprodukované výrobky jsou exportovány na rozvinuté konkurenční trhy, kde tato forma subvencování fungovat nemusí a dochází k likvidaci jinak perspektivních odvětví hospodářství.

Při **prodeji pozemků** jde o veřejnou podporu v případě, **kdy sjednaná cena neodpovídá ceně tržní** (stanovené na základě volného působení nabídky a poptávky) či je nižší než cena stanovená nezávislým znaleckým posudkem.

V ČR představovala často realizovanou formu veřejné podpory tzv. **kapitalizace pohledávek**, při které docházelo k vkladu věřitelské pohledávky do základního jmění dlužníka. Daná operace musí být prováděna prostřednictvím orgánů veřejné moci či subjektů pod jejich kontrolou. V našich podmínkách byla tato forma veřejné podpory nejčastěji realizována prostřednictvím Konsolidační banky Praha, s. p. ú. (dnes ČKA), která od subjektů zatížených dluhy z minulosti nebo úvěry od českých bank tyto po schválení vládou odkupovala. Celý postup byl motivován předpokladem, že získání majoritního podílu na základním jmění společnosti, resp. ovládnutí společnosti⁹, a následný pro-

2. Stát je podle mého názoru představován celým vládním sektorem, odborná právní literatura věnovaná veřejné podpoře vymezuje stát jako centrální vládu, regionální a místní vládu (samospráva).
3. Za státní prostředky jsou považovány státní fondy, příspěvky od právnických osob pod přímou nebo nepřímou kontrolou státu či od samosprávných korporací. Dále také prostředky od soukromých právnických osob, které byly pověřeny redistribucí státních prostředků.
4. V této souvislosti je možné v odborné literatuře se setkat s názorem, že existují i taková opatření, která dokáží významně narušit veřejnou soutěž, avšak mají jen administrativní povahu, např. udělení licence bez výběrového řízení. Dle výkladu ESD však nejde o veřejnou podporu.
5. Výhodou představuje preferenční zacházení či uplatňování selektivity.
6. Za podnik je považována právnická či fyzická osoba, která vyvíjí podnikatelskou činnost.
7. Musí existovat reálné předpoklady a být prokázána existence přičinné souvislosti mezi poskytnutou veřejnou podporou a narušením, případně i jen ohrožením hospodářské soutěže.
8. Za obchod je považována výměna zboží, služeb, včetně platebního styku.
9. Jednalo se především o velké společnosti jako Zetor Brno, Škoda Mladá Boleslav, Aero Vodochody, Prisko, ČSA. Zpravidla šlo o případy, kdy ČKA převzala od komerčních bank úvěry a ty poté kapitalizovala. Veřejnou podporu představuje záporný rozdíl mezi hodnotou získaných podílů a hodnotou kapitalizované pohledávky banky.

dej perspektivnímu vlastníkovi bude pro stát efektivnější než cesta konkurzního řízení. O veřejnou podporu se nejedná v případech, kdy stát za takto kapitalizovanou pohledávku získal více než vložil do základního jmění společnosti. Tato činnost Konsolidační banky však zpravidla byla ztrátová, banka si totiž nemohla vybírat rentabilní případy, ale odkupovala pohledávky od společností na základě rozhodnutí vlády.

Další velmi častou formou veřejné podpory jsou **dotace**, které jsou vypláceny z veřejných rozpočtů a směřují k vybraným subjektům, které tak jsou zvýhodněni oproti svým konkurentům.

Velmi zajímavou formu veřejné podpory, která našla v devadesátých letech časté využití i v ČR, představuje **odkup nebonitních pohledávek**. Tato byla realizována především u bank vlastněných státem, které byly připravovány k privatizaci. Stát založil speciální právnickou osobu nebo rozšířil činnost již existující společnosti či instituce o odkup nebonitních pohledávek, který tak byl realizován ze státních prostředků. O veřejnou podporu se jednalo díky tomu, že očištěná banka nemusela vytvářet centrální bankou předepsané rezervy a takto uvolněné prostředky mohla využít pro své další obchody.

Častou formu veřejné podpory představují **úvěry**, které jsou poskytovány za netržních podmínek. Za veřejnou podporu se považuje u subjektů disponujících dostatečnými aktivy ke splácení úvěru rozdíl mezi placenými úroky při tržní úrokové sazbě a poskytnuté úrokové sazbě. Pokud je výše úvěru vyšší než aktiva společnosti, lze jej v podstatě považovat za dotaci. Za veřejnou podporu je potom považován celý úvěr a příslušný úrok.

Z hlediska sledování dlouhodobých rizik budoucího vývoje veřejných financí představují významné riziko **státní záruky**, kterými se stát či jím kontrolovaný subjekt zaručil za splnění určitého závazku. V ČR se dané záruky týkaly především bankovního sektoru. Státní záruka zakládá dlužníkovi veřejnou podporu tím, že mu umožňuje na trhu získat finanční prostředky za výhodnějších podmínek než bez této záruky. EK dále rozlišuje mezi tzv. individuálními zárukami a zárukami poskytovanými na základě programů veřejné podpory. U obou forem v zásadě platí, že za veřejnou podporu je považována státní záruka poskytnutá dlužníkovi ve finančních potížích, pokud je dlužník schopen získat půjčku za tržních podmínek bez státní záruky atd., přičemž se každý případ posuzuje individuálně. Vzhledem k rozsahu tohoto příspěvku není možný podrobnější rozbor.

Veřejná podpora také může vznikat v souvislosti s **privatizací**, pokud není prodej majetku realizován na základě transparentního výběrového řízení, které je založeno na nediskriminujícím přístupu nebo za cenu stanovenou na základě znaleckého ocenění. Tato kritéria vycházejí ze Zprávy o soutěžní politice, kterou vydala EK v roce 1993. Další kritéria vycházejí z rozhodovací praxe EK. Jde například o požadavek, aby byl majetek prodán za nejvyšší nabídku nebo aby výběrové řízení bylo zveřejněno v renomovaném periodiku apod. Zvláštní důraz na přezkoumávání možnosti vzniku veřejné podpory EK klade tehdy, pokud dochází před privatizací ze strany veřejných rozpočtů

k odepsání dluhů, k restrikcím v účasti výběrového řízení, pokud privatizaci předcházela kapitalizace pohledávek či zvýšení základního jmění apod. Obecně lze konstatovat, že jakákoli privatizace, které předcházela ingerence ze strany veřejných zdrojů, musí být posouzena EK.

K veřejné podpoře také mohlo docházet prostřednictvím **navyšování základního kapitálu orgány veřejné moci**, čímž podnikatelské subjekty získaly alespoň částečně ze státních zdrojů volné finanční prostředky. Při rozhodování o vzniku veřejné podpory bývá uplatňováno pravidlo soukromého investora, tj. ostatní akcionáři, kteří postupují v souladu s tržní realitou (sledují maximalizaci zisku), jednají stejně jako orgán veřejné moci¹⁰.

U **prominutí plateb sociálního a zdravotního pojištění** je v ČR realizována ÚOHS taková praxe, že prominutí penále do výše 70 % jeho celkové výše nezakládá veřejnou podporu. Obecně je za veřejnou podporu považován rozdíl mezi výší sazby penále a komerční úvěrovou sazbou.

3. Některé ekonomické konsekvence spojené s veřejnou podporou

Jak již bylo uvedeno výše, otázka veřejné podpory představuje vysoce politicky citlivé téma, které však má i velmi závažné ekonomické konsekvence. Veřejná podpora sice na jedné straně může napomoci přilákat zahraničních investice či oddálit řešení některých strukturálních problémů v národním hospodářství, často se však tomu děje na úkor přirozeného fungování trhu. Pro podrobnější ilustraci těchto negativních stránek veřejné podpory jsme vybrali několik následujících příkladů.

Podstata veřejné podpory spočívá ve skutečnosti, že u jejích příjemců dochází ke snížení nákladů, které by jinak byli nuceni vynaložit, a tím i k narušení soutěže. Zmíněné snížení nákladů se projevuje zvýšením nabídky. Dochází ke snížení ceny, za kterou bude takto zvýhodněný podnik prodávat svoje výrobky, zatímco jeho konkurenti musí do ceny promítnout plné náklady. Takto může nastat situace, že výrobky subjektu, který obdržel veřejnou podporu, začnou vytlačovat výrobky konkurentů, kteří veřejnou podporu nezískali. Protože ti ztrácejí odbyt pro své produkty, začínají omezovat výrobu a propouštějí zaměstnance. Pokud tedy bylo primárním účelem poskytnutí podpory zvýšení (či zachování) zaměstnanosti na jednom území, může nastat situace,

10. Za příklad této formy veřejné podpory lze považovat postup Konsolidační banky v roce 1997, kdy v rámci vládou schválených restrukturalizačních programů společnosti Zetor a Aero Vodochody jako jejich akcionář navýšila svůj majetkový podíl úpisem nových akcií, čímž těmto společnostem umožnila snížit úvěrové zatížení. Kvantifikace takovéto veřejné podpory je velmi problematická, je však zřejmé, že bez těchto operace by hospodaření uvedených společností s největší pravděpodobností skončilo v konkurzu.

že na jiném se zaměstnanost naopak sníží. Na první pohled tedy veřejná podpora řeší problém nezaměstnanosti, na druhé straně však svými distorzními účinky nerovnováhu na trhu práce vyvolává. Nutné je také zdůraznit to, že nově vytvořená či zachovaná pracovní místa nevznikla na zdravém ekonomickém základu.

Selektivně poskytovaná veřejná podpora může vést k znevýhodňování efektivně hospodařících podnikatelských subjektů v daném oboru, které na jedné straně odvádějí státu daně, a navíc jsou proti své konkurenci znevýhodňovány výše zmíněnou podporou. Pokud bychom se drželi důsledně této argumentace, dojdeme k závěru, že efektivně hospodařící subjekt „financuje“ svoji méně úspěšnou konkurenci. Podporované podniky tak ztrácejí potřebu racionalizovat svá rozhodnutí v souladu s vývojem trhu, čímž dochází k neefektivnosti fungování pracovního trhu, která se přelévá i na ostatní trhy.

Zatímco by tedy neúspěšný subjekt bez veřejné podpory musel zmizet z trhu, dále vyvíjí svoji ekonomickou činnost a znemožňuje konkurenci nahradit jej v jeho aktivitách a získat jeho tržní podíl.

Poskytování veřejné podpory může vést a často také vede k **morálnímu hazardu**, jenž vzniká díky snížené motivaci a racionalitě rozhodování podnikatelských subjektů, které nejsou díky státní pomoci vystaveny přímému působení tržních sil. Lze to jednoduše demonstrovat na příkladu banky, za níž se zaručil stát. Pokud bude mít banka vysoké ztráty, stát raději vyplatí jejím vkladatelům peníze, než by ji nechal zkrachovat. Tato banka pak bude moci dávat přednost rizikovějším investicím, které jsou pro ni, na rozdíl od daňových poplatníků i celé ekonomiky, výnosnější. Morální hazard pak může v konečném důsledku vést k hromadným úpadkům, které nebude moci stát pokrýt. To pak může v krajním případě vyústit až do podoby finanční krize.

Z výše uvedeného také vyplývá, že veřejná podpora může představovat formu **protektionismu národních podniků** (tendence propagovat národní podniky na mezinárodní úrovni, či je masivně finančně podporovat), která negativně působí na konkurenční subjekty z ostatních zemí. Pokud je pozice národního podniku takto podporována, ztěžuje tato skutečnost přístup konkurence z okolních členských států na trh členského státu, popřípadě z něj mohou být konkurenti z jiných členských států vytlačováni. Díky této formě protektionismu dochází k přesouvání problémů národních ekonomik na zahraniční konkurenční trhy. Stejný přístup lze pochopitelně aplikovat i na úrovni odvětví národního hospodářství (zkreslování reálné ceny práce apod.).

Přestože veřejná podpora může být v některých případech motivována racionálními důvody, je vždy třeba důsledně zvážit, zda díky ní nedošlo k narušení hospodářské soutěže a tím k možným distorzním účinkům,¹¹ které by znamenaly negativní dopad na celkovou ekonomickou rovnováhu.

K činnosti Evropské komise lze mít řadu výhrad, avšak tím, že reguluje a monitoruje poskytování veřejné pomoci v členských státech EU, jistě plní nezastupitelnou roli. Na druhé straně je však třeba říci, že svou činností v oblasti boje proti nezaměstnanosti, na úseku harmonizace daňové politiky, pod-

pory regionálního rozvoje, malého a středního podnikání sama působení tržních sil výrazným způsobem narušuje.

4. Úprava veřejné podpory v ČR

Veřejná podpora začala být v ČR posuzována po podpisu Evropské dohody. Slučitelnost veřejné podpory s právem ES zpočátku posuzovalo Ministerstvo financí, které však nedisponovalo dostatečnými pravomocemi při rozhodování o veřejné podpoře poskytované na místní úrovni. Navíc zde existoval logický střet zájmů, který byl dán politickou citlivostí dané oblasti. V poslední třetině devadesátých let začalo postupně akcelarovat úsilí ČR o vstup do EU a uzavření jednotlivých kapitol přístupové smlouvy (v tomto případě kapitola Hospodářská soutěž). Díky těmto skutečnostem byl v ČR přijat zákon č. 59/2000 Sb., o veřejné podpoře (novelizovaný zákonem č. 130/2002, o podpoře výzkumu a vývoje z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů), který posuzoval slučitelnost veřejné podpory poskytované v ČR s jejími závazky danými asociační dohodou. Český zákon o veřejné podpoře, který obsahoval hlavní principy komunitárního práva upravujícího veřejnou podporu, vstoupil v platnost v květnu 2000. Na základě tohoto zákona začal prověřovat veškerou veřejnou pomoc poskytovanou v České republice (a to i na místní úrovni) Úřad pro ochranu hospodářské soutěže (dále jen ÚOHS), který v českých podmínkách nahrazoval rozhodovací pravomoc Evropské komise, jež v EU rozhoduje o tom, zda je určitá veřejná podpora slučitelná se společným trhem. Po 1. 5. 2004, kdy se ČR stala členskou zemí EU, ÚOHS byla jeho rozhodovací pravomoc v oblasti veřejné podpory modifikována a úřad začal fungovat jako národní ústřední koordinační, poradenská a monitorující jednotka, která usnadňuje a urychluje celý notifikační proces, poskytuje poradenskou činnost poskytovatelům veřejné podpory ohledně pravidel upravujících danou oblast v EU, řídí národní závazky vyplývající z výjimek v regulaci, shromažďuje potřebná data a připravuje pravidelné či jednorázové zprávy o veřejné podpoře a plní úlohu řádného národního kontaktního místa pro jednání s EK.

Podpory poskytnuté v nových členských státech EU mohou mít tři formy, a to podpory poskytnuté před vstupem, podpory poskytnuté na základě tzv. přechodných ujednání a nové podpory (poskytnuté po vstupu do EU). Toto rozlišení je podstatné z procesních důvodů a povinností, které mohou takové podpory vyvolat.

Veřejné podpory poskytnuté v ČR tvoří **podpory poskytnuté před vstupem do EU**. Zásadní je v této souvislosti otázka, zda je taková podpora považována za existující podporu¹² a v důsledku toho nemusí být notifikována

11. V některých dokumentech se můžeme setkat s názorem, že veřejná podpora přenáší břemeno na subjekty, jimž poskytována není.

12. Přístupová smlouva (příloha IV, kapitola 3) definuje podmínky, za kterých je budoucími členskými státy pomoc poskytnutá před vstupem považována za existující. Jedná se

a schválena EK a může tak zůstat předmětem prošetřování jen z hlediska důsledků vztahujících se k budoucnosti. Podpory, které byly v okamžiku uzavírání přístupové dohody schváleny ÚOHS a EK proti nim nevznesla námitky, jsou považovány za existující podporu a jsou uvedeny v seznamu, který je součástí dodatku k příloze smlouvy o přistoupení. Zvláštní skupinu tvoří takové podpory, které byly poskytnuty před vstupem do EU, avšak v průběhu tzv. interim period (tj. přechodného období mezi vypracováním přístupové smlouvy včetně seznamu existující podpory, tj. listopadem 2002 a datem vstupu – 1. květnem 2004). Pro podpory poskytnuté v průběhu interim period byla aplikována zvláštní tzv. interim procedura, která měla zajistit kontinuitu s předchozími dvěma kritérii. Podle tohoto postupu měla EK tříměsíční lhůtu na to, aby vznesla po obdržení všech potřebných informací námitky¹³. Pro veškerou veřejnou podporu, která byla poskytnuta v průběhu tohoto období, obecně platí skutečnost, že aby ji bylo možné považovat za existující podporu, musí být tato schválena EK. Příslušná tzv. interim procedura pak dovoluje EK začít formální šetření v případech vážných pochybností, jakými je například neslučitelnost této podpory s právem ES.

Další druh podpory představuje **podpora, u které byla vyjednána a zařčleněna do přístupové dohody přechodná ustanovení**. Jde jednak o již probíhající schémata veřejné podpory¹⁴, která jsou sice neslučitelná s tzv. enforcement policy EU (zejména podpora z rozpočtů) a veřejné podpory na restrukturalizaci vybraných odvětví, jež se nacházejí v potížích. Druhá oblast se týká tří případů, a to restrukturalizace českého a polského ocelářského průmyslu a loďarství na Maltě. EU zde schválila veřejnou podporu za podmínky, že výrobci výrazně omezí výrobní kapacity. Přechodná ujednání také obsahují detailní podmínky pro slučitelnost restrukturalizační pomoci stejně jako velmi komplexní a přísné informační a kontrolní povinnosti.

Třetí formu veřejné podpory z časového hlediska představuje **podpora poskytnutá po přistoupení**. Taková podpora musí být automaticky oznamována

o veškerou pomoc poskytnutou před 10. prosincem 1994. Jakákoliv podpora poskytnutá po 10. prosinci 1994 pak musí být schválena monitorující národní autoritou a EK proti ní nesmí vznést žádné námitky. Pomoc, která nesplňuje tyto dva znaky, je považována za novou pomoc a stává se předmětem notifikací a standstill obligations – pozastavení poskytování (opatření ohledně existující pomoci nejsou aplikována u odvětví dopravy a zemědělství). Pomoc poskytovaná před vstupem v odvětví dopravy bude po dobu tří let po vstupu do EU považována za existující podporu (tj. do 1. 5. 2007), avšak za předpokladu, že byla projednána s EK do čtyř měsíců po vstupu.

13. Rozhodnutí EK ohrazující se proti veřejné podpoře schválené národní monitorující autoritou znamená zahájení tzv. formálního šetření. Jestliže takové rozhodnutí bylo přijato před datem vstupu, nabývá platnosti dnem vstupu.
14. Jde o podpory, jejichž cílem je přilákat poskytováním investičních pobídek (daňová zvýhodnění, daňové dobropisy, daňové prázdniiny apod.) zahraniční investory. Schémata takové veřejné podpory jsou předmětem přechodných ujednání, která obsahují přísné podmínky, které usilují o to, aby tato schémata byla v rámci přijatelné doby upravena v souladu s tzv. enforcement policy EU nebo aby byla postupně utlumená.

a posuzována EK, a nikoliv jako u předchozích druhů podpory národní autoritou, která tvořila součást stejné administrativy, která poskytuje veřejnou podporu. Česká republika jako členský stát EU musí v současnosti respektovat její ustanovení týkající se veřejné podpory.

Příloha č. 1

Rízení o poskytnutí veřejné podpory prováděné Evropskou komisí

Evropská komise je jediný orgán, který může rozhodnout¹, zda je zamýšlené opatření členského státu veřejnou podporou, popřípadě zda je tato slučitelná se společným trhem.

Při řízení o veřejné podpoře se může jednat o řízení o notifikované veřejné podpoře, řízení o nezákonné veřejné podpoře, řízení týkající se zneužití veřejné podpory a řízení týkající se existujících programů veřejné podpory.

Jako jediný účastník řízení vystupuje členský stát, který disponuje určitými právy jako například možností vyjádřit se k jednotlivým úkonům EK, komunikovat s příslušnými představiteli EK, sdělit doplňující údaje, navrhnout doplnění či přímo doplňovat údaje a podklady nezbytné pro vydání rozhodnutí v příslušné věci. Pamatováno je i na práva třetích stran (subjekty, kterých by se mohlo rozhodnutí Komise nějakým způsobem týkat, zejména jde o konkurenty příjemců veřejné podpory, podnikatelské asociace a ostatní členské státy). Tyto mohou v rámci formální vyšetřovací procedury předložit Komisi připomínky k opatření, které jsou také posílány členskému státu k připomínce. Třetí strany také mohou dávat EK podněty o skutečnosti, že došlo k poskytnutí nezákonné veřejné podpory či k jejímu zneužití.

1) Řízení o notifikované veřejné podpoře

Pokud se některý členský stát rozhodne pro opatření, které by mohlo zakládat veřejnou podporu, musí tento záměr ještě před jeho realizací notifikovat Evropské Komisi. Notifikací se rozumí žádost o posouzení slučitelnosti tohoto opatření se společným trhem. Dokud EK nerozhodne, zda se jedná o veřejnou podporu a jaký její druh, nemůže být poskytnuto. Proces schvalování veřejné podpory je přehledně zanesen do schématu, tudíž je zbytečné jej zde dále podrobněji rozepisovat. Pro ucelenější představu o celém průběhu však podotýkáme, že lhůta pro vydání rozhodnutí během první fáze, předběžného posouzení notifikace, je dva měsíce od obdržení kompletní notifikace. Rozhodnutí v rámci formální vyšetřovací procedury musí být vydáno (pokud se Evropská komise a členská stát nedohodnou jinak) ve lhůtě 18 měsíců od zahájení této procedury.

2) Řízení o nezákonné veřejné podpoře

O nezákonnou podporu jde v případě, že veřejná podpora byla poskytnuta před tím, než Evropská komise rozhodla o slučitelnosti daného opatření se společným trhem. O porušení se Komise zpravidla dozví díky monitoringu vnitřního trhu, prostřednictvím stálých misí či přes stížnost konkurentů příjemců podpory, podnikatelských svazů či sdružení spotřebitelů. Poté, co Komise obdrží podnět, požádá členský stát o zaslání potřebných informací a podkladů. Na jejich základě pak rozhoduje, zda opatření zakládá či nezakládá veřejnou podporu a pokud ano, tak zda je slučitelná se společným trhem, popřípadě lze zahájit formální vyšetřovací proceduru (postup viz schéma). Pokud Komise zjistí, že šlo o veřejnou podporu, navíc neslučitelnou se společným trhem, je členský stát povinen zajistit navrácení poskytnuté veřejné podpory, navíc s úrokem dle vyhlášené referenční úrokové sazby.

3) Řízení týkající se zneužití veřejné podpory

Pokud příjemce podpory tuto využívá v rozporu s rozhodnutími vydanými Evropskou komisí, jedná se o tzv. zneužití veřejné podpory. Pokud EK zjistí, že veřejná podpora byla zneužita, může celou záležitost předat Evropskému soudnímu dvoru, nebo zahájit formální vyšetřovací proceduru (postup viz schéma). Pokud se zjistí, že veřejná podpora byla skutečně zneužita, musí být navržena i s úrokem.

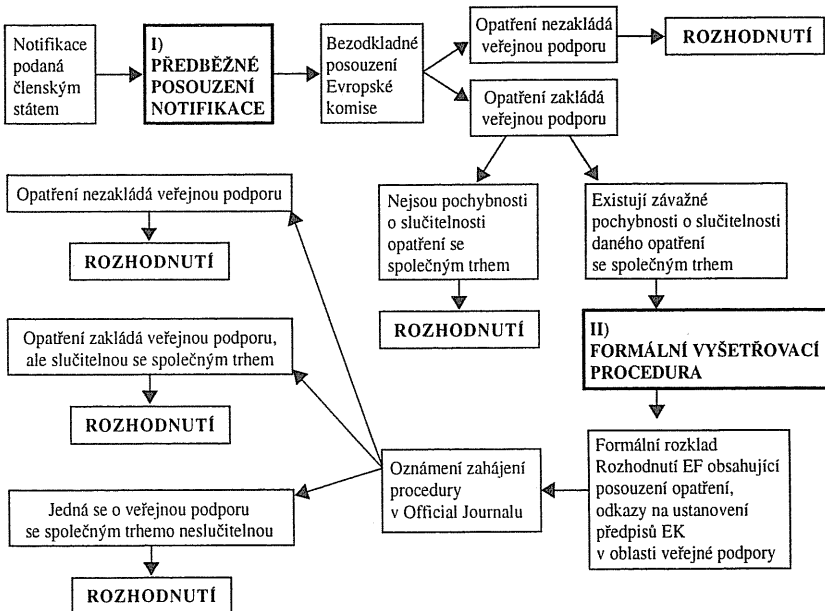
4) Řízení ve věcech existujících programů veřejné podpory²

Existující veřejná podpora je taková podpora, která byla poskytována ještě před vstupem daného státu do EU a pokračuje i po něm, veřejná podpora schválená EK či Radou, veřejná podpora, která se považuje za schválenou veřejnou podporu, neboť EK nevydala rozhodnutí v nařízením požadované době, nezákonná a zároveň se společným trhem neslučitelná veřejná podpora, u níž nebylo v desetileté lhůtě rozhodnuto o povinnosti jejího navrácení a opatření, které v době svého poskytnutí nezakládalo veřejnou podporu a z důvodu objektivních podmínek na trhu se veřejnou podporou stalo. EK tyto programy veřejné podpory průběžně monitoruje (zkoumá, zda jsou i nadále slučitelné se společným trhem). Pokud zjistí, že nejsou, vydá doporučení, ve kterém navrhne danému státu příslušná opatření. Pokud je tento nepřijme, zahájí se formální vyšetřovací procedura.

- 1 Řízení o veřejné podpoře před Evropskou komisí je upraveno Nařízením Rady č. 659/1999
- 2 Program veřejné podpory je soubor podmínek, za kterých jsou poskytovány jednotlivé veřejné podpory.

Příloha č. 2

Řízení o veřejné podpoře před Evropskou komisí

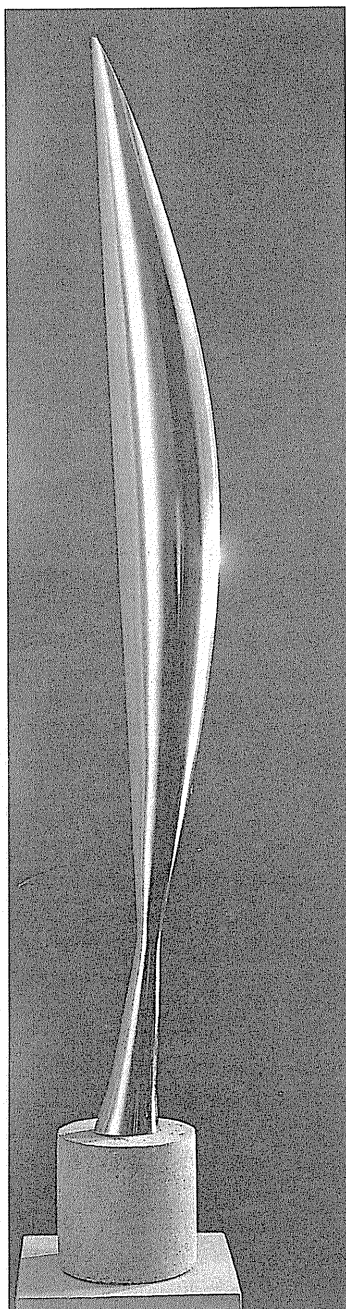
Kultura a umění**Constantin Brâncuși (Brancusi)**

JAROSLAV SEDLÁŘ

Brancusi, Constantin, *1876 v Pestisani Gori (Hobita) v Rumunsku, †1957 v Paříži. V jedenácti letech opustil otcovský dvůr, aby odešel do světa. Po sedmiletém vandrování dospěl do Craiova, kde vstoupil do učení k truhlářovi a současně navštěvoval Uměleckoprůmyslovou školu. Stipendium mu pak umožnilo přesídlit do Bukurešti, kde studoval na umělecké Akademii kreslení a sochařství (učitelem byl Ion Grigorescu). Přesto chtěl do Paříže, a tak se roku 1902 vypravil pěšky do francouzského hlavního města, tehdejší Mekky umění, do kterého dospěl po dvouletém namáhavém putování. Až do roku 1906 docházel na École des Beaux-Arts, kde ho vedl akademicky orientovaný Antonin Mercié, který byl tehdy na vrcholu slávy. Brancusi poprvé vystavoval roku 1906 se Société nationale des Beaux-Arts v Musée du Luxembourg a poslal tři sádrové busty na Salon d'Automne, o rok později čtyři práce opět na 17. Salon Société nationale. Nyní byl na mladého Rumuna upozorněn Rodin, který mu nabídl, aby u něho v ateliéru v Meudon pracoval jako asistent, a Brancusi roku 1907 skutečně krátce pobýval v Rodinově ateliéru. Brzy však poznal, že musí být nezávislý, aby mohl jít vlastní cestou. Byl přesvědčen, že Rodin svým způsobem řekl již vše, co bylo třeba v sochařství té doby říci, takže navázání na mistra mohlo vést pouze k nápodobě. Proto nabídku odmítl, přestože práci u Rodina by se zbavil materiálních starostí, které ho doprovázely od příchodu do Paříže. Zhruba od roku 1904 se totiž živil zprvu jako ministrant v rumunském katolickém kostele, později jako číšník, a dokonce umýval i nádoby po restauracích a hotelech. Po odchodu od Rodina se roku 1908 přestěhoval z ateliéru na Place Dauphine, který obýval od příchodu do Paříže, do ateliéru v Rue de Montparnasse č. 54, kde se velmi brzy seznámil s Modiglianím, kterého podnítil k sochařství, s Henri Matissem, Fernandem Légerem a uzavřel důvěrné přátelství s Celníkem Henri Rousseauem, pro něhož později vytvořil na jeho hrob polosloup, do kterého vtesal slavnou Apolinairovu báseň. Roku 1909 se sblížil s Alexandrem Archipenkem a začal téměř pravidelně vystavovat v Salon des Indépendants (Salon nezávislých). Pomalu se na něho obracela pozornost také v cizině, a tak roku 1913 obeslal pěti plastikami proslulou výstavu Armory Show v New Yorku a třemi dalšími výstavu Allied Artists Exhibition v Londýně, při jejíž příležitosti ho v Londýně oslovil Henri Gaudier-Brezska, člen skupiny anglických Vorticistů a Allied Artists Association. Roku 1913 vystavil Alfred Stieglitz ve své Gallery 291 v New Yorku osm jeho děl a američtí sběratelé Walter a Louisa Arensbergovi a John Quinn zakoupili jako první některé jeho plastiky a položili tak základ ke dvěma sbírkám, ve kterých byly později sdruženy nejvýznamnější práce umělce. Zá-

jem o jeho dílo projevíli též Peggy Gugenheimová a Agnes E. Meyerová.

Mladý umělec, který ukončil akademickou dráhu, toužil po návratu k přísné, jasné, silné formě, která by směřovala k architektonickému řádu a v něm dospěla k novému trvanlivějšímu výrazu. Také proto odmítl Rodinovu nabídku. Do jaké hloubky zasáhla proměna sochařského tvaru Brancusiho, to lze změřit srovnáním jeho *Spící múzy* z roku 1906 s její verzí vzniklou o tři roky později. Zatímco první verze je dramaticky dynamizovaná, posílená ještě od Rodina převzatou strukturou povrchu, jsou práce z roku 1909 a 1912 zbaveny všech libivých efektů a redukovány na nejjednodušší formy, které Brancusi našel svým zcela samostatným a osobitým postupem. Odvrhl především obvyklý tehdy naturalismus, právě tak jako drobnopisný impresionismus Augusta Rodina, Maillolův senzualismus nebo kubistický intelektualismus. Nechtěl již žádnou individuální, nýbrž všeobecnou formu, praformu, a tak vypuzoval stále více a více detailů, odstraňoval vše náhodné, nadbytečné a povrchové, aby tím dal formě koncentrovanou niternost. Tak dospěl k formě vejce jako symbolu poslední dokonalosti, která se bude od nynějška objevovat stále znovu v jeho výtvorech, např. v sochách *Prométheus*, 1911; *Znovuzrození*, 1915; *Počátek světa*, 1924, ale také v četných variacích portrétních bust *Mademoiselle Pogany*, které vznikaly mezi léty 1912 – 1913. V „ní pokračoval (šel dál)“, jak sám napsal. Tak jasně jak se jeho zkratkovitý, na podstatu zaměřený styl vydestiloval už roku 1909, tak obecně známým zůstal po celou dobu jeho tvorby, často jen nepatrně obměňován. Brancusi pouze postupoval ke stále dokonalejší formě, až dospěl k upravené (učesané) velkooké hlavě *Mademoiselle Pogany* (Slečna Pogany, 1912) do bronzu odlité roku 1931, a to do

K. Brancusi: Pták v prostoru, 1928

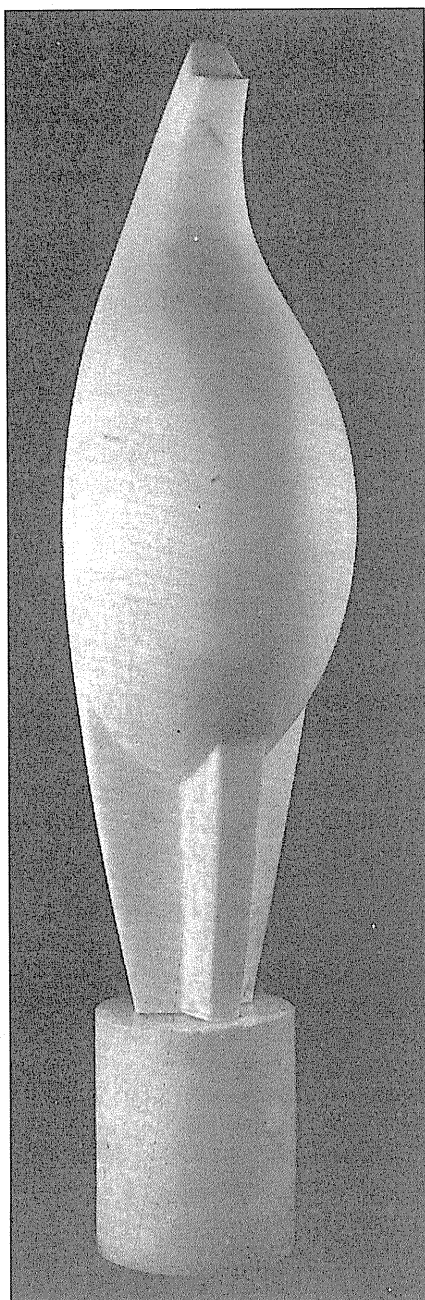
podoby čistě se klenoucí kopule hlavy nad vějíři vyklenutých oblouků obočí. Z konvenčního, ještě rodinového mramoru, *La muse endormie* (Spící múza, první varianta z roku 1906) replikoval roku 1909 *La muse endormie* (Spící múza, druhá varianta), slavnou praformu ležící hlavy, která byla už roku 1912 (?) přelita do bronzu a roku 1917 provedena v alabastru, ve kterém dospěla k zenitu své dokonalosti. A tak roku 1910 (1912) vstupuje tento ovál do těla pohádkového ptáka *Maiastra*, kouzelného ptáka z pohádek jeho vlasti a zároveň praotce všech ptáků Brancusiho. Hlavu, ptáka, labuť, rybu a tuleně uzavírá do praformy ovoidu, do vejce, a to vše pouze obměňuje. Vedle hledání praformy je v nich zřejmě úsilí dát povrchům leštěním a polírováním zároveň duchovní transparentci. Jeho hlavy, dokonalé ovály se sotva naznačenými rysy obličeje, zavřenými očima a lehce pootevřenými rty, upomínají na dálnovýchodní sochy meditujícího Buddha. Brancusi dokázal vše, co vytvořil, jakoukoliv formu, kterou si zvolil, převést s neslýchanou precizností do nejpřesvědčivější podoby, a její pomocí dát výraz svému citu.

Jestliže Giacomo Balla dospěl k abstraktní plastice v roce 1913, a to logickým vývojem přes kubismus a futurismus, pak zcela nezávisle na nich vyrostl vedle Picassa, Archipenka, futuristů i konstruktivistů již v letech 1907-1908 naprosto osobitý tvůrce moderního umění zakladatelského významu, Constantin Brancusi. Vycházel také z primitivismu, což ovšem celý život vehementně popíral. Primitivismus pro něho nebyl také nejdůležitější, protože ve svém díle čerpal z dědictví rumunského lidového umění, z tradice přímého opracování dřevěných lidových výrobků. Rozhodující byl rok 1907, rok, ve kterém Picasso dokončil *Les Demoiselles d'Avignon*. Právě tehdy Brancusi vytvořil pro moderní sochařství podobně důležitou kamennou sochařskou tvůrčinu, nazvanou *Le baiser* (Polibek, 1907). Byla to vedle *Spící múzy* socha, která využívala v moderním sochařství určující tendenci, tzv. „*taille directe*“, přímé sekání nebo tesání, řezání. Polibek se stal historickým předělem mezi Rodinovým a moderním sochařstvím, naprosto odlišným od Rodinova *Polibku*, vytvořeného o dvacet let dříve a romanticky exaltovaného. Brancusiho socha na první pohled překonává řecko-římskou uměleckou tradici, vrací se programově zpět ke kamennému bloku a k plastickému znaku. Zároveň je i protipólem ke kubistické analýze tvaru, i když lze říci, že pro kubismus stejně jako pro Brancusiho se staly společným východiskem Cézannovy teze o umění, podle kterých lze vše v umění zredukovat na krychli, kouli a válec. Blok, válec, pyramidový útvar patří k Brancusiho elementárnímu slovníku a kolem roku 1909 se objevuje v jeho díle nejdůležitější formální archetyp, koule, ovál, forma vejce, jak jsme to viděli v jeho *Spících múzách*.

Mezi léty 1912-1918 vzniká řada dřevěných plastik: *Ztracený syn* (1912), socha inspirovaná četbou Platonových spisů a pythagorejskou tradicí matematických výpočtů. Po formální stránce v ní můžeme odhalit ve střídání pozitivních a negativních objemů ohlasy soch Alexandra Archipenka. Dále to byly *Čarodějnice*, *Karyatida*, *Chiméra*, energické práce vysekané sekerou z dubového dřeva, ve kterých dostalo výraz selsky drsné dědictví jeho otců, které si nesl

stále s sebou. Bylo by však zpozdí-
lé chtít vyčíst z těchto výtvorů vy-
rostlých z fantazie, jejichž primitiv-
ní charakter se zdá být tak blízký
africkým fetišům, zálibu umělce
v démonických silách temnot. To
bylo vyrovnané povaze Brancusiho
úplně cizí a také vlivy afrického u-
mění negerského Brancusi stále roz-
hodně popíral. Nicméně mezi lety
1908 – 1916 se v Brancusiho so-
chařském díle odehrával dialog me-
zi nastupující západoevropskou a-
vantgardní modernou a kulturní tra-
dicí Rumunska. Byla to zvláštní
syntéza, kterou Cocteau popsal
v roce 1915 jako *skutečnou revoluci
v sochařství, aniž to v té době Bran-
cusi věděl*. V roce 1917 obeslal vý-
stavu Soc. of Independent Artists
v New Yorku, na které vystavil dřevě-
né sochy *Dítě ve světě* a *První
krok III*, který byl variantou sochy
stejněho názvu z roku 1914. Dále to
byly práce z alabastru a mramoru,
a to *Spící múza II* a *Spící múza III*,
práce z řady perfektně vyhlazených
soch ve tvaru ovoidů. Tehdy se pod-
statně zlepšila jeho finanční situace,
a to poté, co většinu soch zakoupil
americký sběratel John Quinn.

Už kolem roku 1914 se u Bran-
cusiho projevil zájem o spojení so-
chařství s architekturou, např. v *Po-
dobizně Petera Stanescu* pro jeho
náhrobek na hřbitově v Dumbravě
a v nerealizovaném projektu na kaš-
nu. Po první světové válce se jeho
dřevěné plastiky stávaly stále ab-
straktnějšími, *Eva* (1921), *Sokrates*
1923), a nakonec vedly v roce 1918
k vytvoření první varianty tzv. *Ne-
konečného sloupu*, který ho od té
doby dlouho zaměstnával, ale také

K. Brancusi: Pták, 1912

k vypracování dřevěného díla, které nazval *Architektonický projekt*. 33 metrů vysoký *Nekonečný sloup*, v pozlaceném pojetí, byl v poslední své podobě vystaven roku 1938 v Tirgu-Jiu na prahu Karpat, v domovině umělcově. Tam byl ovšem doplněn do podoby celého komplexu a označen jako válečný memorial, což ještě monumentalizuje sochařův původní záměr. Rozhodující je pořadí. Začíná velkou sochou nazvanou *Stůl mlčení* a jeho dvanácti masivními kamennými sedadly (židlemi) jako tělesnými strážci. To tvoří do sebe uzavřený soustředný kruh, podobný jako v megalitických stavbách z období neolitu. Ensemble pokračuje monumentální *Bránou polibku*, kterou chápeme jako rituální průchod do vyšší reality. Celý komplex pak končí u *Colonne sans fin*, u *Nekonečného sloupu* sestaveného z pyramidovitě hranatých (oboustranných) krychliček. Někteří badatelé v něm vidí, prostěji, pouze odvozeninu od rumunských sloupů ohrazení. Také umělci amerického minimal artu využívají princip řazení podobných geometrických útvarů zcela pragmaticky jako prvky matematického řetězení bez jakýchkoliv kosmických ambicí. Nicméně Brancusi je až dodneška považován jak za mystika, tak za naprosto moderního sochaře, který inspiruje věřící pocity transcendentna a umělce svou strategií moderního řetězení stejných prvků, které jsou s to vyvolat estetickou senzibilitu. V prostředí nastupující avantgardy 20. století to byla také inkarnace uměleckých a přírodovědných teorií prostoru (nových geometrií) a hmoty, stejně jako řada jeho soch v podobě ovoиду (vejce), např. socha *Počátek světa*, mramorový ovoid na kovové misce, která usiluje o vyjádření beztlíže. V roce 1918 měřil jeho *Nekonečný sloup* 2 m a byl sestaven ze tří romboidních prvků, na 1. výstavě v zahradě proslulého fotografa Edwarda Steichena v roce 1920 měl už 7 m a byl tehdy obecně označován samotným Brancusim jako ztělesnění ideje létání, touhy po nekonečnu. Ale i později byl spojován s Platonem a jeho pohledy z jeskyně na svět idejí. Nekonečnost vesmíru chtěl Brancusi tímto sloupem, jehož podobu odvodil od náhrobků z rumunských hřbitovů, vyjádřit jako ideu stoupání duší zemělých vzhůru k nekonečnu a jejich opětné začleňování do věčného koloběhu přírody a vesmíru.

V roce 1919, když zemřela jeho matka, vytvořil několik variant ptáků, mezi nimi dva bronzové, perfektně vyleštěné a jeden ze žlutého mramoru. Při hledání archetypů, které se vracejí přes staletí zpět do umění, dospěl Brancusi k formám nadčasové platnosti. Tak bychom mohli přirovnat jeho *Zlatého ptáka* (odlitého z bronzu) ke staroegyptskému umění, podobiznu *Mademoiselle Pogany* ke kyklopským idolům. Tehdy také dokončil *Dítě ve světě*, a to jako druhou verzi, kterou se rozloučil s náměty inspirovanými Platonem. Vysoce vyleštěná bronzová skulptura *Zlatý pták* usiluje podobně jako *Nekonečný sloup* o překonání hmoty a zároveň o dosažení výrazu dokonalé harmonie a krásy.

V roce 1920 navštívil Brancusiho v jeho ateliéru Tristan Tzara a ve stejném roce Brancusi vystavil v Salon des Indépendants sochu *Princezna X*. Socha vyvolala skandál a musela být policií odstraněna, ale o několik hodin později byla vrácena zpět skupinou protestujících návštěvníků pod vedením Blaise Cendr

rarse a Fernanda Légera. Umělec byl obviňován, že tímto nádherným bronzem holdoval falickému symbolismu, avšak zcela jistě mu nebylo nic vzdálenějšího nežli toto. Přesto sochu obdivovali dadaisté a André Breton a ti pozvali Brancusiho na Festival Dada. Ideje beztlíže, harmonie a krásy reprezentují rovněž sochy, jakými jsou z dvacátých let *Eva*, *Adam* (dřevo), *Leda* (mramor), *Le premier cri* (První křik, bronz, 1917-1922) nebo *Počátek světa* (mramor). Podstata jejich obsahu, smyslu, přechází pak ve třicátých letech do přípravy už vzpomenuťého *Chrámu osvobození*, jehož původní realizaci zadal Brancusimu maharádža z Induru již v roce 1934.

Od roku 1920 Brancusi bydlel v rue Impasse Ronsin č. 8, krátce nato se přestěhoval do domu č. 11 ve stejné ulici, kde zůstal až do smrti a pracoval v dobrovolné osamělosti. O chválu a úctu se nestaral, dotěrné obdivovatele a kupce odmítal. Na velké pařížské salony již nic neposílal a také účast na bienále v Benátkách a v Sao Paulo odřikal. Pouze ve Spojených státech, kde našel první kupce pro svá díla, vystavoval stále znovu (1926 v Gallery Wildenstein a v Gallery Brummer v New Yorku, 1933 opět u Brummera). V letech 1955/56 měl retrospektivu v Muzeu Salomona R. Guggenheima v New Yorku. V roce 1927 vstoupil do holandské skupiny De Stijl a v letech 1925, 1928 a ještě 1939 navštívil osobně Spojené státy. Jeho *Ptáka v prostoru* američtí celníci zabavili v roce 1928 jako rafinovaný pokus o celní podvod a Brancusi byl obžalován z nezákonného pašeráctví drahých kovů. V roce 1929 stačil ještě vymodelovat *Portrét Jamese Joyce*. Roku 1931 od něho odkoupil maharádža z Induru bronzového *Ptáka v prostoru* a objednal dalšího v mramoru. Roku 1933 byla otevřena výstava jeho děl v Gallery Brummer v New Yorku a v katalogu k ní byly označeny *Sloupy polibku* jako Part of Project for the Temple of Love. Protože kontrakt v Indii se jevil jako nejistý, objednala u Brancusiho rumunská národní Liga žen z Gory *Pomník hrdinům* pro Tirgu-Jiu. Po vysvěcení *Pomníku hrdinů* v Tirgu-Jiu odjel Brancusi v roce 1938 do Indie, aby se tam ujal realizace stavby *Chrámu osvobození*. Maharádža však onemocněl a politické události nakonec provedení plánu znemožnily. Roku 1939 odjel Brancusi ještě do Mexika s přáním postavit tam *Nekonečný sloup* jako mrakodrap, opět bezúspěšně, ale idea realizovat sloup v podobě domu ho již neopustila. Posilovalo ji také jeho studium ezoterické literatury. Také po druhé světové válce pracoval Brancusi dále s nezlomnou tvůrčí silou ve svém ateliéru v Impasse Ronsin – mezitím již humorný a dobromyslný patriarcha s vlnitým vousem. Odmítal všechny formule a zaručené teorie, ať se týkaly předmětného nebo abstraktního umění; jedinou jeho touhou bylo pracovat. Nezáleželo mu na ničem tolik jako na tom tvořit mistrovská díla a zanechat dokonalé dílo. „To je přece jenom pomník pro činorodost,“ říkal. Žít, pracovat, tvořit, být činný, to bylo to, o co mu šlo. Zemřel 16. března roku 1957, několik dnů poté, co obdržel francouzské státní občanství. Byl pochován na hřbitově Montparnasse. Jeho ateliér a souborné dílo byly odkázány francouzskému státu.

Ze života na univerzitě

Na cestách mezi brněnskou a zlínskou univerzitou

VLASTIMIL ŠVEC

Z Brna do Zlína a zpět?

Mou alma mater je Masarykova univerzita. Přestože jsem se před třiceti lety rozhodoval mezi studiem medicíny, chemie (přírodní vědy mě vždy velmi zajímaly) a učitelstvím, nakonec jsem na brněnské Pedagogické fakultě vystudoval učitelskou aprobaci matematika a chemie (1970). Netušil jsem však, že se zdejší univerzita stane mým trvalejším přístavem. Na Filozofické fakultě jsem totiž absolvoval vědeckou přípravu v oboru pedagogika (1985). A v tomto oboru jsem se v roce 1990 habilitoval na Pedagogické fakultě a na Masarykově univerzitě proběhlo také moje jmenovací řízení (2000).

Moje pedagogické působení na brněnské Pedagogické fakultě se datuje od 1. září 1994, kdy jsem byl na základě výběrového řízení ustanoven do funkce vedoucího katedry pedagogiky. Na této fakultě jsem mohl postupně uskutečňovat své dřívější sny i plány. Spolu s kolegy z katedry pedagogiky jsme se zapojili do řešení řady grantových projektů a zahájili inovaci pedagogických předmětů v učitelských studijních programech. Protože katedra pedagogiky byla v té době personálně silná (dva profesori – J. Maňák a M. Přadka, čtyři docenti – V. Spousta, S. Střelec, O. Šimoník a V. Švec), podařilo se Pedagogické fakultě získat akreditaci doktorského studijního programu Pedagogika. Zdálo se, že můj další osud zůstane spojen jen s touto fakultou.

V době mého působení na uvedené fakultě začaly u nás vznikat nové fakulty i univerzity. Asi sto kilometrů jihovýchodně od Brna, ve Zlíně, vznikla 1. 1. 2001 Univerzita Tomáše Bati (UTB). Ve Zlíně, v tomto městě bot a zeleň, jsem prožil své dětství a kus svého mládí.

Zlínská univerzita měla v roce 2001 již tři fakulty – nejstarší Fakultu technologickou, Fakultu managementu a ekonomiky a Fakultu multimediálních komunikací. Její rektor prof. Ing. Petr Sába, CSc., však do rektorské funkce nastupoval s vizí zlínskou univerzitu dále rozšiřovat.

A v té době se na něho obrátil ředitel brněnského Institutu mezioborových studií (občanské sdružení) Ing. Miroslav Bargel, CSc., se žádostí o spolupráci při akreditaci a realizaci bakalářského studijního programu Pedagogika, studijní obor Sociální pedagogika. Pan rektor P. Sába vycítil možnost začít na zlínské univerzitě budovat základ nové, humanitně zaměřené fakulty. Spolupráci proto přijal, avšak pro akreditaci nového studijního programu potřeboval získat profesora pedagogiky. A protože profesorů tohoto oboru v té době bylo

v ČR (ale stále ještě je) jako šafránu, nabídl mi pan rektor možnost podílet se na budování nové fakulty.

Jak se rozhodnout? Přijmout lákavou nabídku ve Zlíně, či zůstat na rozvíjející se katedře pedagogiky PdF MU? Nakonec došlo k určitému, s odstupem doby se domnívám, že k rozumnému kompromisu, a to i díky přání doc. dr. V. Mužíka, CSc., děkana Pedagogické fakulty MU, abych na této fakultě garantoval doktorský studijní program Pedagogika. Od září 2001 jsem nastoupil jako profesor na Univerzitu Tomáše Bati ve Zlíně a současně jsem na část úvazku zůstal pracovat na Pedagogické fakultě MU (zpočátku na katedře pedagogiky a po ustavení Centra pedagogického výzkumu jako profesor na tomto pracovišti). A tak začaly moje cesty mezi brněnskou a zlínskou univerzitou.

Představení zlínské univerzity

Pro čtenáře časopisu Universitas bude snad užitečné blíže zlínskou univerzitu představit. Univerzita nese název po podnikateli Tomáši Baťovi (1876-1932), který ve Zlíně založil továrnu na výrobu obuvi a prosadil se pak v celém světě. Není bez zajímavosti, že jeho syn, kanadský podnikatel Tomáš Baťa jr. (narozen 1914) stojí v čele správní rady UTB.

UTB ve Zlíně patří v ČR ke středně velkým univerzitám, v akademickém roce 2005/06 má 8 600 studentů. Předpokládá se, že do roku 2010 univerzita navýší vzdělávací kapacitu na 15 000 studentů.

V současné době tvoří UTB čtyři fakulty: již vzpomenutá Fakulta technologická a Fakulta managementu a ekonomiky (jediná svého druhu v ČR) a dále Fakulta multimediálních komunikací (vznikla v roce 2002) a Fakulta aplikované informatiky (byla ustavena k 1.1.2006). Součástí zlínské univerzity je také vysokoškolský ústav s názvem Univerzitní institut (o něm se dále zmíním podrobněji).

Stručně k zaměření jednotlivých fakult. **Fakulta technologická** (která byla původně zřízena v roce 1969 jako součást VUT v Brně) realizuje bakalářské, navazující magisterské a doktorské studijní programy zaměřené na vybrané chemické technologie (zejména chemie a technologie materiálů, chemie a technologie potravin). Má také právo uskutečňovat habilitace a jmenovací řízení.

Součástí Fakulty technologické je *Centrum polymerních materiálů*, zaměřené na výzkum polymerů, jejich výrobu a zpracování. Výzkumně je dále tato fakulta orientována na výzkum potravin, životního prostředí a zdravotní obuvi.

Fakulta managementu a ekonomiky zajišťuje výuku ve strukturovaném bakalářském, navazujícím magisterském a doktorském studiu, a to ve studijním programu management a ekonomika. Zajišťuje také druhý klíčový studijní program Hospodářská politika a správa. Fakulta získala právo konat habilitační řízení v oboru management a ekonomika.

Ve výzkumu a vývoji je jejím těžištěm problematika systémů řízení, marketingový výzkum, otázky podnikové ekonomiky a řízení lidských zdrojů. Nutno podtrhnout, že ekonomický výzkum je uskutečňován v úzké spolupráci s podniky.

Fakulta multimediálních komunikací nabízí v bakalářském a navazujícím magisterském studiu dva studijní obory – Mediální a komunikační studia (se studijním oborem Marketingové komunikace) a Výtvarná umění (s oborem Multimedia a design). Výzkum na této fakultě směřuje do oblasti marketingové a interkulturní komunikace. Fakulta je v regionu známá tím, že se její studenti podílejí na organizaci výstav a módních přehlídek, na tvorbě propagačních (reklamních) materiálů a na prezentacích firem a dalších i neziskových organizací.

Nová **Fakulta aplikované informatiky** (vznikla z Fakulty technologické) má akreditovaný bakalářský a navazující magisterský studijní program Inženýrská informatika a Procesní inženýrství.

Dalším navazujícím magisterským oborem je učitelství informatiky pro základní a střední školy (je realizován ve spolupráci s Univerzitním institutem). V doktorském studijním programu procesní inženýrství je akreditován obor technická kybernetika. Výzkumné aktivity této fakulty spadají do oblasti řízení procesů a aplikované informatiky.

Pátou vzdělávací i výzkumnou složkou UTB je **Univerzitní institut**, který zajišťuje a rozvíjí programy lingvistické, pedagogické a zdravotnické. Jeho významnou součástí je Inovační centrum, jehož cílem je rozvíjet aplikovaný výzkum ve zlínském regionu.

UTB spolupracuje s mnoha zahraničními univerzitami. Zlínská univerzita je zapojena do několika programů (podobně jako brněnská univerzita) – Socrates/Erasmus, CEPUS, Leonardo da Vinci a kromě toho do 5. a 6. rámcového programu EU (rámcové programy pro výzkum a technologický rozvoj). Od roku 2002 je univerzita členem European University Association, která sdružuje více než 600 univerzit z 45 evropských zemí.

Od Ústavu pedagogických věd k Centru humanitních studií

Vraťme se zpět k podzimu roku 2001. Stále mám v živé paměti tyto vzpomínky: sedím v pracovně a promýšlím, jak uspět u Akreditační komise s bakalářským studijním programem Pedagogika, oborem Sociální pedagogika. Je mi jasné, že to vyžaduje nejenom jasnou koncepci oboru, ale i jeho personální zabezpečení. Protože program předpokládá UTB akreditovat společně s již zmíněným Institutem mezioborových studií v Brně, lze se opřít o kolegy z tohoto pracoviště. Ale to nestačí, neboť v segmentu sociální pedagogiky na zlínském univerzitním poli jsem jediným pracovníkem. Shodou okolností se o vznikajícím zlínském pedagogickém pracovišti dozvěděli zájemci nejenom ze zlínského kraje, ale dokonce i ze Slovenska. A tak v roce 2002 získávám své první spolupracovníky – dva pedagogy a jednu psycholožku. A ve spojení s brněnským Institutem mezioborových studií se nám daří akreditovat první pedagogicky orientovaný bakalářský studijní program Sociální pedagogika, (pro kombinované studium).

O tento studijní program je velký zájem, a to zejména u pracovníků rezortu Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti. Nosnými předměty pro-

gramu se stávají předměty pedagogické, psychologické a další společenskovědní předměty (filozofie, sociologie apod.) a předměty z oblasti práva. Uvedený program je vlastně reakcí na společenskou objednávku zmíněných ministerstev a je realizován v Brně.

Současně však ve zlínském regionu vzniká poptávka po stejném studijním programu, který by však byl více orientován na pomáhající profese. Na UTB nastupuje v akademickém roce 2003/2004 do kombinovaného studia Sociální pedagogiky první stovka studentů. Studium zejména nabídkou volitelných předmětů umožňuje orientaci studentů na činnosti sociálního pedagoga v terénu, a to ve školských i zdravotnických zařízeních a do určité míry i v zařízeních Ministerstva práce a sociálních věcí.

Realizace oboru Sociální pedagogika je již spojena se vzdělávací a rozvíjející se vědeckou činností nově založeného Ústavu pedagogických věd. V čele tohoto ústavu jsem měl možnost navrhnout další studijní programy a získat finanční podporu na jejich přípravu a postupnou realizaci v rámci transformačních a později rozvojových projektů MŠMT.

Nemohl jsem se zbavit myšlenky na učitelské studijní programy. Ale podmínky na UTB nedovolovaly pomýšlet na učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů. Proto jsem navrhl bakalářský studijní program Učitelství odborných předmětů pro střední školy, který je určen pro absolventy magisterských studijních oborů chemických, ekonomických a elektrotechnických (v souladu se zaměřením jednotlivých fakult UTB). Po akreditaci se začalo s realizací tohoto programu.

Potřeby zlínského regionu vedly vedení Ústavu pedagogických věd k návrhu a následné akreditaci nového studijního programu Specializace v pedagogice, oboru Sociální pedagogika v prezenční formě studia. Se vrůstajícím počtem studentů Sociální pedagogiky pomalu rostl také počet akademických pracovníků. Tento růst je spojen s mou snahou přijímat na ústav mladé pracovníky, kteří začínají studovat (v kombinované formě) doktorský studijní program Pedagogika nebo Psychologie a kteří jeví zájem o akademickou dráhu na UTB. Hostující docenti a profesori umožňují akreditovat studijní programy, avšak perspektivu rozvoje ústavu spatřují spíše v mladých pracovnících, kteří se odborně profilují a tím přispívají k vzdělávací, vědecké a personální stabilizaci tohoto pracoviště.

Mezitím se ve Zlíně vytvořily podmínky pro přípravu studijního programu Ošetřovatelství (se studijními obory Všeobecná sestra a Porodní asistentka). Program byl akreditován, po nemalém úsilí získat do vznikajícího Ústavu zdravotnických studií na UTB profesory, docenty a odborné asistenty, ve spolupráci s Vyšší odbornou zdravotnickou školou ve Zlíně. A tak v akademickém roce 2004/2005 se tento nový studijní program odrazil od startovní čáry.

Začal jsem si uvědomovat, že mezi Sociální pedagogikou a Ošetřovatelstvím jsou nejenom obsahové, hypotetické vazby, ale i reálné možnosti tyto vazby uskutečňovat. Tyto zmíněné vazby vidím např. ve spojení odborného potenciálu akademických pracovníků Ústavu pedagogických věd a Ústavu

zdravotnických studií při přípravě grantového projektu GA ČR *Sdílení a rozvíjení sociálních znalostí pracovníků pomáhajících profesí v procesu péče o seniory*.

Vedení univerzity všechny uvedené aktivity podporovalo. Pan rektor P. Saha si však přál vytvořit univerzitní ústav, který by tvořil základ pro budoucí humanitně zaměřenou fakultu. A v té době došlo k transformaci stávajícího Ústavu jazyků, který se vedle servisní výuky cizích jazyků na všech fakultách UTB začal orientovat na odborné filologické studium. Podařilo se akreditovat bakalářský studijní program Anglický jazyk pro manažerskou praxi (ve spolupráci s Ústavem pedagogických věd a Fakultou managementu a ekonomiky). Od akademického roku 2005/2006 má Ústav jazyků svoje první studenty v tomto bakalářském studijním programu (v prezenčním studiu).

Tím byly vytvořeny podmínky pro vznik vysokoškolského ústavu s názvem **Univerzitní institut**. Základní vzdělávací součástí Univerzitního institutu je Centrum humanitních studií (CHS). Představuje na UTB ve Zlíně nový prvek, neboť dosavadní studijní programy byly orientovány spíše technicky a ekonomicky a v posledních několika letech také na výtvarná umění a marketingové komunikace.

CHS nabízí v současné době řadu zajímavých studijních programů.

a) Pedagogicky zaměřené programy:

- bakalářský studijní program Pedagogika, obor Sociální pedagogika (prezenční a kombinované studium – to je akreditováno ve spolupráci s Institutem mezioborových studií v Brně),
- navazující magisterský studijní program Specializace v pedagogice, obor Sociální pedagogika (kombinované studium – akreditováno ve spolupráci s Institutem mezioborových studií v Brně),
- bakalářský studijní program Specializace v pedagogice, obor Učitelství odborných předmětů na SŠ (prezenční a kombinované studium).

b) Filologicky zaměřený program

- bakalářský studijní program Filologie, obor Anglický jazyk pro manažerskou praxi (prezenční studium).

c) Zdravotnický zaměřený program

- bakalářský studijní program Ošetřovatelství se studijními obory Všeobecná sestra a Porodní asistentka (prezenční studium – společná akreditace s Vyšší odbornou zdravotnickou školou ve Zlíně).

V roce 2006 připravujeme k akreditaci další studijní programy: navazující magisterský studijní program Specializace v pedagogice, obor Sociální pedagogika a vychovatelství (prezenční studium) a studijní program Ošetřovatelství, obor Všeobecná sestra (kombinované studium).

CHS rozvíjí také vědecko-výzkumnou činnost, do značné míry prostřednictvím **grantových projektů** (zejména GA ČR), a to v těchto tematických oblastech:

- rozvíjení implicitních znalostí u pracovníků pomáhajících profesí,

- konstruktivistické přístupy k učivu a učení,
- obsahová dimenze kurikula,
- kognitivní a dynamické procesy rozvoje hráčské osobnosti učitele,
- pedagogická kondice pracovníků pomáhajících profesí,
- aplikace klinických poznatků z chirurgie a interny ve studiu Ošetřovatelství,
- psycholingvistické aspekty výuky cizích jazyků.

Je pozoruhodné, že CHS si postupně, ale v poměrně krátké době, získalo mezi tzv. „tvrdými“ studijními i vědeckými obory UTB své opodstatnění. Šlo o proces, v kterém jsme museli přesvědčit chemické technology, ekonomy, informatiky a odborníky v oblasti mediální, že pedagogické a další humanitní a zdravotnické obory jsou svým významem a pojetím rovnocenné jejich oborům. Přesvědčování nebylo lehlé, neboť za rozhodující kritéria úspěšnosti jsou považovány nejenom nové akreditované studijní programy, ale také výsledky vědecké a tvůrčí činnosti (přijaté grantové projekty, publikované monografie a studie nejenom u nás, ale i v zahraničí, působení v zahraničí apod.). Nešlo o kvantitativní srovnávání např. počtu grantů ani publikovaných prací. Stále více se totižjevila jako rozhodující kvalita těchto výstupů.

Inovační centrum, jako další samostatná složka Univerzitního institutu, se v současné době zabývá aplikovaným výzkumem potravinových doplňků a využitím polymerních materiálů ve zdravotnictví.

Univerzitní institut má svoji *vědeckou radu*, v níž je za zdravotnické obory z brněnské univerzity prof. MUDr. Jan Šmarda, DrSc., který také vyučuje na Ústavu zdravotnických studií. CHS Univerzitního institutu se připravuje na vznik nové, páté fakulty UTB ve Zlíně s názvem *Fakulta humanitních studií*, která zahájí svou činnost 1. 1. 2007.

Některé úvahy na cestách mezi Zlínem a Brnem

Moje cesty mezi brněnskou a zlínskou univerzitou jsou často vyplňovány úvahami o univerzitním vzdělávání, o komunikaci s kolegy a se studenty, o pojetí výuky humanitních předmětů, o spolupráci apod. Jsou to tedy úvahy, které jsou společné pro obě univerzity.

Stále zřetelněji si uvědomuji, že rozvoj obou univerzit je do značné míry závislý na tom, kdo stojí v jejich čele, ale i v čele jejich fakult. V nemenší míře je důležitá osobnost vedoucích jednotlivých kateder a ústavů. Na obou univerzitách pozoruji snahu vedení fakult a kateder o kontinuitu pedagogického i vědeckého směřování starších, zkušených kolegů a jejich mladších kolegů, kteří však často přicházejí s originálními podněty. A proto s radostí sleduji, že rektori obou univerzit podporují motivaci odborné i lidsky kvalitních mladých akademických pracovníků poměrně brzy se habilitovat a později (ne pozdě!) absolvovat jmenovací řízení, ovšem za předpokladu, že splňují univerzitu stanovená základní kritéria, o nichž se na brněnské i zlínské univerzitě v současnosti vedou věcné diskuse.

Na obou univerzitách pokračuje realizace Boloňského procesu, ve většině studijních oborů nalezneme v Brně (snad kromě lékařského studia a učitelství pro primární školu) i ve Zlíně širokou nabídku bakalářských, navazujících magisterských a doktorských studijních programů. Strukturované studium se promítá také do pojetí učitelství studijních programů. Na MU v Brně je to studium učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů, na UTB ve Zlíně studium učitelství odborných předmětů pro střední školy. Na brněnské univerzitě má student možnost po absolvování bakalářského odborného studijního programu (na pedagogické fakultě po absolvování bakalářského studijního programu pedagogické asistentství oborů pro ZŠ a oborů se zaměřením na vzdělávání) zvolit navazující učitelství magisterský program, po jehož absolvování získává kvalifikaci pro výuku na základní a (nebo) střední škole.

Na zlínské univerzitě je akreditován bakalářský studijní program *Učitelství odborných předmětů pro střední školy (v prezenčním i kombinovaném studiu)*. Tento program poskytuje zájemcům možnost získat učitelskou způsobilost souběžně se studiem navazujícího odborného magisterského programu (v prezenčním studiu) nebo po absolvování tohoto magisterského programu (v kombinované formě, obvykle po získání odborné praxe). Určitou obdobou brněnského pojetí studia učitelství je na UTB ve Zlíně navazující magisterský studijní program *Učitelství informatiky pro ZŠ a SŠ (prezenční studium)*, který je akreditován na Fakultě aplikované informatiky.

To, zda a která podoba studia učitelství je efektivní, lze posuzovat až s odstupem určité doby, až budou absolventi uvedených studijních programů v praxi na školách. Domnívám se, že proces „stávání se učitelem“ je procesem dlouhodobým a že nemůže končit absolvováním vysoké školy. Dále jsem toho názoru, že zájemce o učitelství by měl mít možnost vstupovat do učitelství studijního programu různými cestami, tedy i v různých obdobích svého vysokoškolského studia.

Podstatné také je, jak je učitelství nastartováno a jakým způsobem je student připravován na učitelství profesí. Dnes je již zcela zřejmé, že akademické pojetí studia učitelství, spočívající v osvojení pedagogických, didaktických a psychologických poznatků a v jejich aplikaci v rámci průběžné a souvislé pedagogické praxe, je překonané. Zahraniční, ale i naše výzkumy (do řady z nich jsem byl zapojen) totiž prokázaly, že toto pojetí učitelství vede k tomu, že studenti namemorují požadované poznatky a na pedagogické praxi spíše imitují postupy cvičného učitele na klinické (fakultní) škole.

Na brněnské univerzitě (zejména na její pedagogické fakultě) a na zlínské univerzitě je toto pojetí nahrazováno pojetím, které je založeno na tom, aby studenti porozuměli tomu, co se ve škole děje, pochopili, v čem spočívá komunikace mezi učitelem a žákem, a dovedli navodit poznávání žáků, směřující ke zvládnutí vzdělávacích obsahů. To znamená posílit oblasti běhu učitelství studia, které studentovi poskytují prostor pro hlubší orientaci v učitelství profesí a pro poznávání základní (střední) školy zevnitř, tj. v přímém kontaktu se žáky a učiteli, a to již od počátku učitelství studia.

Budoucí učitel by měl mít možnost jednat se žáky v různých situacích a poznat, jak vést žáky k hlubšímu porozumění obsahu vyučovacích předmětů. Tomu se nemůže naučit podle receptů, nýbrž na základě toho, že jedná v těchto situacích, a rozvíjí tak svoji pedagogickou kondici. Pedagogická kondice – zjednodušeně řečeno – představuje „nastavení“ poznávacích, ale i dynamických (např. potřeby, motivace apod.) a mravních dispozic osobnosti studenta k jednání v často nepředvídatelných situacích. Toto nastavení zahrnuje nejenom tělesnou, ale i duševní energii studenta (učitele).

Proč jsem se u problematiky učitelského studia více zdržel? Zabývám se totiž již mnoho let zkoumáním zmíněného procesu, v němž se ze studenta stává učitel, a myslím si, že přístup, který jsem pouze naznačil, se týká přípravy dalších odborníků, jejichž činnost je z větší části založena na komunikaci s druhými lidmi. V literatuře i praxi se dnes již běžně mluví o tzv. pomáhajících profesích (např. zdravotničtí pracovníci, sociální pracovníci, sociální pedagogové, poradenští a kliničtí psychologové atd.).

Co říci závěrem? Moje cesty mezi Brnem a Zlínem si představuji jako *kyvadlo*, kdy jedním krajním bodem jeho pohybu je zlínská univerzita a druhým krajním bodem univerzita brněnská. Lze říci, že zlínský bod je pro mne zatím časově nejnáročnější, avšak rád se z něj vracím do Brna, kde sice trávím kratší dobu, ale velmi intenzivně. Možná se pohyb pomyslného kyvadla časem ustálí.

K. Brancusi, *Spící múza*, 1906

Spolupráce Fakulty sportovních studií v Evropském sociálním fondu

MARIE BLAHUTKOVÁ, RENATA KLÁROVÁ

Nejmladší fakultě Masarykovy univerzity je právě pět let. Po vrcholícím období konstituování jednotlivých studijních oborů začíná také etapu užší spolupráce s Fakultou tělesné kultury Univerzity Palackého v Olomouci a to na projektu operačního programu „Rozvoj lidských zdrojů“. Projekt je zaměřen na restrukturalizaci oboru a inovaci curricular studijního oboru rekreologie. Obsahuje analýzu současných curricular studijního oboru a strategii podpory pohybové aktivity, která je zaměřena na propojení teoretických východisek s praktickými přístupy. V prvním roce projektu bylo provedeno výzkumné šetření na vybraných evropských univerzitách s obdobným zaměřením, byly vybrány cílové skupiny studentů, kteří hodnotili studijní obor a jeho realizaci na jednotlivých univerzitách v České republice. V současné době probíhá analýza výsledků a plán pro inovaci v konkrétních studijních předmětech a studijních oporách.

Pojem *rekreologie* je pojmem relativně novým, který byl zaveden v souvislosti se zřízením nového studijního oboru na FTK UP v Olomouci. Z výrazu re-care + logos vyplývá, že jde o teoretickou disciplínu, která se zabývá obecnými problémy rekreace, v nichž je zastoupen tělocvičný pohyb. Jedná se o vědeckou disciplínu, která se orientuje na bádání zaměřené na problém obnovy (v našem případě lidských) sil, na problém znovuvytváření něčeho, co již zde bylo, ale bylo nějakou činností ztraceno, zrušeno, narušeno apod. V současné době má rekreologie svoji definici, která představuje rekreologii jako teoretickou i vědní disciplínu, jež navazuje na dřívější teorii rekreace: *rekreologie se zabývá vlastním procesem rekreace člověka v přesně definovaných podmínkách prostředí a systémů, jejím vlivem na individuální i společenské změny a efektem těchto změn* (Hodaň, Dohnal, 2005). Problematika rekreologie se týká zejména volnočasových aktivit člověka, životního stylu a jeho optimalizace, naplňování bio-psycho-socio-spirituální rovnováhy člověka, rekreace a zdraví, ale i naplňování smyslu života.

Projekt Restrukturalizace oboru a inovace curricular studijního oboru rekreologie je součástí operačního programu „Rozvoj lidských zdrojů“, priority „Rozvoj celoživotního učení“, opatření „Podpora terciálního vzdělávání, výzkumu a vývoje“ a programu podpory „Zkvalitňování vzdělávání na vysokých školách“. Projekt navazuje na dokument Zdraví 21 a v hlavních cílech si stanovuje následující priority:

- vytvořit takové podmínky, aby do roku 2020 mladí lidé byli zdravější a schopnější plnit svoji roli ve společnosti,
- rozšířit zdravé chování ve výživě a zvýšit tělesnou aktivitu,
- zvýšit úroveň všestranné pohybové aktivity obyvatelstva,
- prostřednictvím školy zlepšit stav pohybového aparátu dětí za tím účelem.

Hlavním řešitelem projektu je prof. PhDr. Bohuslav Hodaň, DrSc., u FTK UP Olomouc. Projekt je registrován pod číslem CZ 04.1.03/3.2.15.1/0044.

Studenti a učitelé Masarykovy univerzity z Fakulty sportovních studií byli vybráni pro řešení projektu a studenti vytvořili cílovou skupinu v projektu. Tato cílová skupina se podílela na hodnocení studijních předmětů oboru rekreologie a hodnotila sylaby vyučovaných předmětů s reálnými výstupy u jednotlivých vyučujících v praxi. Výsledky hodnocení byly poskytnuty pro širokou analýzu předmětů studijního oboru v rámci evropské spolupráce. Některé studijní obory získaly významné postavení nejen v rámci hodnocení v České republice, ale i v Evropě. Jedná se zejména o studijní obor Regenerace a výživa ve sportu a dále nově akreditovaný studijní obor Management cestovního ruchu. V některých studijních oborech obdržela Fakulta sportovních studií ve studijních předmětech vysoké hodnocení (např. výcvikové kurzy – lyžování, bruslení, vodní turistika, cyklistika, teoretické předměty např. zdravotní tělesná výchova, psychologie sportu, sportovní management a další), v některých předmětech naopak hodnocení velmi nízké (např. gymnastika). Z obsahového hlediska se Fakulta sportovních studií více věnuje praktickým předmětům v porovnání s evropskými univerzitami a méně teoretickým předmětům. Má poměrně malou nabídku volitelných předmětů a málo předmětů lze využít v širším spektru studií (předměty jsou velmi specifické). Naopak samí studenti jsou se studiem na MU spokojeni, vítají možnost mezifakultní spolupráce, zahraničních stáží a studijních pobytů, moderní spolupráci s IS a poměrně velkou vstřícnost vyučujících i neakademických pracovníků.

In memoriam**Zemřel literární vědec
Milan Kopecký**

Dne 17. září 2006 odešel ve věku 81 let prof. PhDr. Milan Kopecký, DrSc., člen korespondent ČSAV, literární historik a teoretik, editor a kritik.

Prof. Milan Kopecký se narodil 14. května 1925 v Brně, zde také r. 1944 absolvoval reálné gymnázium; studium češtiny a ruštiny na filozofické fakultě ukončil r. 1948 a následujícího roku získal doktorát filozofie. V letech 1948 až 1953 působil jako středoškolský učitel v Břeclavi, poté se vrátil na brněnskou filozofickou fakultu. Zde r. 1959 obhájil kandidátskou práci *Překlady z italské renesanční a německé reformační literatury od Mikuláše Konáče z Hodiškova*, r. 1962 se habilitoval monografií o *Mikuláši Konáčovi z Hodiškova*; r. 1972 byl jmenován profesorem pro obor dějiny české literatury a r. 1980 získal titul doktora věd na základě obhajoby spisu *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory*. Vědecká a učitelská práce prof. Kopeckého byla doprovázena dalšími aktivitami: v letech 1969-1972 byl proděkanem a po

dvě funkční období (1972-1976) děkanem Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, v letech 1976-1990 vedoucím katedry české a slovenské literatury a literární vědy. Byl předsedou redakční rady pro vydávání spisů J. A. Komenského, předsedou redakční rady SPFFBU (řady literárněvědné), šéfredaktorem mezinárodní kmenologické revue *Acta Comeniana* i sborníku *Z kralické tvrže*, předsedou redakční rady časopisu *Studia Comeniana et historica*, předsedou medievalistické sekce brněnské pobočky Literárněvědné společnosti při ČSAV, členem řady komisí v oblasti školství a vědy. Přednášel na zahraničních univerzitách v Holandsku, Itálii, Francii, SRN, NDR, Polsku, Jugoslávii, Norsku, SSSR.

Kopeckého bytostný zájem o problematiku starší české literatury rozvíjeli i učitelé, s nimiž se setkal za svých studií na půdě filozofické fakulty, především J. Vilikovský, A. Škarka, O. Králík, A. Grund a F. Wollman. Přestože jeho badatelská činnost pokrývala celé obsáhlé období českého literárního vývoje od 9. do 18. století (s častými přesahy směrem k literatuře moderní), v centru jeho pozornosti stály především dějiny literatury doby renesance, manýrismu a baroka. Jeho zásluhou došly adekvátního ocenění výrazné osobnosti, jež formovaly podobu české kultury 16. a počátku 17. století – Mikuláš Konáč, Tobiáš Mouřenín z Litomyšle, Bartoloměj Paprocký z Hlohov, Adam Daniel z Veleslavína. Dílčí analýzy mu pak umožnily načrtnout obraz literárního vývoje celé epochy českého humanismu a renesance, její vývojové fáze a základní rysy, podobu žánrového systému. Kopecký nově hodnotí i etapu na renesanci navazující (řadou studií o českém literárním manýrismu) a jeho zájem zasahuje i do odvětví s literární produkcí těsně spojených (vývoj českého knižtisku, např. ve skriptu *Staročeské rukopisy a tisky*).

Kopeckého zájem o literární a kulturní život doby renesance se promítá do desítek studií a posléze i monografií věnovaných jeho výrazným tvůrčím oblastem: rozvoji humanistického dramatu (*České humanistické drama*, 1986), zábavné renesanční próze, vydavatelské činnosti (*Daniel Adam z Veleslavína*, 1962), problematice recipování antického odkazu; sumarizující charakter má antologie *Český humanismus* (1988). Neoddělitelnou

součástí Kopeckého badatelské práce je i zpřístupňování dosud neznámých či pozapomenutých textů, jež tvoří součást zmíněných monografických prací, ale jsou připraveny i jako samostatné edice, např. Konáčovo *Pravidlo lidského života* (1961), milostná lyrika středověká a renesanční nazvaná *Zbav mě mé tesknosti* (1983), zábavná tvorba v edici *Komu ženu svou poručiti a jiné kratochvilné rozprávky* (1986).

Druhou velkou vědeckou láskou prof. Kopeckého bylo baroko. Zde je třeba připomenout jeho roli organizátora konference *O barokní kultuře* (1968) a redaktora stejnojmenného sborníku, který novým způsobem navázal na přerušené výzkumy z meziválečného období. Tvorbu doby baroka pak Kopecký sledoval i v dalších letech, výsledkem jsou cenné monografie i edice (výbor barokní poezie *Kapka rosy tekoucí*, 1968; monografie *Barokní spisovatel Valentin Bernard Jesřábek*, 1969; *Starší slezští kazatelé*, 1970; edice poezie F. Kadlinského *Zdoroslaviček*, 1971). S novou intenzitou však jeho badatelská a editorská činnost vzrostla v 90. letech, která barokistickému bádání přestala bránit. Kopecký se věnuje určitým literárním žánrům barokní doby, homiletice (edice žďárských kázání *Žena krásná náramně*, 1998), hymnologii, dále významným tvůrčím osobnostem – B. Balbínovi (opakované vydání jeho *Rozpravy krátké, ale pravdivé*), F. Bridelovi (*Básnické dílo*, 1994), Ant. Koniášovi (*Vejtážní naučení*, 1995), celé plejády barokních kazatelů. Nelze však pominout práce biblistické (edice *Bible svatováclavská: Evangelia*, 1991) a samozřejmě ani třetí velkou oblast Kopeckého zájmu, komeniologii, jejímž plodem kromě řady studií je i monografie *Komenský jako umělec slova* (1992) a příprava 4. svazku ediční řady J. A. Comenii *Opera omnia*.

Zmínit je třeba též Kopeckého rozsáhlou činností pedagogickou a autorství mnoha studijních textů, práci popularizačtorskou (za všechny jmenujeme texty pro Rozhlasovou univerzitu Svobodné Evropy, z nichž pak připravil soubor barokistických studií *Nic stálého přítomného*, 1999), četné přednášky pro veřejnost, vystoupení v médiích, příspěvky v deníku tisku.

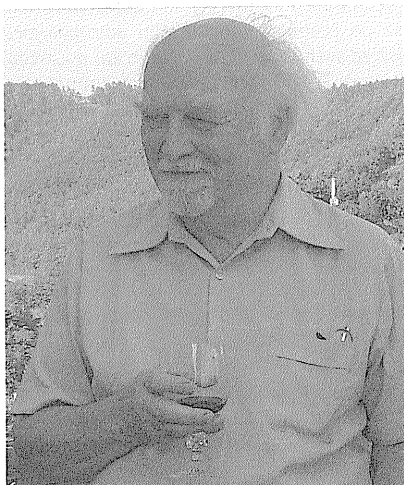
Výčet výjimečně plodné činnosti prof. Milana Kopeckého není úplný, musí však být při-

pomenut rys, který všechny jeho texty spojuje – schopnost nahlédnout na českou literaturu z perspektivy širšího kulturního vývoje a zařadit úsilí českých autorů do nadnárodního rámce. V prof. Kopeckém ztrácí česká literární věda znalce vynikajících kvalit, širokého badatelského záběru i evropského rozhledu.

H. BOČKOVÁ

Zemřel prof. dr. Richard Jeřábek, DrSc.

Zpráva, že 14. října 2006 zemřel na cestě po Sicílii profesor Richard Jeřábek, byla nečekaná. Letošní pětasedmdesátník (narozen 14. 5. 1931 v Rožnově pod Radhoštěm) s obdivuhodnou vitalitou vedl až do července Ústav evropské etnologie na Filozofické fakultě MU a jeho plány a aktivity vědecké i pedagogické se zdály nevyčerpatelné.

S Masarykovou univerzitou byl spjat více než bytostně. V roce 1950, po maturitě na gymnáziu ve Valašském Meziříčí, začal na Filozofické fakultě studovat obory národopis a dějiny umění. Ještě jako student se v roce 1953 stal asistentem etnografického semináře, v roce 1959 (po smrti zakladatele vysokoškolského studia národopisu v Brně prof. Antonína Václavíka) pak jeho vedou-

cím. V čele tohoto pracoviště, s různými peripetemií vývoje a s několikerou transformací nejen názvu, ale i obsahu studia, tak stál téměř půl století (od roku 1963 jako docent, od roku 1968 jako profesor). Přímochaře se tato cesta jeví jen zdánlivě, společenské souvislosti do ní několikrát silně zasáhly. Negativně se projeví zejména ve ztrátě samostatnosti pracoviště (samostatná katedra etnografie a folkloristiky byla vytvořena v roce 1964), které v letech 1970-1990 existovalo pouze jako oddělení etnografie a folkloristiky katedry historie, pozitivně pak po roce 1990, kdy se obor již zcela plnoprávně mohl rozvíjet v celoevropských odborných kontextech a kdy zkušenosti a znalosti profesora Jeřábka k tomuto rozvoji přispěly naprosto zásadně.

Šíře jeho studijního zájmu a z toho plynoucího pedagogického působení byla mimořádná. Soustředil se na teorii a metodologii oboru, na hmotnou lidovou kulturu, na výtvarnou kulturu lidu, kterou ve svých přednáškách nastiňoval od tradičních forem až po problematiku vizuální antropologie, jež ze svého zájmu nevyděljuje ani masovou kulturu a její projevy. Byl znalcem národopisné fotografie a filmu. Zabýval se otázkami rajonizace, tedy vytvářením národopisných oblastí, což zároveň korespondovalo s jeho zájmem o nejstarší dějiny oboru a historiografii vůbec. Od 80. let formoval přednášky z obecné etnologie a etnogeneze, které podporoval svými zahraničními poznávacími cestami, jež po roce 1990 rozvinul nebyvalou měrou. Mnoho z nich organizoval pravidelně také v rámci výuky pro studenty a kolegy z oboru (jen v letech 1990 – 2006 se pod jeho vedením uskutečnilo dvacet sedm zahraničních exkurzí). V neposlední řadě se věnoval vědecké bibliografii (mj. byl od roku 1970 členem autorského kolektivu Internationale Volkskundliche Bibliographie a českým zástupcem v této organizaci). Přehled o díle a nesčetných odborných aktivitách profesora Jeřábka v domácím i mezinárodním měřítku lze získat v jeho personální bibliografii (vydané v roce 1991 jako příloha časopisu *Národopisná revue*) nebo také v almanachu, který byl vydán k 60. výročí Ústavu evropské etnologie v letošním roce. Připomeňme tedy jen ve struč-

nosti alespoň tituly *Karpatské vorařství v 19. století* (1961), *Plastika lidových tvůrců* (1981), *Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786-1884* (1997), redaktorský a autorský podíl na monografiích *Podluží. Kniha o lidovém umění* (1962), *Horňácko. Život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat* (1966), *Proměny jihomoravské vesnice. Národopisné studie z Brumovic* (1981), sestavení antologie *Moravští Charváti – dějiny a lidová kultura* (1991), iniciaci slovníku *Od folkloru k folklorismu* (1997), spolupráci na vlastivědě *Lidová kultura na Moravě* (2000) a mnohé další. Vydání syntetického kolektivního díla *Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, kterému zasvětil posledních deset let jako autor personální části, spoluautor věcné části a jeden z hlavních redaktorů, se už nedočkal. V rukopise zůstala rovněž jeho poslední práce *Slovník evropských etnologů*, jímž symbolicky završil cestu proměny národopisu v moderní evropskou etnologii, tedy cestu od zkoumání tradiční kultury venkova k poznání kultury člověka v jeho společenských souvislostech historických i soudobých.

V profesoru Richardu Jeřábkoví odešel vědec a pedagog, který ctíl širokou vzdělanost a poctivý přístup k řešení problémů, zároveň však citlivě vnímal posuny doby, jež promítal do směřování etnologie a vytyčování jejich hlavních úkolů. Širokému okruhu spolupracovníků a studentů bude chybět odborně i lidsky.

M. PAVLICOVÁ

Jaroslav Fryčer

Dne 5. října jsme se naposledy rozloučili s prof. PhDr. Jaroslavem Fryčerem, CSc. Těžká choroba ukončila život významného českého literárního vědce a odborníka v oblasti francouzské literatury a představuje tak spolu s odchodem profesorů Látaala a Zatloukala z Olomouce další citelné oslabení pro českou vědeckou literárně zaměřenou romanistiku. A nejen to, v osobě profesora Fryčera odešel i příkladný učitel a vzor pro

celou řadu českých a slovenských romanistů, kteří se k jeho odkazu stále živě hlásí.

Profesor Fryčer se narodil 13. června 1932 v Ostravě. Se severomoravským krajem, konkrétně s Novým Jičínem je rovněž provázáno jeho působení bezprostředně po ukončení studií francouzštiny a češtiny na Filozofické fakultě brněnské univerzity v roce 1956. Obory, které si pro studium vybral, lze přitom považovat za jisté předznamenání budoucího zájmu tohoto literárního vědce a historika. Jedním z jeho stěžejních badatelských témat se totiž stalo vzájemné prolínání českého a francouzského literárního prostředí, přičemž badatelské začátky profesora Fryčera byly nepochybně do velké míry ovlivněny jeho učiteli – brněnskými romanistou prof. Otakarem Novákem a bohemisty prof. Dušanem Jefábkem a prof. Antonínem Grundem. Na tomto místě nesmí být ovšem opomenut ani vliv osobností, jakými byli Roman Jakobson, který v Brně působil ve 30. letech, či Jan Mukařovský, z jehož učení profesor Fryčer ve svých úvahách a bádáních teoreticky čerpal. Lze říci, že vědecká činnost prof. Fryčera jde ve šlépějích české strukturalistické školy a představuje tak její další rozvinutí.

Roku 1962 se profesor Fryčer vrací na brněnskou romanistiku jako asistent profesora Nováka. Po jeho boku bude působit jako vysokoškolský učitel, ale především jako badatel zabývající se francouzsko-českými literárními styky, frenetickým romantismem a literaturou na přelomu 19. a 20. stol. Pod vedením prof. O. Nováka se bude podílet na přípravě *Slovníku spisovatelů. Francie, Švýcarsko, Belgie*, který vyšel jako jeden z prvních svazků edice literárních sledů v nakladatelství Odeon roku 1966. Mezi stěžejní oblasti jeho zájmu patří rovněž interpretace díla Alfreda de Musseta (kandidátská práce, 1966, na téma *L'oeuvre dramatique d'Alfred de Musset*) a Marcela Prousta (habilitační práce, 1972, na téma *Významová výstavba Proustova románu*), ale i překladatelská činnost (André Breton, Petrus Borel, Pierre Louÿs, Alexandre Dumas). Šedesátá léta, jež představují jistý posun v bádání díky možnosti obeznámit se alespoň částečně s novými tendencemi v západní literární vědě, jsou i pro profesora Fryčera novým im-

pulzem, o čemž svědčí jeho překladatelská činnost na poli literární vědy (viz Jiří Levý, *Západní literární věda a estetika*, Praha, Československý spisovatel, 1966: překlady Starobinského, Barthesa, Nadeaua, Valéryho), ale i nový pohled na interpretaci literárního textu. V tomto ohledu je nutné vyzdvihnout snahu o uvedení nových poznatků z oblasti rozvíjející se naratologie, jež se projevila v celé řadě jeho článků a statí.

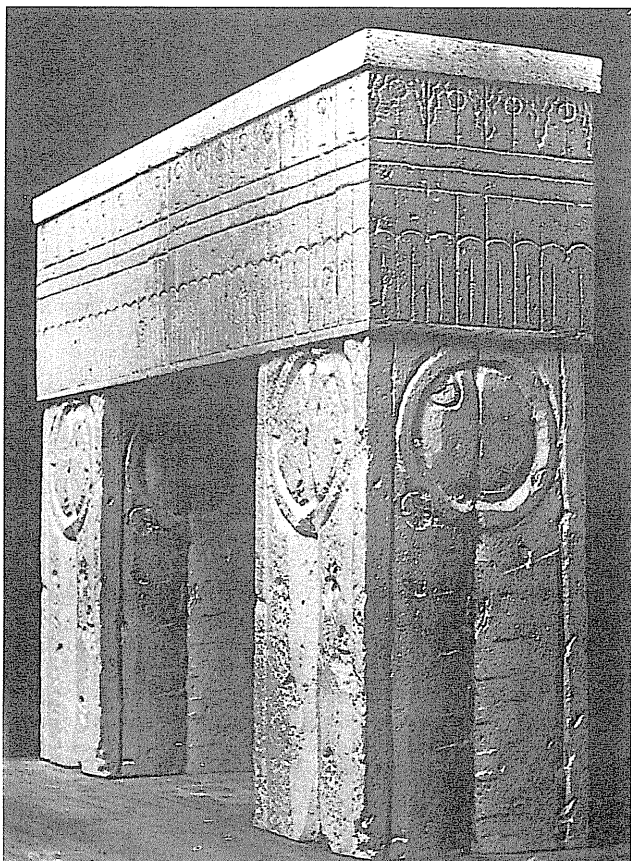
Rok 1969 a léta následující znamenají v kariéře profesora Fryčera vzhledem k jeho postojům na dlouhou dobu ustrnutí v akademickém růstu. Ideové tání ve druhé polovině osmdesátých let a rok 1989 je pak jen chabou satisfakcí za více než patnáct let trvajícím vynuceným uzavřením a nemožností načerpat nové myšlenkové impulzy v zahraničí. I přesto se profesor Fryčer pokouší účastnit se některých zásadních debat alespoň v rámci východního bloku (srov. texty publikované v *Romanica Wratislaviensia*: „Le texte littéraire dans l'enseignement de la littérature à l'université“, XVII, 1981, ss. 176-182 a „La communication littéraire et le problème de la réception de l'œuvre littéraire“, XX, 1983, ss. 63-71). Po pádu komunistického režimu pak profesor Fryčer přednáší jako hostující profesor hned na několika univerzitách: ve Vídni, Dijonu, Postupimi, Brestu, Paříži. Zde v letech 1994-1995 působí jako vedoucí slovanského oddělení na univerzitě Paris IV – Sorbonne. Již jako členu sboru zahraničních korespondentů prestižní *Revue d'Histoire Littéraire de France* a členu společnosti *Société des Études Dix-Neuviémistes* a *Centre de Recherches Révolutionnaires et Romantiques* se mu daří v Brně založit *Centre d'Etudes des Tendances Marginales dans le Romantisme Français* (1992-1996). Navzdory svému nedlouhému trvání si toto středisko získalo v literárních kruzích značnou pověst, a to především díky vydávání příspěvků největších odborníků na danou problematiku v podobě sešitů – *Cahiers du Centre d'Etudes des Tendances Marginales dans le Romantisme Français*. V roce 2002 vzniká pod vedením profesora Fryčera *Slovník francouzsky píšících spisovatelů*.

O badatelském přínosu Jaroslava Fryčera na poli české, ale i světové romanistiky

svědčí výčet publikací, které vyšly nejen v tuzemsku, ale především v zahraničí. V letech 1990-1995 se profesor Fryčer ve funkci proděkana FF MU a jako člen její vědecké rady aktivně podílel na reformách a modernizaci univerzitního vzdělávání. Od roku 1997 do sklonku svého života byl členem vědecké rady Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Zmíněné aktivity jasně ukazují na mnohostrannost této osobnosti, jež se nebála prosadit dobrou myšlenku i v oblasti s vědeckým bádáním a literaturou spojenou jen nepřímo.

Stříbrná medaile Masarykovy univerzity udělená v roce 1994, jmenování rytířem řádu Palmes académiques za zásluhy o šíření francouzského jazyka a kultury v zahraničí z roku 1995 a bronzová medaile ministra školství, mládeže a tělovýchovy, která mu byla udělena roku 1999 za pedagogickou činnost, dokreslují tak obraz této jedinečné osobnosti, za niž se bude jen stěží hledat adekvátní náhrada.

P. DYTRT

K. Brancusi, *Brána polibku*, 1937/38

Významné osobnosti naší univerzity

Arturo Cronia

Italský slavista, literární historik a komparatista Arturo Cronia (13. 12. 1896 – 11. 5. 1967) pocházel z dalmatského Zadaru. Právě v oblasti Dalmácie, kde se jihoslovanský živel po staletí mísil s italským, se zrodil Croniův blízký vztah ke slovanským národům, který vyústil v celoživotní profesionální zájem o slovanské kultury, jazyky a literatury.

Po dokončení studia filologie, jehož část absolvoval ve Štýrském Hradci a v Praze, působil jako smluvní profesor italské literatury na univerzitách v Brně a v Bratislavě. Přibližně ve stejné době spolupracoval také s tehdejší Ústavem italské kultury v Praze a s pražskou univerzitou. Rokem 1937 začíná jeho působení na univerzitě v italské Padově, kde obnovil a až do konce svého života vedl Ústav slovanské filologie. Řádným profesorem slovanské filologie byl na padovské univerzitě jmenován v roce 1940.

Arturo Cronia patří k zakladatelům novodobé italské slavistiky. Je autorem více než 400 publikací, mezi nimiž vedle desítek monografií a učebnic nalezneme i nepřeberně množství odborných článků, recenzí a překladů.

V obecnější rovině se otázkami slovanské filologie zabýval například ve svých pracích *Per la storia della slavistica in Italia* (1933, K dějinám slavistiky v Itálii), *Introduzione allo studio della filologia slava* (1940, Úvod do studia slavistiky), *Invito allo studio di lingue slave* (1954, Pozvání ke studiu slovanských jazyků) aj.

Croniův zájem o problematiku italsko-slovanských vztahů se odrazil ve studiích *L'italianità della Dalmazia* (1942, Italské vlivy v Dalmácii), *L'umanesimo nelle letterature slave* (1948, Humanismus ve slovanských literaturách), *La fortuna del Petrarca fra gli Slavi meridionali* (1933, Petrarkův ohlas u jižních Slovanů) nebo *La conoscenza del mondo slavo in Italia. Bilancio di un millennio* (1958, Znalost slovanského světa v Itálii. Bilance jednoho tisíciletí).

Pokud se týká konkrétních slovanských jazyků a jimi psaných literatur, jednou z domén

Artura Cronii byla bezpochyby srbochorvatšská oblast. Mnoha vydání se dočkala jeho vpravdě klasická *Grammatica della lingua serbo-croata* (1. vyd. 1922, Mluvnice srbochorvatštiny); z jeho literárněhistorických prací je třeba připomenout zejména 4 svazky věnované dějinám starší srbochorvatšské literatury v Dalmácii a antologii *La poesia popolare serbo-croata* (1941, Srbochorvatšská lidová poezie).

Arturo Cronia však věnoval systematickou pozornost i jiným slovanským literaturám včetně české a slovenské, které měl možnost studovat především během svého působení v meziválečném Československu. Z autorových odborných prací věnovaných české literatuře jmenujeme alespoň některé: *Influssi italiani in Giovanni Kollár* (1924, Italské vlivy v díle Jana Kollára), *L'opera di Milota Zdirad Polák* (1925, Dílo M. Z. Poláka), *Il Petrarca nella <Rosa centrifoglia> di F. L. Čelakovský* (1927, Petrarca v <Růži stolisté> F. L. Čelakovského), *La fortuna del Petrarca nella Letteratura Ceca* (1932, Petrarkův ohlas v české literatuře), *Petr Bezruč* (ital., 1932), *Čechy v dějinách italské kultury. Tisíciletá žeň* (č., 1936), *La fortuna del Boccaccio nella letteratura ceca* (1949, Boccaccio v českém písemnictví), *La fortuna del Petrarca nelle letterature e nelle arti ceche dell'Ottocento* (1961, Petrarkův ohlas v české literatuře a umění 19. století) nebo *La fortuna di Dante nelle letterature ceca e slovacca. Dal secolo XIV ai giorni nostri* (1964, Dantův ohlas v české a slovenské literatuře. Od 14. století po dnešek).

Obdivuhodně rozsáhlé dílo, které po sobě Arturo Cronia zanechal, spolu s nadšenými ohlasy a vděčnými vzpomínkami jeho kolegů a někdejších studentů svědčí o tom, že to byl nejen neúnavný badatel, respektovaný odborník a úspěšný pedagog, ale též vzácný člověk.

Z. ŠEBELOVÁ

MUDr. et PhDr. Gustav Gellner, doc., in memoriam

※ 8. 12. 1871 Mladá Boleslav

† 8. 1. 1943 Terezín

Gustavu Gellnerovi nesporně patří významné místo v dějinách brněnské historiografie medicíny. Vedle PhDr. J. Skutila a MUDr. V. Zapletalova psal Gellner zasvěcené studie o lékařských moravských rodem či působení, a to zejména o těch, kteří vlastními výzkumy pomáhali v 16. století evropské medicíně vyvázat se z autoritativního sevření některými galénovskými dogmaty a svými díly rozvíjeli empiricky zaměřenou předbělohorskou medicínu v našich zemích. Rozvíjel tak obor, na nějž se při zakládání Lékařské fakulty Masarykovy univerzity pozapomnělo, i když na Karlově univerzitě pracoviště pro dějiny medicíny existovalo. Rozhodně není náhodou, že si Gellner vesměs vybral lékaře významně působící mimo tradiční centrum univerzitní vědy (kromě Zálužanského) a spjaté zásadně s Jednotou bratrskou, která programově podporovala samostatnost myšlení a rozvoj vzdělanosti.

Právě vzdělanost považoval G. Gellner za rozhodující i ve vlastním životě, proto se na své dvě životní profese – lékaře (mikrobiologa) a historika důkladně připravoval. Gellner se narodil v Mladé Boleslavi, kde vyrůstal v patriarchální zámožné židovské rodině zachováající úctu a respekt k hloubce filozofického uvažování. (Jeho o deset let mladší bratr František je znám jako básník a karikaturista české moderny z anarchistické skupiny kolem Neumannova Nového kultu, který v době před 1. světovou válkou pracoval v brněnských Lidových novinách). Po gymnaziálních studiích v rodné Boleslavi se zapsal na medicínu v Praze (1879), kterou dostudoval ve Vídni, kde v r. 1907 promoval. Jako vojenský lékař působil na různých místech v krajích poblíž italských hranic, posléze v Olomouci, kde byl v l. 1927-1930 velitelem vojenské divizní nemocnice. Už jako 55letý chodil v Brně do Zemské porodnice k primáři J. Traplovi, kde se seznámil s dalším významným lékařem J. Kabelíkem (tehdy docentem), k němuž pak docházel na prosekturu. Přátelství i odborná spolupráce

s Kabelíkem vynesla Gellnerovi také spoluautorství článku *Fixation du complément dans le plasma syphil. et tbc.* (1926). S Kabelíkem a Tomčíkem v ní popsal objevenou metodu, jak vyšetřit u vojenských nováčků onemocnění na syfilis a tbc. I když tato metoda získala autorům respekt i v cizině, nebyla pro laboratorní náročnost zavedena plošně, jak by si Gellner přál. Z jeho 17 citovaných prací (srv. článek J. Kabelíka v *Praktickém lékařství* z r. 1946, s. 316) hlavně z mikrobiologie připomeňme alespoň Gellnerovu studii *Denní hygiena vojska*, za kterou dostal 1. cenu Ministerstva národní obrany v soutěži reformních vojenských lékařů v r. 1927 a *Profylaxii chorob* v poli z r. 1928.

Mimo samostatné odborné práce systematicky od r. 1923 referoval G. Gellner o veškeré mikrobiologické literatuře našich lékařů v *Past. Ball. Centralblatt* a v *Index Analyticus Cancerolog* ve stovkách výstižných referencí, čímž uváděl práci českých lékařů do citací světové medicínské literatury. Takovou činnost je třeba i z dnešního hlediska ocenit jako velmi záslužnou. Vedle klinické a výzkumné práce považoval ve shodě s dobou za důležitou také zdravotně-osvětovou činnost, o čemž svědčí řada proslavených vědecko-popularizačních přednášek. Gellner měl mimořádně široký rozhled po dobové lékařské literatuře, znal aktivně německy, italsky, anglicky, francouzsky, řecky a latinsky, což mu umožnilo studovat bez obvyklých bariér.

Lékařskou praxi ukončil G. Gellner v r. 1930. Už jako důchodce přesídlil do Brna, avšak s pevným úmyslem pokračovat zde ve své další profesi, a to tentokrát historika. K lékařské historiografii jej zřejmě motivoval J. Kabelík. Gellner se ještě jako aktivní důstojník přihlásil ke studiu historie na Filozofické fakultě MU a dokončil je promocí 27. 10. 1931. V disertační práci pro svůj druhý doktorát bezvadně zúročil své medicínské vzdělání, když si zvolil téma kulturně-historicky-epidemiologicky-toxikologické, neboť zkoumal příčinu smrti českého a uherského krále z rodu Habsburků Ladislava Pohrobka (1440-1457). Až do doby F. Palackého byl obviňován z travičství zemský správce, od r. 1458 pak český král Jiří z Poděbrad. První se totiž snažil památku Poděbradovu očistit Palacký, ale byl právě osočován z toho, že není

odborníkem v medicíně, což se Gellnerovi přihodit nemohlo. Nikdo netvrdil, že on, jako historik, nemá jako nelékař patřičné znalosti, aby určil příčinu Pohrobkovy smrti. Gellnerovi se podařilo dokázat, že to nebyl jed, ale sporadický (nikoliv epidemický) mor, jímž se mladý král nakazil ve veřejných lázních, který ho připravil o život.

Studii *Nemoc Ladislava Pohrobka* (1930), z níž části publikoval v Českém časopise historickém (1934) a v Thomayerově sbírce přednášek (č. 180, 1935), zahájil Gellner své práce o významných a dokonce světově proslulých lékařích působících na Moravě, kteří ho předěšili v čase i v objevech. V r. 1934 uveřejnil monografii o lékaři v Litomyšli a v Prostějově – *Jan Černý a jiní lékaři do konce doby jagellonské*, v níž jednak opravil chyby svých předchůdců, když na základě zevrubného studia bohatého listinného a archivního materiálu odstranil ze života tohoto autora, proslulého Spisem o nemocech morních (1506) a také u nás nejstarším tištěným herbářem Kniha lékařská, kteráž slove Herbář aneb Zelinář (1517) vše, co se do něj dostalo chybným ztotožněním s jiným českým bratrem. Práce je velmi cenná také připojenými medailony významných českých lékařských osobností, jako např. Zikmunda Albíka, Jana Berký z Chocně, Havla ze Strahova, Pavla Pražského Zítka. Příspěvky jsou bohatým informačním zdrojem i pro současné historiky. To se ostatně vztahuje na všechny Gellnerovy práce. Pozorný čtenář v nich najde doklady o záměru psát vědecké práce česky už v 15. století, čímž vlastně eskobratrská odborná medicínská literatura předznamenala i napomohla české terminologické tvorbě doby Purkyňovy. Tato poznámka se bezprostředně týká další Gellnerovy práce, která navíc potěší každého Brňana i dnes – *Zemský lékař na Moravě, Tomáš Jordán z Klausenburku* (1539-1586). V plastickém obrazu novověkého rozvoje medicíny a lékařství na Moravě i prostředí známých evropských univerzitních měst, kde Jordán studoval i působil, najdeme také okouzující popis Brna, které si Jordán, ač rodák ze sedmihradské Kluže, velmi zamiloval. Gellner vysoce ocenil Jordánovo dílo – latinskou knihu o přirozených vodách hojitelných neb teplících moravských ((1586), na níž autor pracoval deset let. Tento spis lékaře světového jména (znovu

ho vydal koncem 19. st. Josef Jireček) do češtiny převédl pisář Ondřej Zborovský, evangelík ze Slavkova, a dlužno poznamenat, že tím vlastně současně vytvářel české balneologické názvosloví. Gellner líčí Jordánův život i dílo v dobových evropských souvislostech politických, hospodářských, vědeckých a kulturních, v nichž se tvořivě rozvíjel, a biografický obraz důsledně doplňoval rozbořem nejdůležitějších Jordánových spisů tak, aby byl jeho přínos pro evropskou medicínu naprosto zřetelný. Dodejme, že vinorodé Brno poskytlou epidemiologovi Jordánovi několik badatelských podnětů. K nim patřila např. nebezpečná střešní kolika vedoucí často k obrnám, latentně přítomná už u novorozenců, která naplno propukla v r. 1578. (Příčinou byla olověná vinné sudy; tato otrava olovem byla popsána až v 17. století.) Jordánovi se také podařilo zabránit šíření příjice z veřejných lázní Adamových.

Také v další Gellnerově práci – *Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníků* se uplatňuje autorova lékařská erudice. Pečlivě doplnil dřívější monografii Maxe Dvořáka (1896), věnovanou pronásledovanému pobělohorskému lékaři, o chybějící úryvky deníků o čtená životopisná data, která objevil v rukopisech v knihovně roudnického zámku. Dodnes jsou bezvadným pramenem pro poznání života i medicíny v 15. století, zejména pak pro ocenění významu léčebných vod kolem Chebu, Mariánských a Františkových Lázní.

Po osudném 15. září 1938 se Gellner i s rodinou odstěhoval do Prahy. Ale ani tady, v době tak pro Židy osudné a nebezpečné, neustal v práci. Zpracovával život a dílo univerzitního mistra předbělohorské doby *Adama Zálužanského ze Zálužan*, ale spis – téměř dokončený – se nedochoval. Byl zlikvidován po Gellnerově zatčení v září r. 1942. Konce války se už Gellner nedočkal, byl mučen v terezínské pevnosti a na následky mučení 8. ledna v r. 1943 zemřel. Osud jeho rodiny byl tragický, manželka a dcera zemřely v osvětivských plynových komorách. Holocaust přežil jeho syn, který včas emigroval do Kanady, kde nastoupil k letectvu, a vnučka.

Gellnerovy historiografické práce z medicínské prostředí předbělohorské a pobělohorské doby si dodnes uchovávají značnou hodnotu, zaznamenávají rozkvět humanismu a renesance v Čechách a na Moravě. Hodnot-

ná je rovněž informační bohatost poznámkového materiálu, doprovodných glos a biografických kapitol v závěru každého díla z okruhu vzdělaných českých bratří. Gellnerova erudice byla dodatečně oceněna přiznáním docentury in memoriam v r. 1947.

VERA LINHARTOVÁ

Otakar Levý

V září jsme si připomněli významné výročí, které velí vzpomenout na jednu z nejvýznamnějších osobností brněnské romanistiky. Dne 3. září uplynulo 110 let od narození Otakara Levého a 7. října tomu bylo 60 let, co jsme se rozloučili s tímto předním znalcem romantismu a francouzské literatury 19. století.

Otakar Levý je zcela novým zjevem v oblasti bádání o francouzské literatuře, a to zejména pro svůj novátorský přístup k literárnímu textu. Po dlouhá léta působil jako středněškolský profesor na českých a slovenských gymnáziích a usilovně se věnoval studiu odkazu pozdních romantiků, z nichž ho zajímali zejména Alfred de Vigny a Charles Baudelaire. Jako úvod do svých bádání a úvah uveřejnil roku 1923 esej *Romantická duše. Pokus o nový výklad francouzského romanismu*. Na toto úsilí o nový pohled na dobu, společnost a její literaturu navázal řadou studií, které publikoval v časopisech a sbornících (*Časopis pro moderní filologii, Lumír, Ruch filosofický, česká mysl, Kmen, Morava, Naše věda*, atd.) a které se zabývají konkrétními problémy, jež posléze vyvrcholily ve stěžejní monografii o Alfredu de Vigny s předmlouvou F. X. Šaldy (*Alfred de Vigny. Literární studie*, Praha, 1929). Zcela zásadní je v tomto ohledu jeho metodologická koncepce interpretace a literárněhistorického bádání, která nejspíš reaguje na přínos formalistní školy a strukturalistů. Při výkladu díla si totiž všímá především geneze textu, jeho různých variant a jeho formálního hlediska. Jedině tyto aspekty umožňují osvětlit základní umělecký záměr – slovy Jana Mukařovského „sémantické gesto“ –, jakož i proniknout k prvotním zkušenostem a zážitkům autora, z nichž dílo vzešlo.

V té době už byl ovšem Levý soukromým docentem Univerzity Komenského v Bratisla-

vě a mohl se soustředit i na jiné kapitoly francouzské literatury. Jde především o stati o starších představitelích francouzské literatury či eseje o francouzské klasické tragedii. Nový metodologický přístup umožnil Levému podat neotřelý pohled na stále ještě mnohými ztracovaného Françoise Villona. Studie *Básnické dílo Françoise Villona* (časopisecky, 1932) vychází zcela a pouze z básnických textů. Jedině tak bylo možno rekonstruovat osobitou postavu francouzského básníka bez nebezpečí zkreslení. V tomto vědeckém postupu pokračoval i v knize *Básnické povídky Marie de France* (Spisy Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, 1935), kde prostřednictvím tří parametrů – tematického, kompozičního a stylistického – vykládá literární text, aniž by se utíkal k životopisným či jiným mimotextovým prvkům.

Druhá část Levého badatelského úsilí, která vyústila v monografii o Charlesi Baudelairevi (vydáno posmrtně jako *Baudelaire. Jeho estetika a technika*, Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, 1947. Reedice vyd. Eikon, 1999), se již částečně překrývá s jeho působením na brněnské filozofické fakultě, kde po smrti profesora Prokopa Miroslava Haškovce v r. 1935 a po odchodu prof. Josefa Kopala a prof. Václava Černého na pražskou filozofickou fakultu r. 1937 supluje obor dějiny francouzské literatury. Roku 1939 přechází definitivně na Masarykovu univerzitu, avšak jeho působení zde je ukončeno uzavřením vysokých škol nacisty. V roce 1945 se na zdejší románský seminář vrací, tentokrát již jako řádný profesor, avšak podlomené zdraví záhy opět a natrvalo přerušilo Levého badatelské i pedagogické snažení.

Na tragické smrti Otakara Levého se bezesporu nejvíce podepsaly útrapy prožité v nacistických věznicích a lágrech. Snad nejtragičtější na celém osudu tohoto literárního historika je fakt, že odešel na vrchol svých badatelských sil – bylo mu pouze 50 let – a na úsvitu doby, která, jak nejspíš tušil, nadlouho odsune jeho poznatky a myšlenky zaznamenané v celé řadě článků a monografií o francouzské literatuře do pozadí.

Stranou by neměla zůstat ani Levého překladačská činnost, která znamenitým způsobem zprostředkovala českému čtenáři největší osobnosti francouzské literatury, jakými byli

André Gide, Gustave Flaubert, Joris-Karl Huysmans, Théophile Gautier či Jules Romains. O vysoké úrovni jeho překladů svědčí i fakt, že jeho překlad Stendhalova románu *Červený a černý* vyšel ve druhé polovině 20. stol. hned několikrát.

PETR DYTRT

MUDr. Edmund Talafant, CSc. a jeho doba

* 22. 6. 1914

† 13. 11. 1986

Napišeme-li, že dr. Talafant byl „samostatným vědeckým pracovníkem“ tehdejší katedry lékařské chemie a biochemie (dnešní Biochemický ústav LF MU), mnohým tato informace asi již nic neřekne. Vzdor tomu se jedná o vědec doslova světového významu.

Podívejme se tedy na několik údajů z života dr. Talafanta a pokusme se alespoň zhruba vykreslit prostředí, které jej utvářelo.

Do Brna přišel z rodné Hané (z učitelské rodiny) ve svých 20 letech (1934), aby studoval na lékařské fakultě. Již během studia se zajímá o činnost Ústavu lékařské chemie a pod vedením přednosty ústavu prof. MUDr. Oktaviána Wagnera se zapojuje do výzkumné činnosti i výuky posluchačů – byl ustanoven „výpomocným asistentem“.

Jeho studium bylo však těsně před ukončením přerušeno uzavřením českých vysokých škol v listopadu 1939. Odchází pracovat jako laborant na neurologickou kliniku Zemské nemocnice v Brně (dnes FN U Sv. Anny) a na tomto místě zůstává až do osvobození v r. 1945.

V červnu 1945 také ukončuje své studium a promuje. Nastupuje jako odborný asistent na biochemický ústav a zcela se věnuje své zálibě – lékařské chemii. V r. 1959 obhájil kandidátskou práci Příprava žlučového barviva s přímou diazoreakcí.

Dr. Talafant se zabýval i v dalších letech metabolismem bilirubinu a stal se spoluobjevitelem zcela klíčového faktu, totiž že konjugovaný (tedy ve vodě rozpustný) bilirubin je

„bisglukosiduronát“ (dříve jsme říkali „bilirubin diglukuronid“).

Kuriózní je, že totalitní režim nemohl tento světově významný objev ignorovat a tak byl dr. Talafant obdařen udělením Řádu Klementa Gottwalda (1961), v té době vysokým státním vyznamenáním.

Na druhé straně to ale paradoxně nestačilo k tomu, aby mu bylo povoleno habilitovat se jako docent, a byl tedy v r. 1963 ustanoven „samostatným vědeckým pracovníkem“.

Jaká byla doba, která ovlivnila dr. Talafanta v jeho odborném vývoji?

Pokud to vezmeme chronologicky, Ústav pro lékařskou chemii vznikl v téže době jako naše Masarykova univerzita, tj. v r. 1919 a jeho prvním přednostou byl prof. MUDr. Antonín Hamsík, a to až do r. 1930. Studoval krevní barvivo, hem a od něj odvozené deriváty. Práce na tu dobu s velkým ohlasem.

Tehdy měl ústav pouze dva asistenty, budoucí profesoři Univerzity Karlovy, *Antonína F. Richtera* a *Jana Šulu*. Ti oba odešli v r. 1930 na Fakultu všeobecného lékařství UK v Praze (dnešní 1. lékařská fakulta UK). Patrně to bylo v souvislosti se založením tamního 2. ústavu lékařské chemie.

Ve stejném roce (1930) přichází z Prahy do Brna prof. MUDr. Oktavian Wagner, který byl přednostou zdejšího ústavu až do r. 1964. Z jeho období pocházejí četné práce o lipidech, jejich trávení a metabolismu. Ústav v té době také prováděl některé toxikologické analýzy pro soudní lékařství. Musíme rovněž vzpomenout, že prof. Wagnerovi a jeho spolupracovníkům se podařilo překlenout období uzavření vysokých škol (pracovali v nejrůznějších laboratořích nejen v nemocnicích, ale i v průmyslu a zachránili část inventáře ústavu). Obnovili pak po válce činnost ústavu v nových prostorech.

Lékařská fakulta totiž sídlila před válkou na místech, kde je dnes VUT, jeho Fakulta elektrotechniky a komunikačních technologií. V tomto bloku je ostatně dodnes situován Ústav soudního lékařství v ulici Tvrdeho 2a. (Dr. Talafant byl posledním členem našeho ústavu, který pamatoval umístění lékařské fakulty v bloku Údolní – Úvoz – Tvrdeho – Všeťčkova – Jířkovského před 2. světovou válkou.)

V areálu dnešní Lékařské fakulty (Komenského nám. 2) a Fakulty sociálních studií (Joštova 10) byla (do r. 1945) Deutsche technische Hochschule. Připomeňme, že na té před válkou pracoval prof. ing. dr. Victor Kaplan, konstruktér vodní turbíny nesoucí jeho jméno. Turbína má měnitelný úhel lopatek a je schopna k výrobě energie využít vodu s velkým průtokem, ale nízkým spádem – tedy takovou „typicky českou“ vodu. (První turbína byla spuštěna v roce vzniku naší univerzity, tj. 1919. Vynález je však o 6-7 let starší.) Pracovna tohoto světověznámého konstruktéra byla přímo v areálu našeho dnešního Biochemického ústavu, v rohové části Komenského nám. / Joštova.

Ale vraťme se k chemii: konec 50. a začátek 60. let již vytváří podmínky pro budoucí klinickou biochemii, především pokud jde o vývoj jednotlivých metodik pro stanovení analytů i pokud se jedná o jejich metabolismus a využití jeho změn pro diagnostiku. Zde vždy shodně vzpomínáme na MUDr. Edmunda Talafanta, CSc.

Charakteristika jeho prací té doby by byla poměrně dlouhá. Společným rysem publikací je především spolupráce s četnými klinickými pracovníky a klinicko-biochemické zaměření. Nemůže být pochyb, že mezi jeho práce patřily také kapitoly v učebnicích biochemie a rovněž příprava středně zdravotnických pracovníků.

Jaký byl dr. Talafant, jak se nám jevil?

Snad můžeme začít tím, že byl žákem a později i dobrým přítelem prof. Wagnera. Oba se vyznačovali určitou noblesou v jednání.

Např. vůči nám, bezvýznamným mladým začátečníkům (často ještě studentům pobývajícím na ústavu) vždy používali oslovení „pane kolego“ a vzdor našim prosbám na tom neměnili nic měnit. – Bývali trpěliví v naslouchání našim (často zcela chybným) představám o řešení určitého problému a nenápadně se snažili posunovat naše myšlení správným směrem.

Oba také vynikali shovívavostí a tolerancí jako učitelé.

Když např. dr. Talafant zkoušel praktická cvičení a tázal se, jaká je barva sloučeniny vznikající při reakci, a dostal odpověď, že bílá (ačkoliv správně mělo být černá), postupně napovídal, že by měla být „ještě tmavší“, a to tak dlouho, až se k té černé posluchač dopracoval. Dr. Talafant pak zpravidla uzavřel v tom smyslu, že samozřejmě při velmi nízkých koncentracích analytu může být barva i šedobílá. takže je to správně.

Dr. Talafant vedl několik let i studentský vědecký kroužek na ústavu. Řada tehdejších posluchačů (pozdějších úspěšných lékařů i pedagogických pracovníků fakulty) na něho vděčně vzpomíná, na jeho rady i povzbuzování při prvních pokusech o vědeckou činnost.

Ale bylo také něco, čeho se obával! Tím prvním byla hepatitida. Dveře své laboratoře dr. Talafant nikdy neotevíral jinak než loktem, kliku zásadně nebral do ruky. Tím dalším obávaným byla představa vpádu malifidů do jeho pracovny. Na stolech pracovny po obvodu téměř celé místnosti byla totiž 30 – 50 cm vysoká hradba obálek se separáty, které se chronologicky ukládaly pravděpodobně v nikdy nekončící spirále. – Zatímco my mladší jsme si (v té době značně vzdálené počítačům!) zakládali kartotéky, dr. Talafant nic takového nepotřeboval. Mohli jste přijít s jakýmkoliv problémem a dostalo se vám vždy stejně odpovědi typu: „O tom já nic nevím, ale počkejte! Loni v *Nature* byl takový článek a separát přišel v modrošedé obálce.“ – A k vašemu úžasu stačilo několik desítek sekund a dr. Talafant onen článek v té své hradbě separátů naprosto neomylně našel. – Fungovalo to zcela bezchybně, ale porušit se hradba neschmála. Malifid sem přicházeli jen v krajních, kritických případech.

(Obálka vždy zůstala na svém původním místě, zapůjčen byl pouze separát. – A jen tak mimochodem: pokud snad očekáváte, že jsme si pak mohli udělat xerokopii článku, neumíte si už představit totalitní systém. Přístup k jakýmkoliv rozmnožovacím strojům byl prakticky nemožný anebo zcela výjimečný na složitá písemná povolení a ještě pod dohledem. To proto, aby se nerozmnožovaly státy nepřátelské tiskoviny!)

U dr. Talafanta jste získali zasvěcené základní informace o problémech také proto, že byl dlouholetým spolupracovníkem *Chemical Abstracts*.

Byl to svým způsobem vzácný člověk. Asi nejlépe by se hodila slova: velký významem a přitom lidský a skromný.

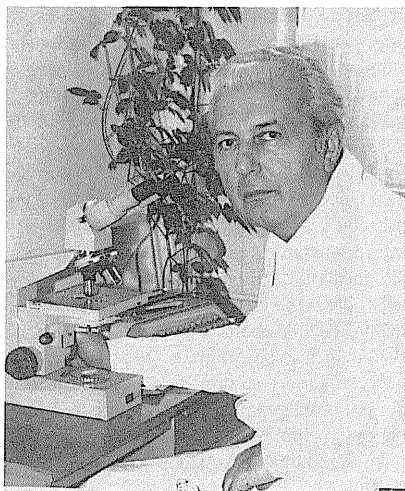
(Na dr. Talafanta vzpomínal *prof. MUDr. Vladimír Palyza, CSc.*, z Biochemického ústavu LF MU. Bylo použito některých údajů z článku: *Zelníček E.: Scripta medica 1988, 61(1): 59-64*, kde čtenář najde i úplný seznam prací dr. Talafanta.)

20. výročí úmrtí profesora Jaroslava Švejdy

Lidská paměť je krátká i děravá, a proto jsou na místě vzpomínkové publikace na naše předchůdce, učitele a přátele, kteří se zapsali do našich odborných i osobních osudů tou největší měrou. V tomto roce si takto musíme připomenout dvacáté výročí smrti jednoho z našich nejvýznamnějších patologů minulého století – prof. MUDR. Jaroslava Švejdy, DrSc., dlouholetého přednosty I. Patologicko-anatomického ústavu Lékařské fakulty brněnské univerzity a současně i významného onkologa, prvního ředitele jediného komplexního onkologického pracoviště v České republice, Výzkumného ústavu klinické a experimentální onkologie, nynějšího Masarykova onkologického ústavu.

Úvodem je nutno osvěžit základní životopisná data vzpomínaného. Profesor Švejda se narodil 31. 7. 1915 ve Valašských Kloboukách. Střední školu absolvoval v Brně roku 1934, stejně i lékařská studia, která ukončil se zpožděním zaviněným německou okupací v roce 1945. Od roku 1939 byl pracovníkem I. Patologickoanatomického ústavu (PAÚ) brněnské univerzity. Při studiích zde působil jako demonstrátor, v průběhu okupace jako pomocný asistent a krátce po absolutorii na LF byl na tomto ústavu jmenován odborným asistentem. Habilitoval se na brněnské lékařské fakultě v roce 1950 po obhájení práce *Virusy a nádory*. V roce 1957 byl jmenován profesorem pro patologickou anatomii a přednostou I. PAÚ. V r. 1963 obhájil disertaci s názvem *Transplantabilní krysí karcinom BŠ* a získal vědecký titul DrSc. Jeho práce na mateřském ústavu byla nedobrovolně a k lítosti větší části zaměstnanců ukončena v roce 1980. Od počátku roku 1976 byl ředitelem Výzkumného ústavu klinické a experimentální onkologie. Na tomto ústavu působil jako ředitel do konce roku 1985 a jako lékař na patologii až do své smrti. Prof. MUDR. Jaroslav Švejda, DrSc., zemřel v Brně 26. 9. 1986.

Vzpomínka musí obsahovat i připomenutí podstatných lidských vlastností a společenských činností profesora Švejdy. Z jeho společenských aktivit je nutno jmenovat zejména působení v Sokole Brno I., na něž vzpomíná

Prof. Jaroslav Švejda

dosud řada jeho vrstevníků i mladších cvičenců, které vedl. Jeho lidskou charakteristikou byla nesmírná pracovitost, stále interdisciplinární studium pokroků v biologii i medicíně, obětavost a láska k lidem i k životu v celé jeho mnohotvárnosti. energii pro svoji práci čerpal na pravidelných víkendových výletech na oblíbenou Vysočinu, kde výjezdy často spojoval se sportovním rybářstvím a později s budováním milované chalupy. Celoživotním zájmem bylo pro něj, kromě profese, také výtvarné umění a zejména malířství, kterému se sice amatérsky, ale aktivně a velmi usilovně věnoval. Jeho krajinářské olejomalby jsou dosud pečlivě opatrovanou památkou u několika stále vzpomínajících žáků.

Naši slavní předkové jsou pro nás hodni vzpomínek nejen osobními vlastnostmi a vztahy, ale zejména výsledky své odborné práce a zajímavé jsou i kořeny jejich činnosti. Profesor Švejda byl prvním žákem zakladatele moravské školy patologů – profesora Václava Neumanna, který jej zásadně ovlivnil svými až neuvěřitelnými znalostmi přírodních věd i filozofie a vášní pro osobní poznání současných světových vědeckých pracovníků i jejich pracovišť. Dalším důležitým momentem pro jeho celoživotní zaměření byl roční stipendijní pobyt v Department of Pathology of the Royal College of Surgeons v Londýně, který jako sti-

pendista British Council absolvoval ve školním roce 1946/47. Zde byl hluboce ovlivněn studiem teoretických problémů patologie u prof. R. A. Willise a celou koncepcí britské patologie, od tehdejšího středoevropského pojetí zásadně odlišné. S těmito základy profesor Švejda věnoval při práci na I. PAŮ i jeho vedení největší pozornost zejména biologickému přístupu k onkologické problematice a dynamické funkční patologii. Patologie v jeho pojetí začala i v našich zemích překonávat dřívější, převážně deskriptivní morfologické zaměření celého oboru a přiblížila se biologii, fyziologii a zvláště klinice. V počátcích své vědecké kariéry se prof. Švejda věnoval především problémům speciální patologie. Velmi brzy však obrátil svůj zájem na experimentální onkologii, kde se jako jeden z prvních lékařů pracujících ve výzkumné oblasti v Československu zabýval problematikou transplantabilních zvířecích nádorů, použitých jako model pro studium lidských malignit. Následovalo období jeho výzkumného zaměření na experimentální, chemicky indukované prekancerózy a karcinomy průdušek a žaludku. Největších úspěchů ve vědecké práci dosáhl v kvantitativních fyzikálně biologických technikách použitých pro hodnocení prekanceróz, zejména cestou cytofotometrie. Logickým pokračováním těchto prací byla pozdější orientace na ultrastrukturu chromozomů, zejména u lidského melanomu. Období jeho vedení I. PAŮ je charakterizováno těžce prosazovanými stavebními rekonstrukcemi a neúnavným zaváděním nových technik a metodických přístupů do rutinní i výzkumné činnosti. Z nejdůležitějších nutno jmenovat zavedení moderní enzymové histochemie, elektronové mikroskopie a základů morfometrie. Jako první v české patologii zavedl do práce patologického ústavu autoradiografii, poloautomatickou cytofotometrii, mrazové leptání pro studium povrchů buněčných struktur, laboratoř tkáňových kultur a laboratoř imunologie nádorů s původním zaměřením transplantačním a záhy fenotypizačním. K práci na těchto metodikách vedl svoje zaměstnance, a I. PAŮ v Brně se tak stal výzkumným pracovištěm, které spolupracovalo s řadou dalších ústavů zaměřených na základní biologický výzkum u nás i v zahraničí. Výzkumnou problematikou ústavu pod vedením prof. Švejdy byla hlavně moderní experimen-

tální a později i klinická onkologie. Vybavení ústavu i moderní a atraktivní problematika umožnily profesoru Švejdi vychovat řadu vysoce kvalifikovaných odborníků pro českou patologii i biomedicínský výzkum z řad lékařů a studentů. U svých žáků vždy vyžadoval přístup s pevným zakotvením v rutinní patologii a vědeckým myšlením na výšinách biologické vědy („musíte vždycky zůstat nohama v pitevňě a hlavou v oblacích“). Z úspěchu žáků měl pravidelně větší radost než z výsledku vlastní práce, protože zásadně kladl pověst ústavu a školy nad osobní prestiž. Se stejně velkou pílí jako výzkumu a vědecké výchově i výuce studentů věnoval se i organizaci rutinní práce ústavu při zlepšování diagnostické koncepce patologie, opět zejména v oblasti onkologické a v cytodiagnostice.

Zvláštní kapitolou profesního života neúnavného profesora Švejdy byla jeho každodenní práce v brněnském onkologickém ústavu. Na tomto pracovišti nastoupil jako externí pracovník brzy po válce v roce 1945 a na základě původní výzkumné histologické laboratoře, tehdy převážně radioterapeutického ústavu, zde již v roce 1946 založil samostatnou bioptickou stanici, brzy nadregionálního významu. Onkologické problematice se věnoval i na teoretickém poli, zpočátku v oblasti virologie experimentálních zvířecích nádorů ve spolupráci s dr. Zbyňkem Bradou, který vedl teoretickou část onkologického ústavu. Bylo zásluhou zejména těchto dvou zanícených teoretických onkologů, že došlo k záchraně badatelského výzkumu v brněnském onkologickém ústavu proti vlně primitivního prakticismu u nás na začátku šedesátých let. Výzkum na ústavu byl tehdy zachován i za cenu, že teoretické laboratoře přešly v roce 1961 se všemi zaměstnanci i programem pod správu bratislavského Výzkumného onkologického ústavu Slovenské akademie věd, vedeného blízkým přítelem obou brněnských vědců akademikem Viliamem Thursou. Toto krytí výzkumu brněnského onkologického ústavu přetrvalo do roku 1969. V léčebné strategii se od šedesátých let – po založení specializovanějších klinických oddělení – začíná v ústavu využívat interdisciplinární přístup, který v brněnském podání předpokládá i přímou angažovanost patologa. Vznikla melanomová a mamární komise, vždy s účastí profesora Švejdy na kaž-

dém zasedání. Stejně se později týmově přistupovalo i k léčbě lymfomů a testikulárních nádorů. Skloubení klinické a výzkumné části v jednom zařízení a tehdy nová koncepce onkologické služby, na které se jako člen vědecké rady ministerstva významně podílel právě profesor Švejda, umožnily, že byl brněnský onkologický ústav k 1. 1. 1976 změněn na rezortní „Výzkumný ústav klinické a experimentální onkologie“ jako součást výzkumné základny Ministerstva zdravotnictví České republiky. Ředitelem vzniklé instituce byl jmenován profesor Švejda, který provedl potřebnou reorganizaci klinického i badatelského provozu, při níž byla postupně založena oddělení imunologie a tkáňových kultur, oddělení patologie nádorů i oddělení epidemiologie a genetiky nádorů. Ústav pod jeho vedením navázal trvalou spolupráci nejen v rámci republiky, ale i s partnerskými pracovišti řady evropských zemí a stal se členem Organizace evropských onkologických ústavů (OECI). Od roku 1976 jsou také každoročně pořádány Brněnské onkologické dny, které jsou dnes největším odborným setkáním onkologů v naší republice.

Mimořádná odborná aktivita prof. Švejdy se projevila v jeho více než 130 původních vědeckých publikacích, převážně v zahraničním tisku, a v 11 moderně pojatých učebních textech, kde současně od počátku uplatňoval svůj vynikající kreslířský talent. Jeho činnost vyústila v řadu přednáškových turné v Egyptě, Japonsku, USA, Mexiku, skandinávských zemích a zejména v Německu. Jednotlivé zahraniční i domácí přednášky a předsednictví sekcí na kongresech jsou u tohoto mimořádného vědeckého pracovníka nepočitatelné. Organizační talent, vysoký profesionální standard a komunikativnost prof. Švejdy se projevily i v jeho aktivitách v mnoha vědeckých společnostech a organizacích. Ze zahraničních společností nutno jmenovat členství v Deutsche Akademie der Naturforscher „Leopoldina“, Gesellschaft für Pathologie der DDR, Deutsche Gesellschaft für Pathologie (BDR), Pathological Society of Great Britain and Ireland, European Society of Pathology, World Association of Pathological Societies, Internationale Gesellschaft für Chemo- und Immunotherapie. V tehdejší Československé republice byl členem Rady lékařských věd ČSAV, Vědecké

rady ministerstva zdravotnictví i Vědeckého výboru RVHP pro komplexní problémy maligních nádorů. Byl dále členem komise expertů pro studium kostních nádorů a melanoblastomů při WHO v Ženevě, předsedou České histochemické a cytochemické společnosti, členem výboru Onkologické společnosti a výboru Společnosti patologických anatomů, dále předsedou Společnosti pro tkáňové kultury a krajským patologem. Na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity byl dlouholetým členem vědecké rady, po dvě období proděkanem a v roce 1968 byl zvolen děkanem fakulty.

Profesor Švejda se svou vzdělaností, pracovitostí, svobodomyšlností a nadhledem žil svůj produktivní věk v té nejhorší době pro odpůrce jakékoliv autoritářské moci. Velmi těžce nesl německou okupaci a stejně potom i žlivou podstatu a systematické násilí komunistického režimu, preferujícího podprůměr a průměr. Jako přesvědčený konzervativně liberální demokrat a nestraník měl každodenní problémy s prosazováním svých koncepčních i personálních představ. S odstupem dvaceti let však svědčí o jeho mimořádné lidské a zejména manažerské a odborné velikosti ve svěřených úsecích patologie i onkologie také to, že nedobrovolné a dramatické odchody z vedoucích míst obou jím vedených pracovišť měly za následek vždy zřetelnou profesní stagnaci těchto institucí. Krátkodobou v případě onkologie a mnohem delší v případě patologie, i když obojí byl současně i problém politicky dosazených bezprostředních nástupců. Pan profesor nám měl co odkázat a jeho výročí stojí za věčnou vzpomínku.

A. REJTHAR

Vzpomínka na doc. MUDr. Svatopluka Doležela, CSc. (1921 – 1996)

V závěru letošního roku uplyne deset let od úmrtí a nedožitého pětáosmdesátin lékařemorfologa a fyziologa, učitele, vědeckého pracovníka a nadmíru pracovitého a čestného člověka pana doc. MUDr. Svatopluka Doležela, CSc. Jako žák anatoma profesora Karla Žlábl-

ka, se kterým ho pojilo po celý život upřímné přátelství a kterého ctil jako svůj životní vzor, zakusil po úspěšně započaté kariéře vysokoškolského učitele manipulaci jedinci spjatými s komunistickou mocí kvůli svému náboženskému přesvědčení a byl přinucen lékařskou fakultu počátkem 60. let opustit. Svě nové působitě našel v Ústavu normální a patologické fyziologie SAV v Bratislavě, kde mu díky pochopení jeho vedení a také vedení Ústavu patologické fyziologie LF bylo umožněno zřídit v Brně detašované pracoviště – morfologickou laboratoř, v níž pracoval přes dvě desítky let. Vzhledem ke svému zdravotnímu hendikepu – v dospělém věku prodělal poliomyelitidu s následky, které s věkem progredovaly – si vážil toho, že mohl zůstat v Brně s rodinou a na své vyhoštění z fakulty si nikdy nestěžoval a dokázal je jeho organizátorům velkoryse odpustit. Když přišel rok 1989, doc. Doležel jako emeritus pracoval na částečný úvazek na Ústavu patologické fyziologie LF na výzkumném projektu Podpora a náhrada srdce, do jehož řešení byl od počátku zapojen jako konzultant pro cirkulační a mikrocirkulační otázky. V roce 1991 se habilitoval a s účinností od 1. dubna byl jmenován docentem pro obor histologie a embryologie.

Svatopluk Doležel se narodil 26. listopadu 1921 v Prostějově v rodině městského úředníka. V roce 1941 ukončil gymnázium a po doplňovací maturitě na obchodní akademii pracoval do konce války jako dělník a úředník. Po válce nastoupil na LF MU, kde pracoval v listopadu 1949. Ještě během studia byl profesorem Žlábkem, který rozpoznal Doleželův talent a předpoklady pro učitelskou a vědeckou dráhu, vybrán a doporučen za asistenta Anatomického ústavu, na kterém po promoci zůstal. Byl vybaven kromě biologicko-medicínských poznatků také solidními vědomostmi z matematiky a fyziky, manuální zručností, zaujetím pro experimentální práci i schopnostmi tvořivé aplikovat a rozvíjet morfologické postupy a metody; to vše mu velmi záhy zajistilo ve Žlábkově kolektivu uznávané postavení a přirozený respekt. Již v roce 1958 sepsal a předložil kandidátskou disertační práci věnovanou inervaci ledviny a jejího krevního řečiště, avšak její obhajoba mu, a to i přes doporučující posudky oponentů, nebyla povolena. Důvodem bylo, že doc. Doležel jako praktikující

evangelík pravidelně navštěvoval bohoslužby a měl tím, jak se uvádí v posudku z té doby, „kazit mládež“. Zamítnutí obhajoby spolu s existenční nejistotou v podobě návrhu na neprodloužení pracovní smlouvy přinutily dr. Doležela na asistentké místo na anatomickém ústavu rezignovat a odejít do zdravotnictví. Počátkem roku 1961 byl přijat na místo sekundárního lékaře na I. patologicko-anatomickém ústavu Fakultní nemocnice U Sv. Anny, kde setrval dva roky. Toto mezidobí využil k tomu, aby se vzdělal v morfologii buněčného jádra a mikrofotometrii. V polovině roku 1963 mohl Doležel svoji kandidátskou disertační konečně obhájit a 1. října nastupuje na Oddělení kardiiovaskulární fyziologie Ústavu normální a patologické fyziologie SAV, s vysunutým pracovištěm v Brně jako vědecký a od r. 1970 vedoucí vědecký pracovník. Zde díky svým předchozím zkušenostem a anatomické erudici se brzy vypracoval v uznávaného odborníka evropského formátu v oblasti mikrostruktury a inervace cévní stěny.

Když počátkem 60. let minulého století vstoupil výzkum inervace orgánů do nové etapy, ve které jsou nervová zakončení vizualizována pomocí přenašečů nervových vzruchů nebo enzymů účastnících se jejich syntézy nebo odbourávání, jako první v tehdejším Československu zavedl ve své laboratoři fluorescenční metodu pro průkaz katecholaminů, to vše vzdor tomu, že v té době bylo nemožné získat komerčně vyráběnou lyofilizační aparaturu, bez níž se nešlo obejít. Zde se doc. Doležel spolehl na sebe a potřebné zařízení si sestavil sám. Jeho laboratoř byla nadlouho jediným pracovištěm, kde byl prováděn spolehlivý kvalitativní, později také kvantitativní průkaz katecholaminů v histologických řezech. V této souvislosti je třeba uvést, že Doležel nezištně poskytl své zkušenosti s metodou i své zařízení všem, kteří s detekcí katecholaminů neuspěli nebo lyofilizační zařízení neměli. Výčet spolupracujících pracovišť a uskutečněných spoluprací by vydal na samostatný odstavec.

V pedagogické i vědecké práci se doc. Doležel řídil zásadami svého učitele prof. Žlábka: systematicky pracovat, přesně pozorovat a pozorované kvalitně dokumentovat, vystíhat se konstrukcí složitých hypotéz a vývoje a závěry vždy podepřít dobře reprodukovatelnými pokusy. Odtud pramení Doleželova láska k ex-

perimentální práci. Za svůj život provedl stovky důmyslných pokusů a byl jedinečný v tom, že neznal větu „to nejde“. Zde plně zúročil své fyzikálně-matematické vědomosti, technické nadání a manuální zručnost. V situacích, kdy mu k práci nějaké zařízení či součástka chyběla, vždy našel způsob jak ji nahradit: buď si ji vyrobil sám, nebo požádal o spolupráci příslušného odborníka. Nápad či myšlenka byly však vždy jeho. Kromě již zmíněné lyofilizační aparatury zkonstruoval plně funkční cytofotometr (ve spolupráci s Ústavem teorie merania SAV) a ještě celou řadu drobnějších laboratorních pomůcek.

Obraz o tvůrčí invenci, pílí a pracovitosti doc. Doležela poskytuje počet publikačních položek, který se blíží číslu 220. Více než třetina Doleželových prací vyšla v renomovaných morfologických, fyziologických a přírodovědných periodikách a je dodnes hojně citována. Objektivním dokladem uznání jeho odborného renomé byla jednak pozvání do zahraničí – přednášel ve Švédsku, Maďarsku, Švýcarsku, Rakousku, Německu aj., jednak přizvání do redakční rady *Excerpta medica* (Elsevier, Amsterdam) v níž působil ve druhé polovině 70. let minulého století. V roce 1996 se stal členem New York Academy of Sciences. I přes narůstající potíže po prodělané dět-

ské obrně se doc. Doležel až do posledních let života účastnil schůzí a sjezdů odborných společností: Byl členem České společnosti antropologické, České anatomické společnosti, České fyziologické společnosti ČLS JEP, zvláště blízká mu zejména byla Československá biologická společnost, na jejichž schůzích mnohokrát přednášel a zastával funkce ve volených orgánech. V letech 1970 – 1976 pracoval jako revizor účtů hlavního výboru a člen výboru brněnské pobočky a později jako náhradník.

V soukromém životě byl docent Doležel skromný, otevřený povahy, mírného a taktivního vystupování, velmi přátelský a vždy připravený bližnímu ochotně pomoci. Vlastní mu byly tolerance, velkorysost a optimismus, který po celý život kolem sebe šířil, a to i tenkrát, kdy sám zažíval těžké chvíle.

Život docenta MUDr. Svatopluka Doležela, CSc., se uzavřel krátce před dovršením pětasedmdesátin, zemřel 23. října 1996. Pro akademickou obec je velká škoda, že pedagogické působení této integrální osobnosti na Lékařské fakultě MU trvalo pouze 13 let a nebylo celoživotní.

S. ČECH

Jak to vidím já

Osudy českého národa v posledních staletích*

Po Bílé hoře si Češi zvolili r. 1526 za českého krále Ferdinanda Habsburského, člena nadnacionálního rodu. Od té doby jsme „trpěli pod habsburskou porobou“ jak zněla oblíbená fráze. Ovšem od Bílé hory (1620) se poměry zhoršily. Šlechta nová, loajální císaři a zemi, ale ne národu – pár jednotlivců bylo tu výjimkou. Národ nebyl totožný se státem, který byl něco cizího („erár“). Češi nebyli připu-

těni do politiky a vyšších funkcí státu, proto zanikly i bojové tradice. Zvětšila se vzdálenost mezi zámekem a vesnicí – Čech se pak stal hulvátém nebo líbal ruku (Thun). S neúplnou sociální skladbou se pak Češi postupně přeměnili na národ rolníků a proletářů (na rozdíl od Poláků a Maďarů) a začali být počítáni mezi „zbytky národů“ (jako Baskové a Lužičané). Podstatné zlepšení nastalo v první polovině

* Ve druhém čísle minulého roku jsme uveřejnili reakci Vratislava Kadlece na glosu D. Soudka Co s Habsburky? (2005, č. 3). Text, který máte před sebou, je reakcí D. Soudka na názor V. Kadlece.

19. století; Češi se počali hlásit o svá práva. Čeští politikové se stali strážci lokálních zájmů, jazyka, i když nakonec někteří z nich měli ministerská křesla. Češi byli loajální a netoužili po samostatnosti. Za zmínku stojí jména tří pro-rakouských českých politiků: Palacký, Havlíček, Šmeral. „Samostatné české království mohlo existovat v dobách, když všechny sousední státy byly přibližně stejně silné. Vznikem velmocí se situace změnila a nedovoluje tu existenci států nevelkých. Spolek států střední Evropy by mohl chránit národnosti tam žijící. Takový spolek je rakouská monarchie – kdyby neexistovala, museli bychom se snažit o to, aby vznikla (Palacký). Šmeral, vůdce české sociálně demokratické strany, už r. 1913 pochyboval o možnosti samostatnosti Čechů. Dočasná samostatnost by byla nejhorším řešením; stát by se stal kořistí a bojištěm ve válce mezi Němci a Rusy. Předpověď se do značné míry vyplnila po desetiletích!

Císař se postupně měnil z absolutního panovníka na konstitučního. Byla nutnost federalizovat Rakousko. Začátek byl dualismus s Maďarskem (1868); r. 1871 mělo následovat uznání českého království, korunovace Ferdinanda Josefa I. za krále a příslušná změna zákonů (cís. reskript a fundamentální články). Byl už jmenován ministerský předseda (Hohenwart), který měl reformu provést. Císařův plán však padl pro razantní odpor rakouských Němců, ale i Maďarů. Císař se ještě dvakrát pokusil o vládu příznivější Čechům (Taste 1893 a Badeni 1897). Byl prý si vědom tří svých životních neúspěchů: porážek u Solferina a Hradce Králové a neuspokojení Čechů.

První světová válka

S trváním války bylo Rakousko více vázáno na silnějšího spojence – Německo; až pozdě r. 1918 se Dohoda rozhodla o nutnosti zrušit Rakousko. Hlavní roli tu měl prezident Wilson, ovlivněný TGM. Legie měly původně význam jen symbolický, ale teď tu byla senzace: obsazení sibiřské magistrály legiemi. Češi nebyli připraveni na samostatnost. Katolíci, socdem, podnikatelé, historici Goll a Pekař zůstali loajální dynastií. Jak kdosi napsal, stát-nost byla ujednána hrstkou emigrantů, byl to dar, který padl národu do klína; mělo to pak své důsledky. Slovinci (Hodža) počítali s trvá-

ním Uherské koruny. Vzniklo Československo s 50 % Čechů, 15 % Slováků, 23 % Němců, 5 % Maďarů a 3 % Rusínů – jakési miniaturní Rakousko. Jak Slovinci, tak i Rusíni měli být autonomními provinciemi. Existovaly ovšem požadavky českých extremistů: historické země, obojí Lužice, Kladsko, koridor k Jugoslávii, Slovensko až po pohorí Matra – to neprošlo; většina obyvatel by byli Němci. ČSR se přesto stalo národním státem, r. 1920 byl uzákoněn „oficiální jazyk československý“ se zkouškami pro menšinové státní zaměstnance. Původně odmítaví Němci se od r. 1926 účastnili vlády. Sám si pamatují na heslo české prave „Němci z vlády!“ Problém německé menšiny byl později radikálně řešen jejím odsunem. TGM si byl vědom situace, uvažoval o švýcarském modelu kantonů, doufal, že Čechy za 50 let naučí smyslu pro stát.

Další neúplné století

„Od Jasiny až do Aše, republika není naše.“ Dnes neexistuje ani ČSR, ani Jugoslávie. Při jejich vzniku byl přeceněn jazyk, byly podceněny kulturní rozdíly. Dnes jsme jedním z postkomunistických státeků východní Evropy. Kdyby monarchie nebyla zrušena r. 1918, tak by asi náš každodenní život byl stejný jako je dnes. Snad bychom neměli na svém kontě řetěz kapitulací bez protestu (1938, 1939, 1948, 1968) a dva protektoráty. Kde zůstala naše státnost? Dnes by snad Evropská unie mohla plnit bývalou funkci habsburské monarchie, chránit malé národy střední Evropy před pohlčením. Ovšem nemá smysl uvažovat „co kdyby“, historii nelze zpětně opravovat.

Že Čechy jako národ zachránila Bílá hora, což opakoval Otto Habsburský, bylo mínění historika A. Denise. Oddělila prý Čechy od protestantského Německa. Jinak tato bitva měla pro nás jen negativní význam.

DUŠAN SOUDEK

Panorama knih

Marek Picha: Chybějící Qualia (Strukturní analýza)*

Tuto útlou, leč obsažnou knížku vydala vloni Masarykova univerzita pro Katedru filosofie FF MU. Musím konstatovat, že mě velice zaujala a že jsem ji četl s pocity čtenáře detektivek nebo dobrých sci-fi. Toto poslední přirovnání by mohlo vést k podstatnému nedorozumění: nejde o rozvíjení fantastických představ, nýbrž o nesmírně ukázněnou analýzu ve stylu, který zavedla analytická filozofie a který je založen na jasné formulaci problému a na snaze obdát každou tezi korektní argumentací.

Autor (nedávny absolvent doktorského studia, jehož disertace je podkladem knížky) si dal za úkol analyzovat tři slavné myšlenkové experimenty týkající se teorie mysli: a) Searlův *Čínský pokoj*, který usiluje o vyvrácení komputacionalistické koncepce mysli, b) tzv. *Knowledge Argument* a c) tzv. *Zombie Argument*, jež napadají fyzikalismus. Po základních obecných informacích o vztahu myslitelnosti a možnosti a o povaze myšlenkového experimentu, jakož o důležitých pojmech teorie mysli přistupuje autor k výkladu jednotlivých myšlenkových experimentů. Protože všechny napadají určitou formu redukcionismu, jejich výklady, kritika i kritika kritiky vedeny z hlediska kategorie tzv. qualii, tzn. toho, co v případě redukcionismu v mentálních stavech chybí a co podle uvedených myšlenkových experimentů chybět nemůže.

Je mimo možnosti této stručné zprávy reprodukovat autorovy kritické i pozitivní teze. Chtěl bych zde pouze charakterizovat obecné rysy jeho metody.

Jedním z těchto rysů je autorova *nezaujatost*. Autor je samozřejmě zaujat tématem, ale nikde se nesnaží věnovat předem sympatie určité koncepci nebo její kritice. Kdybych měl uvádět příklady na vědeckou objektivitu, rozhodně bych referoval o této studii. S tím souvisí, že věrně reprodukuje jak teze i argumenty jedné strany, tak teze i argumenty strany druhé, kritizující. Jediný případ, kdy určitá

koncepce je nakonec zavržena, je Čínský pokoj, a to pouze na základě logického argumentu („squeeze“).

Podstatným rysem autorovy metody je důsledné sledování korektnosti argumentace té či oné strany, často s explicitním uváděním schémat příslušných úsudků. Je zde přítomna ona ctnost analytické filozofie, která tak bezdůvodně nahání hrůzu některým představitelům „kontinentální filozofie“ a která ve skutečnosti činí z filozofie obor, který sděluje jasně své myšlenky a dává je k dispozici jakýmkoli kritikům. Z toho hlediska je spojení logické argumentace s filozofií něčím, co dává čtenáři možnost, aby sám promýšlel, jak je to s váhou jednotlivých filozofických tezí. Toto spojení s logikou je v knize naprosto organické, čtenář musí pochopit nutnost využití logiky v zájmu věci, nikoli v zájmu ohromování čtenáře učeností.

Pozoruhodnou (protože bohužel ne samozřejmou) vlastností autora textu je jeho čtivost a jakási živost, docilovaná např. dobrou slovní zásobou. Přitom tento téměř beletristický rys není nikde na úkor přesnosti.

Za velice cennou vlastnost autorovy metody pokládám jeho skloubení analýzy se syntézou. Po podrobné analýze problému následuje výběrná syntéza z různých hledisek. Je zřejmé, že autor zpracoval velké množství materiálu (je to patrné i z bohaté bibliografie uvedené na konci), ale neutopil se v něm a podal jasné závěry, které za něho nikdo neudělal. Přitom čtenáře neobtěžuje záplavou jmen a poznámek pod čárou: v tom je jeho knížka populární v tom nejlepší smyslu.

Kdybych pokračoval ve výčtu kladů, byl bych v podezření, že jsem nekritický. Proto na závěr aspoň toto:

Jistě lze vytknout některé zcela drobné nedostatky asi toho druhu, jako je na s.14 formulace, ze které vyplývá, že podle autora čísla mohou obsahovat číslice, apod., ale jediná nejasnost, kterou jsem objevil, je následující:

Na s. 93 autor tvrdí, že jak *Zombie Argument*, tak i *Knowledge Argument* jsou napadány z pozic teorie přímé reference. Jak jsem pochopil předchozí stránky, není tomu tak: v obou případech (s. 70, 92) je tento útok veden naopak z pozice zprostředkovanosti vztahu mezi fenomenálními výrazy a referenty.

Čelkově jde o mimořádně hodnotnou práci. Domnívám se, že by měla být vydána ještě v jiné edici, aby byla zpřístupněna většímu počtu studentů (a nejen studentů). Knižka je rozsahem malá (asi 100 malých stránek), což mě přivádí k dalšímu kladu: pozoruhodné skloubení tří těžko sladitelných vlastností: malý rozsah, obsažnost, čtivost. Libovolná kombinace dvou z nich je obvykle na úkor té třetí. Ne zde.

P. MATERNA

* Masarykova univerzita, Brno 2005, 105 s.

Josef Ludvík Fischer: Listy o druhých a o sobě*

Když se před dvanácti lety slavilo 100. výročí narození J. L. Fischera, profesora Masarykovy univerzity i Univerzity Palackého, jejímž byl v letech 1946 – 1949 rektorem, vědělo se o existenci jeho paměti. Jejich těžkou cestu do tisku (v podstatě už od konce padesátých let) popisuje v ediční poznámce Jiří Opelík, který se stal jejich editorem. Rozsáhlá kniha konečně vloni vyšla a jistě se stane významným pramenem nejen pro poznání Fischerovy osobnosti, ale také pro poznání kulturního života v období konce Rakouska-Uherska a za první republiky. Dál její časový záběr nezasaahuje, takže se už bohužel nic nedovídáme o Fischerově nizozemské emigraci (vyjma tragické epizody v samotném Holandsku, která je přeložena z tamních novin) ani o jeho působení v poválečném Československu. To velice stručně přibližuje J. Opelík ve své poznámce.

Kniha je rozdělena do dvou dílů: I. Léta neklidu a hledání, II. Cesta k sobě. První z nich zachycuje krátce historii rodiny a léta dětství, mládí a studii na pražské univerzitě až do jeho odchodu na knihovnické místo v Olomouci, kam byl Fischer poslán z trestu za své – i na první republiku – neortodoxní názory. Díl druhý se zabývá jeho působením v Olomouci a v Brně a končí šokem z přijetí mnichovského diktátu v září 1938.

Samotný název Fischerovy práce v mnohém odpovídá jejímu obsahu. Nejde sice o dopisy, jak by mohlo napovídat slovo „listy“, ale o stránky, v nichž Fischerova osobnost a jeho

soukromé osudy mnohdy ustupují do pozadí a před ně se dostávají reflexe doby, v níž se kniha odehrává. Osobnosti profesorů a kolegů, politická situace, kulturní dění tvoří rámec odborného a politického vyzrání autora. Jeho reakce na ně zprostředkují rozsáhlé výtahy z jeho tehdejších prací a někdy i posudky, které se opět vztahují k Fischerovým pracím. Už jenom tím bude kniha přínosem nejenom pro badatele fischerovské, ale i pro všechny zájemce o dobu, kterou Fischer popisuje.

J. L. Fischer se v knize jeví jako bohatá osobnost se zájmem o kulturní dění, s potřebou do něho zasahovat a být se o to, aby se společnost vytvářela do podoby, v níž by mohly být uspokojeny hmotné i duchovní potřeby člověka. Přes svou ambicióznost se nevábá pro tento cíl vzdát možností, které by mu méně konfliktní život přinášel. Ve své sebereflexi zobrazuje své hledání a tápání, na něž ovšem nahlíží s jistým nadhledem daným věkem, v němž svou práci psal. Ten, kdo se Fischerovým dílem zabývá podrobněji, bude muset její pasáže ovšem konfrontovat s jeho díly vyššími za první republiky. Už jenom proto, že byly psány s cílem vydat knihu v době, kdy nebylo možné psát o všem otevřeně. Ani za těchto podmínek však nebyl ochoten přistoupit na příliš velké kompromisy. I proto mohla jeho poslední kniha vyjít až nyní.

I. HOLZBACHOVÁ

* Praha, Torst 2005, 624 stran včetně obrazových příloh, bibliografie knižních děl, poznámek a jmenného rejstříku.

Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik R 10*

O devatenáctý svazek sborníku „Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik“ byli obohaceni nejen brněňští germanisté.

Úvodní medailonky věnovali autoři tentokrát dvěma stým výročním narozením: prof. *Leopolda Zatočila*, všestranného germanisty a dlouholetého vedoucího katedry brněnské germanistiky a literárního vědce a překladatele prof. *Karla Krejčího*. Pozornosti nesmí ujít

hold ložskému jubilantovi současného ústavu doc. **Jaromíru Zemanovi**.

V hlavní části sborníku nalezneme příspěvky lingvistické i literárněvědné věnované především současné germanistice.

Lingvistickou část otevírá obsáhlá stať **Karstena Rinase** *K flexi spjek z diachronního a pedolinguvistického pohledu*. Ze zajímavé syntézy generativistického popisu tohoto fenoménu mluvené němčiny a dokladů mj. jednoho ze stěžejních záznamů dětské řeči počátku 20. století (Ernst u. Gertrud Scupin: *Bubis erste Kindheit* [...] ; *Bubi im vierten bis sechsten Lebensjahre* [...]) vyplývá, že (alespoň z generativistického pohledu) je naprosto legitimní považovat tvary typu „*wennste*“ za flexi těchto (tradičně neflektivních) slovních druhů. Autor však poukazuje na to, že nelze mluvit o celoněmeckém fenoménu. (Dokládá to mj. srovnáním úzu bavorské a berlínské němčiny.) Otázkou zůstává, zda by problematiku alespoň částečně nepomohl osvětlit reprezentativní korpus mluvené němčiny.

Dokonale strukturovaný článek **Jiřiny Malé** nás zve na pouť po moderní „frazeologické krajině“, líčí současný rozkvět disciplíny, ale poukazuje také na dluhy, které máme vůči této oblasti především v kontrastivním česko-německém výzkumu. Aplikovanou frazeologii – srovnáním výskytu frazeologismů v horoskopech německých a českých periodik – se ve svém výzkum věnovala **Elena Alfrahová** a přišla při něm na několik zajímavých postřehů, které by neměly uniknout nikomu, kdo se zabývá kontrastivním výzkumem němčiny a češtiny.

Vliv odborných slangů především technických oblastí na současnou němčinu výstižně popisuje příspěvek **Vlastimily Ptáčnickové**.

Sborník obsahuje tři články věnované oblasti lingvistiky textu v širším smyslu: **Anna Mikulová** zkoumá metaforičnost a ilokuční síly populárněvědných textů, **Gabriela Rykalová** prezentuje výsledky analýzy rakouských a německých novin, v níž se zaměřila na poměr žurnalistických a nežurnalistických druhů textů, a dokazuje, že hlavním cílem (jakýmsi „makrocílem“) denního tisku již není pouze záměr „informovat“. Popisem hyperboly jako jednoho z mikrotextových elementů v reklamních sloganech uzavírá **Hana Jílková** část sborníku věnovanou současné němčině.

Pohledu do historie jsou věnovány dva články: stať **Vlastimila Broma**, v níž precizní analýzou zkoumá vztah německého rýmovaného překladu Dalimilovy kroniky s její německou předmluvou (tzv. „*Abrissem*“), a stať **Alexandry Andreasové**, která se (jako jediná zástupkyně nederlandistiky v tomto sborníku) věnuje o něco mladší problematice: významu slovesa „*moeten*“ v holandských textech 17. a 18. století. Výsledky dokládá na příkladech z obsáhlého korpusu, pečlivě je třídí do jednotlivých sémantických kategorií a na závěr je porovnává se současným významem.

Literárněvědná část sborníku prací se věnuje ve dvou článcích problematice projekce autorovy, resp. autorčiny identity do literárního díla: **Winfried Adam** nejdříve obecně popisuje problematiku autobiografičnosti v exilové literatuře a pak uvádí příklady z děl exilových spisovatelů Alexandra Granacha a Henryho Williama Katze, židovských autorů pocházejících z Haliče. Příspěvek jistě zajímavý nejen obsahově, ale i čtivostí textu.

Jana Hrdličková srovnává dvě díla Marie Luisy Kaschnitzové – její prvotinu *Liebe beginnt a rozhlasovou hru* *Gespräche im All* a poukazuje taktéž na autobiografické prvky v obou textech.

Identita, tentokrát z genderového pohledu, je tématem čtivého článku **Renaty Cornejo**. Zamýšlí se v něm nad vztahem a rolemi Jany a Soni v románu *Das andere Gesicht* současné rakouské spisovatelky Anny Mitgutschové.

Komparatistický příspěvek **Pavla Knápka** se dotýká taktéž identity – nyní však umělce jako postavy v literárním díle: autor trefně srovnává rysy postav umělců v dílech H. Ibse na a Th. Manna.

Sborník prací FF za rok 2005 přináší jak zajímavé výsledky výzkumu, tak i mnohé informace, které by neměly zůstat utajeny široké germanistické veřejnosti. Mnohé myšlenky v něm obsažené budou jistě inspirativní pro další výzkum. Světlo světa tedy spatřil další střípek poznání v oblasti (nejen české) germanistiky.

T. KAŇA

* Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, řada germanistická R 10, Masarykova univerzita v Brně, 2005, 238s.

Dušan Šlosar: Otisky*

Bohemista univ. prof. dr. Dušan Šlosar působil po léta na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a zabýval se zejména historií češtiny a dialektů. Kromě vysoce ceněných monografií o slovtovorném systému našeho jazyka uveřejnil dlouhou řadu studií a statí s lingvistickou problematikou. Široké veřejnosti je znám jako autor dvou populárně naučných publikací, totiž knížek *Jazyčník* a *Tisíciletá*. K nim letos přibýly *Otisky*. Jde o soubor šedesáti abecedně seřazených krátkých příspěvků o různých slovech, v nichž se najdou otisky – svědectví o jejich původu a historii.

Výklady o původu slov, výklady etymologické, patří nepochybně k nejzajímavější čtbě z celé lingvistiky, v etymologických slovnících se dá číst jako v beletrii. Když k tomu připočteme osobitou Šlosarovu formu (krátké stránkové, maximálně dvoustránkové eseje), přesné formulace, nejednu vtipnou poznámku, humornou aktualizaci, dokonalý styl, dostáváme čtbu, u které se člověk poučí, ale zároveň se ani vteřinu nenudí. Je třeba zdůraznit, že Šlosarův beletristický styl nikde není na úkor přesnosti.

Jen zřídka autor píše o jediném slově, většinou se v jeho člancích vychází z pojednání o původu a historickém vývoji nějakého výrazu a k němu se připojuje výklad o jeho zařazení do obecných vývojových souvislostí. Čtenář se doví, odkud jsme nějaké slovo přejali (např. slovo *žůžo* z romštiny, slovo *muškát* z arabštiny, slovo *varhany* prostřednictvím němčiny z latiny, u *loutny* jde o výpůjčku z němčiny, u *melouch* zase z jidiš), ale navíc zde najde obecnější informaci o přejímání z příslušných jazyků, a to jak o přjetých dávných, tak o těch nejnovějších. V knížce se počítáme také o slovech z brněnského argotu, z tzv. plotny, např. *hokna*, *bomzovat*, *špíznot*, ale i o slovech zděděných z praslovanštiny (*housle*, *buben*) a z nářečí (*koště*, *haluška*).

U těch posledně jmenovaných Šlosar informuje i o jejich geografickém rozšíření; nejnovější nářeční difference nachází např. u slova *biják* (Čechy) x *kino* (Morava), *divan* x *otoman*.

Mohu vás ujistit, že při čtbě každý zažije nejedno překvapení. Kdo by to řekl, že slova

štěstí, *smrt*, *zboží* mají něco společného, totiž stejnou předponu, která jim dodává význam něčeho příznivého? Dovídáme se, že *smrt* byla původně označením šťastné hodinky smrti, na rozdíl od slova *mor*, označujícího nešťastný konec života, slovo *štěstí* mělo význam příznivý úděl, výraz *zboží* (původně v podobě *sbožie*) znamenalo majetek přinášející dobro. Každé heslo zpracované v knížce je zajímavé, a to zejména tím, že v něm autor odhaluje často i složitě cesty slov do naší mateřštiny (např. z latiny přes němčinu) a případný proces jejich modifikace (např. *Řezno* jsme vytvořili komplikovanými hláskovými procesy z *Regina*).

Upozorňuji zde aspoň na slovo *melouch* (zde je vypsán celý proces přejímání z jidiš a z hebrejštiny), na slovo *kamélie* (podle brněnského rodáka jezuitu G. J. Camela), na výraz *pralinky* (podle kuchaře francouzského maršála du Plessis-Praslina), na slovo *výfuk* (překladem německého technického termínu), na jméno slavného závodníka *Loudy*, vlastně *Loudy* aj.

Jsem si jist, že při čtbě Otisků nikdo nebude zívát, každý se bezbolestně poučí. Knížka je opravdu čtivá a mohu ji odpovědně všem doporučit.

J. BALHAR

* Dokořán, Praha 2006, S. 116

Études romanes de Brno, ročník 2005 (L26)*

Sborník *Études romanes de Brno*, ročník 2005, obsahuje dvanáct studií věnovaných již tradičně nejrůznějším oblastem románských jazyků a literatur. Celá polovina z nich se zaměřuje na lingvistické problémy francouzského jazyka. V druhé polovině článků pak nalezneme dva z oboru francouzské literatury a po jednom z italské a španělské literatury i z italské a španělské jazykovědy.

Úvodní článek Petra Kylouška se jmenuje prostě: *Jiří Šrámek*. Vychází u příležitosti 70. narozenin tohoto významného profesora francouzské literatury, uznávaného specialisty zvláště v oblastech fantastické literatury období romantismu a nového románu. Jeho přínos pro zdejší katedru románských jazyků, ale

i pro všechny, kteří se s ním v roli studentů či kolegů setkali nebo nadále setkávají, je představen ve stručném životopisu a ve výběru jeho publikační činnosti. Docent Kyloušek si všímá faktu, že i období, kdy se profesor Šrámek z ideologických a politických důvodů nemohl plně věnovat svému oboru (nejen francouzské, ale i rumunské literatuře), bylo pro jeho budoucí kariéru přínosem. Vyzdvihuje rovněž jeho morální kvality a otevřenost.

Dvojici francouzských literárních studií tohoto ročníku doplňuje zamyšlení Petra Dyrtra nad otázkami konceptu postmoderny v literatuře, který potřebuje – jako vše poměrně nové – důkazy své užitečnosti (*De la relecture du moderne vers l'écriture du postmoderne*). Studijním materiálem se mu stávají hlavně romány Jeana Échenoze *Le Méridien de Greenwich* a *Lac*. Staví se do role postmoderního čtenáře, který v literární moderně hledá především rozměr sebereflexe autora a způsob, jakým s ním francouzský romanopisec nakládá. Échenoz si v detektivních příbězích hraje s literárními pravidly, skládá svá díla jako puzzle a sebe zařazuje mezi literární postavy.

Literární bádání se v článku Atheny Alchazidu přesouvá jen o několik desítek let vpřed, ale jsme tentokrát ve Španělsku. Autorka ve studii *Las raíces del tremendismo español* představuje směr, který se zrodil spolu s románem Camila José Cely *Rodina Pascala Duarte*. Klade si otázku, zda je tremendismus samostatný literární směr nebo jde-li pouze o fenomén v rámci realismu. Lze v něm sice nalézt prvky podobné existencialismu (úzkost, beznaděj, pesimismus, fatalismus), ale násilné chování postav, hrůzné činy, kterých se v zoufalství z bída a sociální nejistoty dopouštějí, mohou být základem nové estetiky románové tvorby tohoto období.

Poslední literární studie patří do italské literatury. *Il giardino ferrarese di Giorgio Bassani* Zuzany Bártové přispívá k analýze díla Giorgia Bassaniho. Jeho román *Zahrada Finzi Contiů* přináší symboliku izolovaného prostředí za zdí zahrady a s ní analogicky i osudy židovské buržoazie z Ferrary za války. Mikrokosmos zahrady zahrnuje celou šíři témat Bassaniho děl, v nichž se ožívují příběhy zapomenutých postav a na stránkách knih zůstávají pro „věčnost“.

Francouzské lingvistické články otevírá Ladislava Miličková svým příspěvkem *La place de la stylistique dans la linguistique française contemporaine*. Zabývá se problematikou definice termínů „stylistika“ a „styl“ v současné francouzské lingvistice. Teprve od 80. let minulého století se datuje opravdový zájem o tuto disciplínu. Autorka shrnuje výsledky odborníků (např. Cressota, Spitzera, Ballyho, Moliniého, Genetta a dalších), upozorňuje na specifika jejich teorií. Nezapomíná ani na vliv Pražského lingvistického kroužku v čele s Jakobsonem nebo na metody sociolingvistiky, které se do současných závěrů rovněž promítají, a dotýká se rovněž tématu textové lingvistiky a jeho vztahu ke stylistice.

Druhým lingvistickým tématem jsou neologismy ve francouzském jazyce v období druhé poloviny 18. století od Jaroslava Štichauera (*La neologie du citoyen Mercier*). L.-S. Mercier vydal v roce 1801 dílo *Néologie ou Vocabulaire de mots nouveaux*. V první části svého příspěvku autor shrnuje historii obohacování slovní zásoby novými výrazy, upozorňuje zvláště na tři důležitá kritéria: nutnost, eufonii a analogii. Druhou část pak věnuje konkrétním příkladům tvorby nových slov podle Merciera, která vznikají na svou dobu velmi odvážným způsobem.

Bohdana Librová nás přenáší do doby středověku. Zabývá se vyhledáváním, motivací a uplatňováním obrazných vyjádření z *Románu o Lišákovi*. Ve svém článku *Une contribution à la description lexicologique des locutions françaises médiévales: confession renart* se věnuje spojení „lišákova zpověď“, které získalo obecnější platnost a lze je v některých dalších dílech nalézt ve významu „pokrytecká zpověď“. Autorka nejprve uvádí do středověkého chápání vyznávání vin před knězem, velice detailně analyzuje celý postup lexikalizace tohoto slovního spojení a dále i jeho proměny z pohledu diachronického.

Na zvláštnosti kanadské mluvené francouzštiny upozorňuje článek *Quelques spécificités propres au québécois* Zdeňky Schejbalové. Jako výchozí materiál slouží autorce seriál *Jasmine* (1996), bohatý na dialogy a spontánní používání hovorového jazyka. Autorka charakterizuje oblasti fonetické, morfologické, syntaktické i lexikální a sleduje hlavní rozdíly

mezi mluvenou francouzštinou přímo ve Francii a jazykem v Kanadě.

Problémem existence slovesného vidu ve francouzštině se zabývá Zuzana Honová v článku *L'aspect verbal, une catégorie ou non?* Podle ní je otázka vidu podceňována a koncepce vidu v neslovanských jazycích zatím nebyla jednoznačně vyřešena, lingvisté na vid nahlížejí z různých úhlů, ale jejich teorie se velmi liší, někdy si i protičeří. Konstatuje, že z morfologického hlediska vid v románských jazycích neexistuje, ale lze jej vyjádřit kombinací různých jiných prostředků, sémanticko-lexikálních či syntaktických.

Alena Podhorná-Polická si všímá nových výrazů v jazyce mladých Čechů a Francouzů (*Les sources de la néologie et de l'expressivité lexicale dans le „lexique marqué“ des jeunes tchèques et français*). Článek spadá do oblasti argotologie či lexikální sociolingvistiky, shrnuje výsledky výzkumu hovorového jazyka ve třech různých prostředích (střední školy v Paříži, v Yzeure a v Brně) a srovnává je. Srovnávaný materiál označuje jako „příznakové lexikum“ a zkoumá jeho cirkulaci, jakési vzájemné pronikání v rámci „sítě“, tedy z výchozího prostředí (rodina, média, zájmové skupiny aj.) do skupiny mladých a dále zpět do výchozích, respektive cílových skupin. Podle stupně přizpůsobení se „novému“ jazyku pak mladé dělí do šesti kategorií.

Španělskou jazykovědu zde tentokrát prezentuje Petr Stehlík a jeho článek týkající se jazyka reklamy *Lengua y sociedad de consumo. La influencia de los valores socio-culturales en el léxico de los anuncios publicitarios*. Autor si všímá, na jaké stránky lidského vnímání působí reklamy a tzv. masová kultura, jakých výrazových prostředků využívají, aby dosáhly co nejlepšího pozitivního efektu. Analyzuje několik stereotypů reklamních sloganů a jejich konotací a pouze okrajově se zmiňuje o důležité roli vztahu mezi textem a obrazem, který je nedílnou součástí reklamy.

Závěrečná studie sborníku je z italské jazykovědy a jmenuje se *Alcune considerazioni sulla soggettività nella modalità dell'enunciato*. Autorka Eva Klímová studuje modalitu výpovědi definovanou také jako gramatikalizaci subjektivních postojů a názorů mluvčího. Rozhodujícím faktorem subjektivity je komunikační situace a strategie. Na subjektivní výpo-

věď má vliv ale také slovesný způsob a kategorie osoby.

V závěrečné rubrice lze i tentokrát nalézt upozornění na zajímavé tituly související s románskými jazyky či literaturami, autory tentokrát jsou Dagmar Pichová, Marie Vožďová (2) a Milada Malá.

V. BAKESOVÁ

* Masarykova univerzita, Brno 2005, 136 s.

Jan Šmarda a kol.: Metody molekulární biologie*

V několika posledních letech se na trhu český psané odborné a populárně-vědecké literatury objevila řada kvalitních publikací pojednávajících o obecné, molekulární, buněčné i evoluční biologii. Českému čtenáři, především studentovi, se tak dostává zdroj poučení za přijatelnou cenu, jako doplněk zahraničních monografií.

Dramatický nárůst poznatků, jehož jsme svědky, závisí na sofistikované technické základně, která se stává běžnému adeptu biologických věd do značné míry nepřehlednou, ba nepřístupnou. Co by tedy mohl náš student považovat za citelný nedostatek, je absence snadno dostupných publikací shrnujících a zpřístupňujících metodické postupy používané v současných biologických disciplínách. Chybí nám česky psané monografie typu „Molecular Biology“ (P. Turner, A. Mc Lennan, A. Bates, and M. White), vydávané v řadě Bios Instant Notes (Taylor and Francis, New York, USA, Abington, UK).

Přijemným překvapením je proto učebnice *Metody molekulární biologie*, kolektivu autorů, Jana Šmardy, Jiřího Doškáře, Romana Pantůčka, Vladislavy Růžičkové a Jany Koptíkové (s odbornou recenzí J. Fajkuse, E. Sýkorové a L. Fajkusové). V devíti kapitolách jsou popsány postupy purifikace a separace nukleových kyselin, manipulace s nukleovými kyselinami, klonování DNA, fyzikální mapování DNA a genomu, sekvencování DNA, amplifikace nukleových

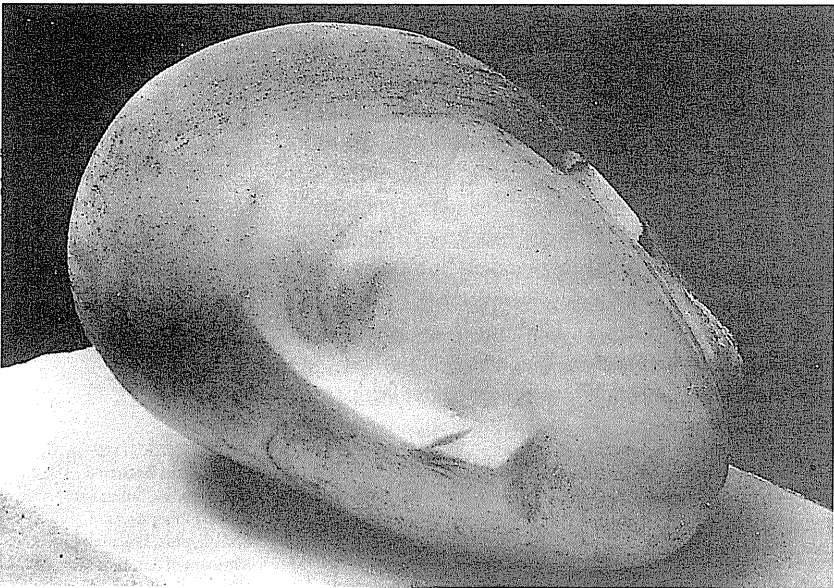
kyseliny, transgenika, analýza genové exprese a metody molekulární virologie.

Jestliže konstatuji, že je tato učebnice příjemným překvapením, není to jen proto, že se stala první vlaštvou zaplňující mezeru na knižním trhu, ale především proto, že je to dílo vskutku podařené po stránce odborné i formální. Text je kvalitní, informativní a vyvážený z hlediska odbornosti i stupně nezbytné popularizace, takže naplňuje záměr autorů poskytnout informace o principech základních metodických postupů molekulární biologie (tedy nikoli laboratorní manuál), dostupné především studentům bakalářských a magisterských studijních programů přírodovědeckých, lékařských a veterinárních vysokých škol. Hodnotnou součástí textu jsou přehledné tabulky a velmi kvalitní ilustrace a schémata, o něž se zasloužila J. Koptíková. Text doprovází 53 vybraných citací původních prací a monografií a pečlivě připravený rejstřík. Chybí mi však aspoň zmínka o některých progresivních metodách, které mají značný informační význam, jsou to např. techniky „molekulární evoluce in vitro“

(zmínka o nich mohla být v kapitole o amplifikaci sekvencí) a klonování DNA na základě mikrodisekce izolovaných chromozomů; neuškodila by ani separátní kapitolka o technikách manipulace s RNA. Učebnice si však neklade za cíl poskytnout úplný přehled laboratorních technologií a omezuje se na ty „klasické“. Přínosem je stručné pojednání o bioinformatice, jejíž význam v kontextu s laboratorními technikami stále vzrůstá; toto pojednání najdeme v poslední 10. kapitole (pro podrobnější seznámení s tímto významným oborem doporučuji dílo Bioinformatics, které vyšlo ve zmíněné již řadě monografií Bios Instant Notes). Recenzovanou učebnici metod molekulární biologie mohu vřele doporučit jako prvního průvodce krajinou moderní experimentální biologie.

M. BEZDĚK

* Jan Šmarda, Jiří Doškář, Roman Pantůček, Vladislava Růžičková: *Metody molekulární biologie* (Ilustrace: Jana Kostíková), Masarykova univerzita, Brno 2005, 188 s.

K. Brancusi, *Spící múza*, cca 1912

Obsah 39. ročníku**2006**

- HŘÍBKOVÁ HANA: Stres – soupeř nebo pomocník? 2/19-27
 KOZELSKÁ IRENA: Hvězdné války a tradice západoevropského vyprávění 1/3-7
 PEČMAN RUDOLF: Barva a tón 4/11-15
 SEKOT ALEŠ: Ženy a sport 3/3-11
 SPOUSTA VLADIMÍR: Otokar Březina nebyl „jen“ básníkem 2/3-14
 ŠÍP RADIM: My, pozdní Římané 4/3-10
 VAŘEJKOVÁ VĚRA: Ke vztahům krásné literatury a literární výchovy 2/15-18

Významné osobnosti naší univerzity

- Edward Babák a brněnská fyziologie (B. FIŠER) 3/64-65
 Vzpomínka na doc. PaedDr. Františka Baladu (J. HÁJEK) 2/63
 K nedožitým devadesátinám Františka Březiny (St. ŽAŽA) 3/68-69
 Vzpomínka na Dr. Zdeňka Buřila (J. HÁJEK) 2/67
 Arturo Cronia (Z. ŠEBELOVÁ) 4/55
 Vzpomínka na MUDr. Svatopluka Doležela, CSc. (S. ČECH) 4/63-65
 K nedožitým 70. narozeninám Jiřího Fukače (P. MACEK) 1/47-48
 MUDr. et PhDr. Gustav Gellner (V. LINHARTOVÁ) 4/56-58
 Julius Glucklich (T. BOROVSKÝ) 2/54-55
 Vladimír Helfert (R. PEČMAN) 1/46-47
 Temperamentní vědec a odvážný iniciátor Roman Jakobson (I. POSPÍŠIL) 3/66-68
 Sto let od narození profesora Roberta Konečného (M. SVOBODA) 2/63-65
 Otakar Levý (P. DYTŘ) 4/58-59
 120. výročí narození prof. Jana Loevensteina (O. MATĚJKOVÁ) 2/57-58
 Eduard Milén (J. SEDLÁŘ) 2/60-63
 Prof. MUDr. František Ninger, DrSc. (M. NOVOTNÝ) 2/58-60
 Před padesáti léty zemřel zakladatel moravské školy patologiů prof. V. Neumann (A. REJTAR) 2/55-57
 Erich Olšar – sto let od narození (PETR KUČERA) 2/65-66
 Za profesorem Karlem Ohnesorgem (L. MILÍČKOVÁ) 1/51-52
 Vzpomínka na Mihajlo Rostohara (J. ŠVANCARA) 3/65-66
 Před sto lety se narodil romanista Vladimír Stupka 1/49-50
 20. výročí smrti profesora Jaroslava Švejdy (A. REJTAR) 4/61-63
 MUDr. Edmund Talafant, CSc. a jeho doba (V. PALYZA) 4/59-60
 Sto let od narození prof. MUDr. Rudolfa Vávry, DrSc. (V. LINHARTOVÁ, A. VAŠKŮ) 2/66-67

Z historie a současnosti univerzity

- BLAHUTKOVÁ MARIE – KRÁLOVÁ RENATA: Spolupráce Fakulty sportovních studií v Evropském sociálním fondu 4/48-49
 Fotovoltaika na MU – od základního výzkumu k aplikaci (PETR SLÁDEK) 1/8-16
 ŠVEC VLASTIMIL: Na cestách mezi brněnskou a zlínskou univerzitou 4/42-47
 Z dějin sociologie na MU v Brně (VRATISLAV KADLEC) 3/12-15

Očima ekonoma

- HÁLEK IVAN: Klastery jako prostředek ekonomického oživení regionů 1/33-38
 CHALOUPKA LUBOMÍR: Institut veřejné podpory v podmínkách České republiky 4/24-33
 SVOBODA FRANTIŠEK: Volný trh a bezhlavý rytiř: Co mají společného? 3/29-36
 WILDMANNOVÁ MIRKA: Současné změny v zabezpečení rodin s dětmi 2/39-43

Kultura a umění

- Impresionismus (J. SEDLÁŘ) 1/39-45
 Konstantin Brâncuși (Brancusi) (J. SEDLÁŘ) 4/34-49
 Moderní sochařství od kubismu k futurismu (J. SEDLÁŘ) 3/37-45
 Počátky moderního sochařství (J. Sedlár) 2/45-53

Jak to vidím já

- KADLEC VRATISLAV: Pohádka o Habsburcích a rakousko-uherské monarchii 2/68-69
 SOUDEK DUŠAN: Osudy českého národa v posledních staletích 4/65-66
 SPOUSTA VLADIMÍR: Umíte psát recenze? 1/61-65

Jak je to jinde ve světě

- SOUDEK DUŠAN: Drobečky z amerického kontinentu 1/58-60

Ze současné medicíny

- KUBEŠOVÁ HANA: Gerontologie-geriatrie, historie a současnost na Lékařské fakultě MU 4/16-20
 SEMRÁDOVÁ VĚRA: Ovlivnění kvality života kožními chorobami 2/28-32
 ZEMAN DALIBOR: Obezita – problém civilizace 21. století 3/16-25
 ZEMAN KAREL: Úloha infekce v patogenezi aterosklerózy 1/17-21

Náš rozhovor

- Rozhovor s profesorem MUDr. Pavlem Braveným (M. NOVÁKOVÁ) 1/53-54
 Jubilant MUDr. Jiří Dolina (K. ZEMAN) 1/55-58

Potřze s češtinou

- JELÍNEK MILAN: Latina versus angličtina v cizích slovech 1/22-24
 JELÍNEK MILAN: Musíme lišit tvary zájmena 3. osoby singuláru podle rodu? 2/36-38
 JELÍNEK MILAN: Přišli všichni bez třech (čtyřech) 3/26-28
 JELÍNEK MILAN: Odpovídám přátelům profesora Dítěte 4/21-23

Co nového v přírodních vědách

- HORSKÝ JAN: Globální poziční systém (GPS) 2/33-35

Aktuality v právu

- KOLMAN PETR: Problematika stížností v novém správním řádu 1/25-32

Naše diskuse

- Nesnesitelná lehkost reality show 3/46-59

Z jiného soudku

- MARTIN KLZO – Verše 3/60-61

Redakci Universitas došlo

- 2/69
 3/15

In memoriam

Jaroslav Fryčer 4/52-54

Za profesorem Vítězslavem Novákem (J. HÁJEK) 1/52

Za profesorem MUDr. Ferdinandem Přecechtělem, DrSc. (M. VOTAVA) 3/62-63

Za Zdeňkou Dvořákovou (J. R.) 3/63

Zemřel literární vědec Milan Kopecký 4/50-51

Zemřel prof. dr. Richard Jeřábek, DrSc. 4/51-52

Panorama knih

Baštyř Ivo a kolektiv: Sociální důsledky vstupu České republiky do Evropské unie (T. SIROVÁTKA) 2/75-76

Brázdil, R., Dobrovolný, P., Štekl, J., Koryta, O., Valášek, H., Jež, J.: History of Weather and Climates in the Czech Lands VI: Strong Winds (J. KOLEJKA) 2/71-72

Brno Studies in English (ročník 2004) (R. VOGEL) 3/70-73

Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik, Band XVIII (V. JANÍKOVÁ) 1/66-68

Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik R 10 (T. KÁŇA) 4/68-69

Bubeníková, M. – Gorjainov, A. N.: Alfred Ljudvigovič Bem – Vsevolod Izmajlovič Sreznevskij. Peregiska 1911 – 1936 (J. ŠAUR) 3/74-75

Dorovský, Ivan: Slovanské meziliterární shody a rozdíly (S. KORYČÁNKOVÁ – P. KLEIN) 3/73-74

Études romanes de Brno, ročník 2005 (L 26) (V. BAKEŠOVÁ) 4/70-72

Fischer, J. L.: Listy o druhých a o sobě (I. HOLZBACHOVÁ) 4/68

Horyna Břetislav: Dějiny rané romantiky (Fichte, Schlegel, Novalis) (I. HOLZBACHOVÁ) 1/73-74

Křepelka, F.: Právo zdravotnického výzkumu (JAN ŠMARDA) 2/73

Lukavská, Eva: „Zázračné reálno“ a magický realismus. Alejo Carpentier versus Gabriel García Márquez. (R. ČADOVÁ) 3/70

Macek, P., Dalajka, J. (Eds.): Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech (K. D. SKOČOVSKÝ) 2/74

Manifesty ruského symbolismu (J. KRYSŤYŇKOVÁ) 1/66

Picha, Marek: Chybějící Qualia (P. MATERNA) 4/67-68

Presová, Silvie: Metoda Konspektu (L. HOŘÍNKOVÁ-KOUŘILOVÁ) 1/71-73

Sborník o vědeckém odkazu Arna Nováka (J. RAMBOUSEK) 1/68-70

Šlosar, Dušan: Otisky (J. BALHAR) 4/70

Šmarda, Jan, Šmardová Jana: Cílené genetické a epigenetické modifikace leukemických buněk (D. DVORÁKOVÁ) 1/74-75

Šmarda Jan a kol.: Metody molekulární biologie (M. BEZDĚK) 4/72-73

Urbanová, M., Večeřa, M. a kol.: Ženská delikvence (K. NEDBÁLKOVÁ) 1/70-71

Večeřa Miloš, Dostálová Jana, Harvánek Jaromír, Houbová Drahomíra: Základy teorie práva (J. TUZA) 2/70-71

Zápisník Pavla Blatného

1/ příloha 1/1-4

2/ příloha 2/5-8

3/ příloha 3/9-12

4/ příloha 4/13-16

Z glosáře Pavla Blatného

FILHARMONICI

Za svůj život jsem poznal mnohé filharmonie nebo jim na úrovni postavené symfonické orchestry jinak nazývané. Od té naší – brněnské – přes proslulou českou až po berlínskou, ale i některé orchestry zámořské. Kromě toho, že šlo vždy o orchestry znamenité, interperující bez mrknutí oka ty nejsložitější soudobé partitury, našel jsem mnohé typické znaky, které se týkají spíše povahových rysů členů orchestrů, než vlastního interpretačního umu. Takže co mají společné? Nejsou to totiž žádní sólisté, kteří si svá díla sami vybírají. Tito pánové a dámy musí pracovat na skladbách, které jsou jim přiděleny na pult. Pochopitelně si nikdo nebere předem party domů, a protože jsou to všichni „lištaři“, nechají se překvapit až na první zkoušce. Někdo sice než naladí je zhus-ta rozladěn, věc se mu třeba nelíbí, navíc si myslí, že je i špatně pro nástroj napsána, leč je profík, zahraje vše bez protestu.

Začnu své vzpomínky orchestrem zahraničním, kde si skladbu dokonce sám diriguji: Nikoho nezajímá „země odkud přicházím“, item „co tím chtěl autor říci“. Pouze koncertní mistr mě hned upozorní, že jsem dal nástup rychleji, než je následné tempo skladby, nicméně on i všichni ostatní mě (svátečního dirigenta) bez řeči podrží a nástupy i tempo si hlídají sami. Protože je koncert součástí festivalu, kterého se účastním celého, hraje orchestr za týden opět a já – tentokrát jako divák – přicházím mezi své interprety pln radosti, že se vidíme znovu. Hráči se tváří udiveně, jak vidno, mou skladbu mají již daleko za hlavou stejně jako autora. Jeden houslista je ale sdílný: „Aha, to jste vy, co jste s námi hrál toho Rachmaninova!“

Příhoda druhá. Tentokrát přijíždím do významného moravského města, kde místní filharmonie má právě na abonentním koncertě jisté mé dílko, které již orchestr prováděl dokonce na jednom zahraničním zájezdu, a to pouze před pár lety. Těším se, jak budou filharmonici rádi, že hrají jim dobře známou věc, ale čeká mě neuvěřitelná zpráva pana dirigenta, který skladbu již zkouší druhý den: Orchester popírá, že to kdy hrál. Prý si pletete orchestry, to musela hrát filharmonie jiná. I předstupují před orchestr, popisují cestu, kterou jsem s nimi podnikl, mávám céděčkem, na kterém je skladba dokonce nahrána. Nevěřící potřásání hlavou, když tu se ozývá jeden hlas: „A museli jsme to hrát. Teď jsem našel na konci svého partu poznámku – vždyť je to můj rukopis!“

A tak se závěrem vrátíme přímo k nám domů – do Brna. Jedu na první zkoušku skladby, která má posléze zaznít na Pražském jaru. Fermany na festival visí ve Filharmonii již měsíc a já se těším na to, jak se mí kamarádi a přátelé, kterých mám v orchestru habaděj, těší i na mne a na naši spolupráci na skladbě. Nasedám do tramvaje a tu slyším hlas jednoho z nich, který bydlí rov-

něž v mé čtvrti. „Ale kampak to jedeš tak brzo ráno? Už do města?“ Zmaten odpovídám, že přece k vám do filharmonie, kde mám to a to do činění. Velké divení. Po chvíli se kolega interpret a kamarád naklání nade mne s otázkou: „A prosím tě, co je ještě na programu?“

HITMEJKŘI

Kteří to jsou, to víme. Jejich melodie nás posilují eventuálně obtěžují mnohokrát za den – z rozhlasu, televize, na tancovačce či u kolotoče. Za to jsou pak mnohonásobně odměněni. Patří mezi celebrity, kteří „moudře moudrou hlavou kývají“ a vyjadřují se ke kdečemu na světě – od záhad hodináře, strůjce vesmíru, až po odhad, kolik žízal by obepnulo Strahovský stadion. Neobejde se bez nich žádná důležitá společenská akce a bulvární media neustále „na žádost čtenářů“ pitvají jejich intimní útroby. Především jsou ale, počínaje 20. stoletím, bohatě ekonomicky zajištěni strmými honorářovými odměnami o kterých se nám – nehitmejkřům – ani dostatečně nezdá.

Ale jsou tu jiní hitmejkři – posílají nám vzkazy z daleké minulosti. Jejich hity nebyly při svém zrodu ani zapsány, tradovaly se z úst do úst. Honorářově nebyli odměněni ani „dlaňovkou“, tím méně tantiémy, které neznali ani velíkáni klasické hudební historie: Ano, jsou to tvůrci lidových písní – navždy pochovaní do společného hrobu anonymity. Ovšem jsou tu ještě další hitmejkři – rovněž zaznívající z historie. Někteří mají již jména, ba jména známá, někteří jsou opět anonymní a jiní do anonymity upadají. Jsou to tvůrci mešních písní, kterých jsou plné historické kancionály. Kdo dnes ví, kdo napsal již po staletí zpívaný církevní megahit „Tisíckrát pozdravujem tebe“? Obdobný hit „Ejhle oltář Hospodinův září“ napsal Pavel Křížkovský – kněz. A to jsme nezapomněli hitmejkra největšího, který nám z dávných dob baroka posílá takové „pecky“ jako „Chtíc aby spal“, tj. Adama Michnu z Otradovic.

S pojmem „hity“ souvisí ovšem i pojem „muzikál“. A tak když jsem nedávno sledoval v Janáčkově opeře Havelkovu „Prodanku“, uvědomil jsem si, že tím největším našim hitmejkrem je zase a zase Smetana (1824 – 1884) a „Prodanka“ že je nejlepší a vlastně současný muzikál. I kdybychom doprovodný orchestr soudobě zelektrizovali a nástrojově zaktualizovali, nemuseli bychom harmonickou složku ani nijak upravovat – ať to běží, jak to leží. Recitativy nahradme zase řečí (tak to konečně bylo i na počátku) a máme tu celý řetěz hitů, na které se nezmůže ani ten největší hitmejkř 21. století: „Znám jednu dívku“, „Ma-ma-má matička“ (úplně soudobě cítěný rytmus) „Milostné zvířátko“. Jestlipak by někdo dnes dokázal napsat takové harmonické modulate, jako jsou ve sboru „To pivečko věru, nebeský je dar“?

FANTASMAGORIE?

Dívám se na olympijský hokej, na ostudné utkání se Švýcarskem, které nás nečekaně srazilo na kolena, a současně přepínám na jiné stanice. Na těch zpravodajských vesměs dominují záběry zfanatizovaných davů, které řadí následkem nám známých (neprozřetelných) karikatur. Obě události se mi spojují a říkám si – co kdyby: Co kdybych – anžto neumím malovat – místo karikatur nemohoucích hokejistů třeba před prázdnou brankou – napsal PÍSNÍČKU, která by nemohoucnost reprezentantů natírala sarkastickým textem a groteskní melodikou. Odvysílala by to třeba v syrovém stavu (já sám u klavíru) některá soukromá rozhlasová stanice – a tak by to začalo. Vysílání by si povšimla na začátku jen hrstka posluchačů, ta by to ovšem dávala dál a postupným nabalováním dalších a dalších informací o textu, který by ve zveličeném dotažení či rovnou překroucení dostal hororově hrůzný obsah („naším klukům přeje kulku!“). Vypukla by tak hysterie, fanoušci by se sjednotili v dav, který by vyšel do ulic své miláčky hájit a mstít se za urážející muziku, kterou ovšem většina vůbec neslyšela. Nejprve by vyrazili na rozhlas, ale třebaže by to vysílala stanice soukromá, odnesl by to rozhlas veřejnoprávní. O tom každý ví, kde je (je hezky v centru města) – takže „Na něj!“ Po poničení dveří a všech zaparkovaných služebních i neslužebních vozů, by dav táhl dále. Cestou by to odnesly obchody s Cé-Déčky – vhodná záminka je za trest vyrabovat. Tím bychom se z Beethovenovy ulice dostali na Českou a blížili se na Komenského náměstí, kde je JAMU, item Filharmonie. JAMU má bytelné dveře, leč jednoduchá okna (ta v rozhlase jsou dvojí) – takže vzala by všechna za své. Ovšem i Besední dům (velechrám Filharmonie) má bytelné dveře, proto by to dav vzal ze zadu, kde je vchod pro diváky a také dveře a boční stěna ze skla. Tudy by vnikl filharmonii až do ledví, do skladu a šaten. Odnesly by to samozřejmě obě harfy a všechny kontrabasy – ty se rozbíjejí nejlíp. Ne proto, že jsou křehké, ale že to vyžaduje značnou sílu a ta právě fanaticům nechybí. Navíc řádké struny mohou leckoho pořádně přiškrtnit. Tím by se hněv lidu vybil a demonstranti by opouštěli kolbiště. Návrh jednoho zasloužence, že já jsem působil svého času v televizi a takže by se mělo táhnout i na ni – už by přišel opožděně, nikomu by se nechtělo vracet. Co říci závěrem? Dejme tomu, že bych po vítězství nad Slovenskem napsal písničku novou, „naším chlapcům“ holdující a svůj předchozí přečin omlouvající. Toho by si už nikdo nevyšiml.

Nota bene. Napsáno ještě před semifinále hokejové Olympiády.

NÁROK NA PÝCHU

Dočetl jsem se nedávno v hudebním časopise, že můj kolega skladatel Jiří Matys zkomponoval pro letošní soutěž Pražského jara smyčcový kvartet, a to na objednávku tohoto festivalu. Zaradoval jsem se, neboť vloni měla na Praž-

ském jaru premiéru moje „Erbeniáda“, psaná rovněž na jejich objednávku pro festivalový koncert brněnské Státní filharmonie. Tak jsme teda dva, říkal jsem si s nesporným potěšením. A tu můj zrak padl na zprávy z České filharmonie a k mému překvapení čtu, že tento orchestr si objednal u dalšího mého kolegy, Evžena Zámečnicka, skladbu pro svůj jubilejní koncert ke 110. výročí založení filharmonie. Vida – bravo – a do toho mi ještě přišla pozvánka na premiéru komorní opery mého kolegy velmi mladého, a to Víta Zouhara, rovněž napsané na objednávku pro nově otevřenou Redutu.

V tom jsem si náhle uvědomil, že my – nazveme se třeba autoři na objednávku – jsme všichni členy našeho brněnského Klubu moravských skladatelů. A tu mě posedl démon pýchy: Aj vizte, zraky všech objednavatelů se obracejí k našemu Klubu, bez kterého by, jak vidno, nevznikly ty programy, které vznikly. Je tedy možno a snad i nutno se hrdit a pýšit. Posilněn ve svém sebevědomí jsem o těchto úspěších začal sepisovat zprávu pro tisk, když v tom mi zavolal můj pražský přítel skladatel Marek Kopelent a zároveň mi přišel poštou lístek od dalšího kolegy – Petra Ebena. Tento vstup obou maestrů poněkud narušil sled mých myšlenek. Vzpomněl jsem si, že oba psali nedávno rovněž původní kompozice, a to na objednávky zvukných zahraničních festivalů. Tak, tak. Rychle jsem si začal dělat statistiku, kdy já nebo kdo jiný od nás psal na objednávku „ven“ (v blízké nebo daleké minulosti), abych vzniklou nerovnováhu vyrovnal. Už mi to vycházelo, když tu jsem si uvědomil, že oba přátelé jsou navíc nositelé Řádu francouzských rytířů a shlížejí tak na nás shovívavě shůry svého piedestalu. Ano – na to nikdo z Klubu nedosáhl. Můj nárok na pýchu se zhroutil a já se opět uzavřel do své pokorné a vší domýšlivosti zbavené ulity. A právě v ten okamžik v rádiu ohlásili jedno Janáčkovu dílo. Pravda, Janáček, řekl jsem si. Vždyť to je právě zakladatel našeho Klubu moravských skladatelů (v roce 1922) a zároveň zakladatel a tvůrce moravské moderní hudby. Ale co moravské – celé české, ale co české – celé světové a dnes stále vpravdě soudobé hudby, ke kterému se obracejí a hlásí i ti největší avantgardisté současnosti, jako třeba americký minimalista Steve Reich. Ano, ano – když pro nikoho – tak pro tohoto velikána, který stál všemu „na počátku“, mám nárok na pýchu.

Pavel Blatný